

**Sukupuolten ilmeneminen yläkoulun äidinkielen ja kirjallisuuden
7. luokan *Taito*-oppikirjassa**

Marjaana Valo
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja
kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2011

Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli

VALO, MARJAANA: Sukupuolten ilmeneminen yläkoulun äidinkielen ja kirjallisuuden 7. luokan *Taito*-oppikirjassa

Pro gradu -tutkielma, 99 sivua
Lokakuu 2011

Tutkielmassa tarkastellaan peruskoulun seitsemännen luokan *Taito*-nimisen äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjan tapaa ilmentää sukupuolia. Oppikirja on ilmestynyt vuonna 2005 ja sen on kustantanut WSOY, joka on yksi suurimmista oppimateriaalikustantajista. Tutkimuksen tehtävänä on selvittää, esitetäänkö sukupuolet tarkastellussa oppikirjassa tasa-arvoisina. Aihetta lähestytään kolmen tutkimuskysymyksen kautta: Onko naisten ja miesten mainintoja yhtäläisesti? Millaisia määritteitä naiset ja miehet saavat? Millaisissa rooleissa naiset ja miehet esitetään? Analyysi jakaantuu näiden kolmen tutkimuskysymyksen mukaisesti kolmeen osaan. Lisäksi työssä kiinnitetään huomiota siihen, onko kirjantekijöiden kirjaa varten kirjoittamien tekstien ja muista lähteistä lainattujen tekstien välillä eroa. Tätä varten aineisto on luokittelussa jaettu kirjantekijöiden tekemiin teksteihin (opetustekstit ja tehtävät) ja lainattuihin teksteihin.

Tutkimuksen taustalla vaikuttavat erityisesti lait opetuksen ja yhteiskunnan tasa-arvoisuudesta sekä näkemykset, joiden mukaan koulu on ikään kuin yhteiskunta pienoiskoossa. Koulua on tutkittu varsin runsaasti, mutta kielitieteelliset tutkimukset oppikirjoista ovat harvinaisia. Sukupuolten ilmeneminen kielessä ja yhteiskunnassa on kiinnostanut tutkijoita pitkään. Aiemmat tutkimukset ovat nostaneet esille eroja naisten ja miesten nimeämisessä sekä osoittaneet, että mies on määrällisesti naista enemmän esillä. Näiden pohjalta on muotoutunut tämän tutkimuksen fokus.

Avainsanat: oppikirja, koulu, opetuksen kieli, sukupuolet, semantiikka, nimeäminen

Sisällys

1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuksen taustaa.....	1
1.2 Tutkimuksen tavoite.....	4
2 Aineisto.....	6
3 Oppikirja.....	8
3.1 Oppikirjan historiaa.....	8
3.2 Oppikirjan yhteiskunnallinen kehys.....	9
3.3 Oppikirjateksti tekstinä.....	10
3.4 Oppikirjojen tutkimusta.....	12
4 Tutkimuksen teoreettinen kehys.....	15
4.1 Sukupuolten näkyminen kielessä.....	15
4.2 Semantiikka.....	18
4.2.1 Sanasemantiikan käsitteitä.....	20
4.2.2 Lausesemantiikan käsitteitä.....	26
4.2.3 Semanttiset roolit ja lausetyypit.....	28
5 Naisiin ja miehiin viittaavat proprit ja appellatiivit.....	34
5.1 Jaottelun taustaa.....	34
5.2 Opetustekstit.....	36
5.3 Tehtävät.....	39
5.4 Lainatut tekstit.....	41
6 Nominilausekkeet ja sanojen saamat määritteet.....	46
6.1 Opetustekstit.....	46
6.1.1 Historialliset proprit.....	46
6.1.2 Fiktiiviset proprit.....	48
6.1.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit.....	50
6.2 Tehtävät.....	53
6.2.1 Historialliset proprit.....	53
6.2.2 Fiktiiviset proprit.....	55
6.2.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit.....	56
6.3 Lainatut tekstit.....	59
6.3.1 Historialliset proprit.....	59
6.3.2 Fiktiiviset proprit.....	60
6.3.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit.....	61
7 Naisten ja miesten semanttiset roolit.....	69
7.1 Roolien analyysin taustaa.....	69
7.2 Opetustekstit.....	70
7.2.1 Historialliset proprit.....	70
7.2.2 Fiktiiviset proprit.....	71
7.2.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit.....	74
7.3 Tehtävät.....	76
7.3.1 Historialliset proprit.....	76
7.3.2 Fiktiiviset proprit.....	77
7.3.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit.....	79
7.4 Lainatut tekstit.....	80
7.4.1 Historialliset proprit.....	80
7.4.2 Fiktiiviset proprit.....	82

7.4.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit.....	84
8 Lopuksi.....	91
Lähdeluettelo.....	97

1 Johdanto

Kiinnostuin oppikirjojen tavasta ilmentää sukupuoliä jo ensimmäisinä opiskeluvuosinani professori Matti Leiwon luennoilla. Hän toi esille, miten vanhoissa oppikirjoissa on hyvin näkyvästi luotu stereotyyppistä kuvaa tytöistä ja pojista ja siten toisinnettu yhteiskunnassa vallitsevia sukupuolinormeja. Vanhoja oppikirjoja katsellessa minussa heräsi halu selvittää, millaisia sukupuolirooleja nykypäivän oppikirjat ilmentävät ja millaisia odotuksia ne synnyttävät. Tutkin proseminaarityössäni sukupuolten ilmenemistä äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjassa *Sisu 7*. Proseminaarini oli kuitenkin hyvin suppea, joten pro gradu -tutkielma antoi mahdollisuuden syventää analyysia. Pro gradu -tutkielmaani valikoitui toinen oppikirjasarja, mutta analyysiluvussa hyödynnän kandidaatintyöni tuloksia vertailukohtana.

1.1 Tutkimuksen taustaa

Tutkimukseni taustalla on ajatusmalli, jonka mukaan kielen ja todellisuuden välinen suhde on dialektinen. Maailma ja sosiaalinen todellisuus luovat kieltä, jolloin kieli nähdään todellisuuden heijastumana, mutta myös kieli luo sosiaalista todellisuutta ja ohjaa hahmottamaan maailmaa tietyllä tavalla. Jokainen teksti luokin oman maailmansa. Kielen voi ajatella olevan maailman muotti, jonka avulla maailmaa jäsennetään ja jonka avulla omaa maailmankuvaa voi välittää muille. (Mäntynen 2003: 18; Saukkonen 2001: 16; Pietikäinen 2000; Luukka 2000.) Tällä tavoin jokainen teksti luo maailmaa ja vaikuttaa lukijaan. Tekstit ja kieli sosiaalistavat yhteisön jäsenet ideologisiin konteksteihin, jotka ilmenevät niin kielessä kuin kielen ulkopuolellakin (Karvonen 1995: 32). Elina Lahelman mukaan (1992: 42) oppisisällöissä ja oppimateriaaleissa esiintyvillä stereotyyppisillä roolimalleilla on merkitystä tyttöjen ja poikien näkemyksiin omasta ja vastakkaisesta sukupuolesta. Pirjo Hiidenmaa (2003: 216) puolestaan toteaa, että oppikirjat ohjaavat koulujen työtä ja oppijan ajattelua. Usein oppikirjat rytmittävät oppitunnin kulkua ja ovat opetuksen olennaisin lähdemateriaali.

Tulevana äidinkielen ja kirjallisuuden opettajana olen valinnut tarkastelun kohteeksi äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjat, sillä ne tulevat olemaan oma työvälineeni. Äidinkieli oppiaineena on vahvasti sidoksissa kieleen, kielen käyttöön ja sen merkityksiin (Palmu 2003: 103), ja siten luo luonnollisen väylän kielen ja sen luomien merkitysten tarkasteluun. Opettaminen ja oppiminen

voidaan nähdä sosiaalisena vuorovaikutuksena, jossa neuvotellaan merkityksistä, luodaan ja tulkitaan niitä. Oppimisessa kielellä on oleellinen osa, sillä asiasisällön varjolla opitaan kieltä ja sen käyttötapoja sekä sosiaalisia käytänteitä ja yhteisön normeja. (Karvonen 1995: 36–37.) Luokassa siis opitaan, miten ja mistä asioista on sopiva puhua.

Tekstit ovat osa meitä ympäröivää kulttuuria, eivätkä tekstin merkit ole vain tekstin sisäisiä ja itsestään syntyneitä, vaan viittaavat sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettuihin merkityksiin (Pietikäinen 2000; Palmu 2003). Jokaisessa tekstissä kuuluu kirjoittajan äänen lisäksi myös muita yhteisön ääniä ja jokainen teksti on yhteydessä yhteisön muihin kirjoitettuihin ja kirjoittamattomiin teksteihin (Karvonen 1995: 19–20). Tutkimalla koulun tekstejä tutkin samalla koulua ympäröivää kulttuuria ja kulttuurissa vallitsevia käsityksiä. Lahelma (1992: 79) toteaaakin, että koulu on yhteiskunta pienoiskoossa ja oppikirjat välittävät yhteiskunnan sukupuolityöjärjestystä kouluun. Kielenkäytöllä ja sen erilaisilla diskursseilla on sosiaalisia vaikutuksia ympäröivään maailmaan (Pietikäinen 2000) ja kieli heijastaa sitä kulttuuria, yhteiskuntaa ja ympäristöä, jossa sitä puhutaan (Mantila 1998: 15). Kieltä ja tekstejä tutkimalla voidaan tarkastella vallitsevaa kulttuuria ja sen muutoksia – nähdä, miten kieli luo maailmaa ja maailma kieltä.

Oppikirjan tekstit eivät ole irrallaan yhteisön muista teksteistä (Karvonen 1995: 18), ja niitä tutkittaessa on otettava huomioon, millaiseen tehtävään ne on laadittu. Oppikirjat ovat esimerkki institutionaalisesti raamitetuista teksteistä. Niillä on tietty tarkoite ja ne on suunnattu tietyille yleisölle, joka tässä tapauksessa on tietty luokka-aste. (Palmu 2003: 59.) Liisa Tainio toteaa (2001: 46), että opaskirjallisuus on tekstilajina erityislaatuinen, sillä se on kirjoitettu muun muassa opastamaan ja neuvomaan. Sama pätee oppikirjoihin, sillä myös niissä on asymmetrinen valtasuhde, jossa kirjoittaja asettuu auktoriteetiksi ja jakaa tietoa lukijalle. Oppikirjojen ja opaskirjojen tarkoitus on valistaa lukijoita ja mahdollisesti myös vaikuttaa lukijoiden ajatteluun, asenteisiin ja käyttäytymiseen. Oppimista ja koulua säätelee yhteisön ideologia ja käsitys maailmasta aivan kuten kaikkea muutakin kielenkäyttöä (Karvonen 1995: 205). Tarkastelemalla tekstejä pääsen käsiksi auktoriteettien jakamaan tietoon ja sen välittämiin merkityksiin. Tällä tavoin on mahdollista selvittää, mitkä asiat yhteiskunnan kannalta näyttäytyvät niin arvostettuina, että ne kannattaa välittää tuleville sukupolville.

Työni taustalla vaikuttavat perustuslain yhdenvertaisuuspykälä ja tasa-arvolaki, jotka velvoittavat

erityisesti viranomaisia ja siten myös opettajia edistämään yhteiskunnan tasa-arvoa. (Lainauksen lihavoinnit minun.)

Perustuslaki

6 § Yhdenvertaisuus

” – – Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan **sukupuolen**, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään.”

(Suomen perustuslaki 1999)

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta

1 § Lain tarkoitus

”Tämän lain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja **edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa** sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä.”

4 § Viranomaisen velvollisuus edistää tasa-arvoa

”**Viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa** tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä luoda ja vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Erityisesti tulee muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät tasa-arvon toteutumista. – – ”

5 § Tasa-arvon toteuttaminen koulutuksessa ja opetuksessa

”Viranomaisten ja oppilaitosten sekä muiden koulutusta ja opetusta järjestävien yhteisöjen on huolehdittava siitä, että naisilla ja miehillä on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen sekä että **opetus, tutkimus ja oppiaineisto tukevat tämän lain tarkoituksen toteutumista.**”

(Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986.)

Lakien määräykset (*on kohdeltava, edistetään, on huolehdittava*) velvoittavat huomioimaan ihmisten tasa-arvoisuuden kaikkialla yhteiskunnassa, lain kieli muokkaa yhteiskuntaa ja pyrkii luomaan siitä tasa-arvoisempaa. Yhdenvertaisuuspykälän ja tasa-arvolain lisäksi tasa-arvo mainitaan myös kouluja velvoittavassa perusopetuslaissa, johon kirjatuihin opetuksen tavoitteisiin todetaan, että ”opetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa” (Perusopetuslaki 1998: 2 §).

Perusopetuslain lisäksi kouluja velvoittaa myös Opetushallituksen laatima Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (myöhemmin POPS, 2004) ja se onkin koulujen arkipäivässä usein lakitekstejä enemmän esillä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet on laadittu kansalliseksi kehykseksi, jonka pohjalta kunnat ja koulut laativat omat paikalliset opetussuunnitelmansa. Opetussuunnitelmassa määritellään perusopetuksen kasvatuksellisia tavoitteita ja opetuksen sisältöjä, joita jokainen opettaja on velvoitettu noudattamaan. Yleisten kasvatuksen ja opetuksen tavoitteiden lisäksi koulun opetussuunnitelmassa tulee käydä ilmi koulun arvot ja toiminta-ajatus. (POPS 2004.)

Perusopetuksen opetussuunnitelmassa sukupuolet eivät ole samalla tavalla esillä kuin edeltävissä lakiteksteissä, mutta tasa-arvo sekä tytöt ja pojat mainitaan kuitenkin useamman kerran. Heti opetussuunnitelman toisessa luvussa määritellään perusopetuksen arvopohja, joka perustuu muun muassa ihmisoikeuksiin ja tasa-arvoon. Koulutuksen arvoihin liittyen tuodaan esille, että opetuksessa ”otetaan huomioon erilaiset oppijat ja edistetään sukupuolten välistä tasa-arvoa antamalla tytöille ja pojille valmiudet toimia yhtäläisin oikeuksin ja velvollisuuksin yhteiskunnassa sekä työ- ja perhe-elämässä” (POPS 2004: 14). Myös työtapoja määrittelevässä luvussa tyttöjen ja poikien erot tuodaan esiin: ”Oppilaiden erilaiset oppimistyyliä ja sekä tyttöjen ja poikien väliset että yksilölliset kehityserot ja taustat tulee ottaa huomioon” (POPS 2004: 19). Tasa-arvo tuodaan esiin erityisesti eheyttämisen ja eri oppiaineiden yhteisten aihekokonaisuuksien yhteydessä (POPS 2004: 38; 39; 42; 43).

Kuten edellä olen osoittanut, opettajaa velvoittavat useat lait ja säädökset. Näiden kaikkien perusteella opettajan tulisi rakentaa oma opetuksensa ja valita käyttämänsä materiaalit. Kirjantekijöiden ohella opettajilla on vastuu siitä, että oppikirjat noudattavat kaikkia säädöksiä. Vielä 1990-luvun alussa oppikirjat piti tarkastuttaa ja hyväksyttää kouluhallituksella (nykyinen opetushallitus), mutta tämän jälkeen tarkastuksista on luovuttu. Koska oppikirjan voi kirjoittaa ja julkaista kuka tahansa, on opettajan tarkastettava itse käyttämänsä kirjat. (Häkkinen 2002: 78.)

1.2 Tutkimuksen tavoite

Lahelma toteaa (2001: 86), että suomalaisessa tasa-arvoajattelussa ei useinkaan korosteta

sukupuolten eroja, jolloin ne usein muuntuvat itsestäänselvyyksiksi ja jopa voimistuvat. Sukupuolia ei ole syytä unohtaa, mutta ne tulisi esittää myönteisesti tasa-arvoisina. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten sukupuolet esitetään oppikirjoissa. Pysin löytämään tekstissä mahdollisesti ilmeneviä yksipuolisuuksia ja stereotyyppioita, jotta niitä olisi helpompi välttää. Ennakko-oletukseni on, että kirja on hyvin sukupuolineutraali ja molempia sukupuolia tuodaan yhtäläisesti esille, sillä laki vaatii sukupuolten tasa-arvoa. Perustana ennakkooletukselleni toimii myös kandidaatintyöni, jossa tutkin Tammen *Sisu 7* -nimistä seitsemännen luokan äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjaa. Toiveenani on, että tutkimukseni antaa opettajille uusia välineitä oppikirjojen valintaan ja opetuksensa tasa-arvoistamiseen sekä auttaa oppikirjantekijöitä tekemään kirjoista mahdollisimman tasa-arvoisia.

Rakennan työni seuraavien tutkimuskysymysten ympärille.

- Esitetäänkö sukupuolet tasa-arvoisina?
  - Onko naisten ja miesten mainintoja yhtäläisesti?
  - Millaisissa rooleissa naiset ja miehet esitetään?
  - Millaisia määritteitä naiset ja miehet saavat?
  - Onko kirjantekijöiden kirjoittamien tekstien ja lainattujen tekstien välillä eroja?

2 Aineisto

Tutkimusaineistonani on WSOY:n yläluokille tarkoitetun äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjasarjan *Taito*, *Voima*, *Taju* ensimmäinen osa *Taito*, joka on suunnattu seitsemäsluokkalaisille. WSOY on yksi suurista yleiskustantamoista, jotka tuottavat suurimman osan peruskoulun ja lukion oppikirjoista (Häkkinen 2002: 78; Lappalainen 1992: 158). Tutkimani kirjasarjan ovat laatineet Anne-Maria Mikkola, Minna-Riitta Luukka ja Kaarina Ahonen. Kaikki kirjoittajat ovat kokeneita oppikirjantekijöitä. Heillä on myös vahva yhteys yliopistomaailmaan ja uusimpaan tutkimukseen sekä äidinkielen ja kirjallisuuden opettajien opettajankoulutukseen: Mikkola on Helsingin yliopiston alaisuudessa toimivan Helsingin lyseon opettaja, Luukka toimii Jyväskylän yliopistossa suomen kielen professorina ja Ahonen opettaa Tampereen yliopiston alaisuudessa toimivassa Tampereen normaalikoulussa. Tarkastelemieni kirjojen kuvittajana on toiminut Jussi-Pekka Ahonen. (WSOYPro.) Kirjat on laadittu uuden Peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden (POPS 2004) mukaisiksi ja ne perustuvat opetussuunnitelman korostamaan laajaan teksti- ja kielinäkemykseen. Sarjan huomio on erityisesti tekstitaidoissa, sillä oppilaat elävät monien erilaisten tekstien parissa ja yhteiskunnan täysivaltainen jäsenyys edellyttää erilaisten tekstien tuntemusta ja käyttötaitoa. Kielitiedolla on kirjoissa olennainen osa, sillä se tukee tekstitaitojen kehittymistä. Tämän takia kielen rakenteiden opiskeleminen on yhdistetty erilaisten tekstilajien, tekstien kirjoittamisen ja lukemisen yhteyteen. (WSOYPro.) Kirjat on tehty peräkkäisinä vuosina: *Taito* vuonna 2005, *Voima* 2006 ja *Taju* 2007. Kaikista kirjoista on otettu kolme muuttamatonta painosta.

Kirjasarjassa on jokaiselle vuosiluokalle oma oppikirjansa. Esittelen seuraavaksi kaikki kolme osaa, jotta tutkimani kirjan rooli kirjasarjassa on helpompi hahmottaa. Seitsemännen luokan oppikirja *Taito* kehittää nimensä mukaisesti oppilaan taitoja. Kirja keskittyy erityisesti koulussa tärkeisiin taitoihin, opiskelumaailman tekstilajeihin ja työskentelytapoihin (WSOYPro; *Taito*: 7). Kirjassa on kuusi aihepiiriä, jotka on nimetty otsikoilla: Opiskelun aluksi, Tiedonhankinta, Opiskelumaailman tekstit, Kirjoittaminen ja puhuminen, Fiktiivisten tekstien valloitus sekä Kaksi fiktion suosikkilajia (*Taito*: 3–5). Näiden lisäksi kirjan lopussa on tiivistettynä kielitietoa. Kirja tarjoaa muun muassa ”harkittuja perustehtäviä, monipuolista kirjoittamista, tekstin avaamisen harjoittelua ja monenlaista luettavaa.” Tavoitteena on hyvän perustan luominen, jotta taitoja voi seuraavina kouluvuosina kehittää lisää. (WSOYPro.) Kirjassa on lopun hakemisto ja kuvaluettelo mukaan lukien 229 sivua.

Kirjasta kertyi tarkasteltavia sanoja eli naisiin ja miehiin viittaavia propreja ja appellatiiveja kaikkiaan 1782 kappaletta, joista 633 viitta naisiin (36 prosenttia tarkasteltavista sanoista) ja 1149 viittaa miehiin (64 prosenttia tarkasteltavista sanoista). Esittelen aineiston jaottelua tarkemmin ensimmäisessä analyysikappaleessa.

Kahdeksannen luokan kirja *Voima* keskittyy tekstien mahtiin. Sen tarkoituksena on opettaa oppilas kriittiseksi tekstinkäyttäjäksi, joka osaa hyödyntää kielen voimaa. (WSOYPro.) Tässäkin kirjassa on kuusi aihealuetta: Vaikutusten viidakossa, Median voima, Fiktiivisten tekstien valloitus, Kirjoittaminen ja puhuminen sekä Opetusmaailman tekstit (Voima: 3–5). *Voiman* ydinaluetta ovat erilaiset mediatekstit, jotka nykypäivänä ovat olennainen osa yhteiskuntaa. Kirjan tavoitteena on, että oppilas oppii saamaan näkemyksensä esille erilaisissa tilanteissa. Vaikuttamista harjoitellaan esimerkiksi yleisönosastokirjoituksilla ja väittelyillä. (Voima: 7.) Kirja on 256 sivun laajuinen.

Sarjan viimeinen osa *Taju* vie oppilaan kielen ja kulttuurin alueelle. Kirjan avulla oppilas tutustuu kotimaiseen kirjallisuuteen ja saa vahvistusta omalle kieli- ja kulttuuri-identiteetilleen sekä harjoittelee asiatekstien ja -tyylien käyttämistä. (WSOYPro.) Kirjan tarkoituksena on ohjata oppilaita aikuisten tekstimaailmaan antamalla yleissivistävää tietoa kulttuurista ja työmaailman teksteistä sekä tukemalla keskeisiä puhumisen taitoja (Taju: 7). Kirjasarja ohjaa oppilaan koulumaailmasta yhteiskuntaan ja työhön. Kahden edellisen kirjan tapaan sisältö jakautuu kuuteen osaan: Kulttuurien kentillä, Kielten kentillä, Kirjoittaminen ja puhuminen, Kirjallisuuden vaiheita, Kansanperinne ja Kalevala sekä Opiskelumaailman tekstit (Taju: 3–6). Tämä kirja on kolmikön paksuin: 320 sivua.

Kirjasarjan lisänä on olemassa tehtäväkirjat *Kielitaitoinen*, *Kielivoimainen*, *Kielitajuinen* ja *Kielioppinen*. Nämä harjoituskirjat on tarkoitettu oppikirjojen lisäksi syventämään ja varmentamaan taitoja. (WSOYPro.) En kuitenkaan ota tehtäväkirjoja mukaan tutkimukseeni, sillä jokaisessa sarjan kolmessa oppikirjassa on runsaasti tehtäviä ja ne on selkeästi tarkoitettu toimimaan itsenäisinä oppikirjoina, joiden oppeja voi syventää lisäkirjojen avulla. Nykypäivänä harvassa koulussa on mahdollisuutta ostaa ylimääräisiä tehtäväkirjoja jokaiselle oppilaalle, jolloin lisäkirjat toimivat mahdollisen lisämateriaalin lähteenä ja opetus perustuu pääasiassa oppikirjan materiaaleihin.

3 Oppikirja

3.1 Oppikirjan historiaa

Nykypäivän lukijalle oppikirjat ovat selkeästi muista kirjallisuuden lajeista eroava kirjatyyppinä. Pelkästään opetusta varten tehtyjä kirjoja on kuitenkin ollut vasta lyhyen aikaa. (Lappalainen 1992: 11.) Kielioppien ja oppikirjojen perinne alkaa jo antiikin Kreikasta ja Rooman valtakunnasta (Häkkinen 2002: 17; Lappalainen 1992: 38). Antiikin jälkeen kristillisellä kirkolla oli yli tuhat vuotta keskeinen rooli koulutusjärjestelmän kehittämisessä, vaikka esimerkiksi kuningas Kaarle Suuri hyödynsi oppilaitoksia ja oppikirjoja hallintonsa apuna. (Häkkinen 2002: 14, 46.)

Oppikirjan yleistyminen liittyy ratkaisevasti kirjapainotaidon kehittymiseen ja uskonpuhdistukseen. Ennen kirjapainotaitoa yleisimmät opiskelukeinot olivat suullinen opetus ja ulkoluku, sillä käsin kirjoitetut ja kopioidut teoksen olivat liian kalliita hankittaviksi. Myös seinälle ripustettavia seinätauluja käytettiin avuksi. Kirjapainotaidon myötä kirjoja kyettiin tekemään nopeammin ja halvemmalla kuin ennen ja kopioidut kappaleet olivat jokseenkin samanlaisia. (Häkkinen 2002: 15, 19, 43, 87.) Yksi uskonpuhdistuksen periaatteista oli, että kaikilla on oltava mahdollisuus lukea Jumalan sanaa omalla äidinkielellään, jolloin kansankielten asema parani huomattavasti. Uskonpuhdistuksen synnyttämä kansankielinen kristinopin opetus ja kansankieliset kirjat loivat painetuille tuotteille suuren kysynnän. 1800-luvulla oppikirjojen kustantamisesta tuli taloudellisesti kannattavaa liiketoimintaa, sillä kirjojen opetuskäyttö oli niin yleistynyt. Tällä tavoin oppikirja muuttui kalliista, jopa pulpettiin kytketystä harvinaisuudesta jokaisen oppijan ja opettajan henkilökohtaiseksi työvälineeksi. (Häkkinen 2002: 19, 23, 87; Lappalainen 1992: 12, 55.)

Suomessa kansaa on alettu kouluttaa järjestelmällisesti 1600-luvun loppupuolelta. Koulutuksen ja kehitys oli hidasta 1800-luvulle saakka, jolloin Suomen sodan jälkeen väestön enemmistön kieli oli suomi ja koulutus alkoi vähitellen kansallistua. (Häkkinen 2002: 33, 41; Lappalainen 1992: 143.) 1830-luvulla ilmestyivät ensimmäiset suomenkielisiksi oppikirjoiksi laaditut teokset ja vuonna 1841 suomen kieli määrättiin oppiaineeksi kaikissa poikakouluissa, vaikka koulujen opetuskielenä ei vielä ollutkaan suomi (Häkkinen 2002: 44–45, 55). 1800-luvun loppuvuosikymmeninä koulutusasioissa tapahtui erittäin nopeaa kehitystä. Kansalliset pyrkimykset ja erilaiset

koulureformit loivat suuren oppikirjojen tarpeen. Erityisen tärkeä merkitys oli suomenkielisen kansakoulun perustamisella vuonna 1866. Vuonna 1921 toteutuneen oppivelvollisuuden ja väestön lisääntymisen ansiosta kansakoulujen oppilasmäärä kasvoi 1960-luvulle saakka. (Häkkinen 2002: 57, 73; Lappalainen 1992: 144–147, 158, 169.)

Toisen kerran suomalaiset oppikirjat ovat kokeneet suuren uudistuksen 1970-luvulla koulujärjestelmän uudistuksen ja peruskoulun syntymisen myötä. Peruskoulu-uudistus liki kaksinkertaisti oppivelvollisuusikäisten käyttämien kirjojen määrän ja osoitti peruskoulun olevan juuri niin kallis, kuin oli pelätty. Huippu oppikirjojen myynnissä saavutettiin vuonna 1977, ja lopulta kirjamenoja oli pienennettävä esimerkiksi kierrättämällä kirjoja pidempään. (Häkkinen 2002: 78, 152; Lappalainen 1992: 151, 158, 169.)

3.2 Oppikirjan yhteiskunnallinen kehys

Nykypäivänä oppikirjalla tarkoitetaan teosta, joka on tehty varta vasten opetukseen. Jokaiselle oppiaineelle on omat kirjansa, joiden tarkoituksena on kasvattaa oppijan tietoja ja taitoja kyseisessä oppiaineessa. (Häkkinen 2002: 11, 81; Lappalainen 1992: 11.) Oppikirjat ovat institutionaalisia tekstejä, joiden taustalla on usein tekijäjoukko (Karvonen 1995: 12), näin on myös tutkimassani kirjasarjassa. Oppikirja on selkeästi tunnistettavissa oppikirjaksi. Tunnistamista helpottavat sanasto, termien runsaus, tyylin asiakeskeisyys, lauseiden tiivis ilmaisu ja persoonattomuus. Oppikirjoilla on myös vakiintuneita typografisia konventioita, kuten kursivoinnit, alleviivaukset, kuvat ja tiivistelmät. (Karvonen 1995: 20.) Kaisa Häkkinen toteaa (2002: 12), että harvoin oppikirjoja edes ajatellaan ”oikeina kirjoina”, sillä niiden tarkoitus on selkeästi opettaa eikä huvittaa.

Oppikirja ja sen tekstit ovat yhteydessä alansa tutkimukseen. Niiden tarkoituksena on kiteyttää alan tutkimuksen kannalta keskeinen aines (Karvonen 1995: 206–207). Koska tavoitteena on välittää oppijalle uutta tietoa, on tiedon oltava virheetöntä ja ajan tasalla. Kuitenkaan alan uusinta tutkimustietoa ei voida suoraan ottaa mukaan kirjoihin, sillä oppikirjassa on kyettävä esittämään välttämättömät perustotuudet, jotka tiedeyhteisö on hyväksynyt. Kirjan tekijän täytyykin tietoisesti valita mielestään oleelliset opetettavat asiat. (Häkkinen 2002: 11, 81.) Oppikirjojen avulla on mahdollista tarkastella, mitä asioita yhteisössä on pidetty niin tärkeinä, että ne on pyritty siirtämään seuraaville sukupolville (Lappalainen 1992: 12). Samalla on mahdollista tutkia, millaisia

merkityksiä tekstit sisältävät ja välittävät.

Opettajilla on mahdollisuus valita käyttämänsä oppikirjat varsin vapaasti. Vaikka oppikirjan ei ole millään tavoin tarkoitus määrätä opetusta, se nähdään usein runkona, joka ohjaa opetettavien asioiden valintaa, oppitunnin kulkua ja läksyjen tekoa ja jota opettaja voi halutessaan täydentää. (Häkkinen 2002: 79, 83, 88; Karvonen 1995: 12.) Opettaja voi myös halutessaan olla käyttämättä kirjaa, mutta tällaista opetusta pidetään usein poikkeuksellisena (Karvonen 1995: 11). Mielestäni tämä osoittaa, miten vahva asema oppikirjalla koulumaailmassa on.

Vankasta asemastaan johtuen oppikirjat ovat nykypäivänä tärkeä kaupallinen ala. Antti Lappalainen toteaa, että jatkuvan kilpailun ja kehityksen myötä nykypäivän oppikirjan keskimääräinen käyttöikä on 3–4 vuotta (Lappalainen 1992: 14). Kustantajat pyrkivätkin tekemään kirjoistaan mahdollisimman houkuttelevia ja myyviä (Häkkinen 2002: 79). Hannus (1996: 11) näkee oppikirjan erilaisten kaupallisten ja pedagogisten tavoitteiden kompromissina. Oppiaineen ja opetussuunnitelmien lisäksi oppikirjat on siis sidottu kirjojen tekijöihin (Palmu 2003: 103).

3.3 Oppikirjateksti tekstinä

Oppikirjateksti on oma genrensä, jonka merkitystä luovat muut siihen liittyvät käytännöt. Opetustilanteessa selostetaan oppikirjan tekstiä ja käsitellään vain kirjan esittämiä asioita, joita myös kysellään oppilailta suullisesti ja kirjallisesti. Genren tekstit on laadittu keskusteluun, jossa osapuolina ovat oppilaan aikaisemmat tiedot, opetussuunnitelmat ja alan tieteellinen tutkimus. (Karvonen 1995: 24, 32.) Kuten olen jo tuonut esiin, oppikirjoihin pyritään kiteyttämään tieteenalan vakiintunut perustieto. Teksti laaditaan sellaiseksi, että se siirtää vaivatta valitun tiedon eteenpäin (Hiidenmaan 2003: 219). Oppikirjat laaditaan yleensä tekijäryhmissä (Väisänen 2005: 5; Karvonen 1995: 12). Tällöin erilaiset näkemykset hioutuvat yksiääniseksi ja lopputuloksena on helposti persoonaton ei-kenenkään äänellä kerrottu varma tieto, jonka jokainen voi hyväksyä (Hiidenmaa 2003: 218). Hiidenmaan mukaan (2003: 222) oppikirjojen lyhyt ja tiivis esitystapa synnyttää helposti vaikutelman, että tietoa ei tuota kukaan, vaan se on sellaisenaan olemassa ja siksi oppimisen arvoista. Tällöin tekstin ongelmia ei ehkä huomata eikä niitä kritisoida.

Oppikirjateksti on usein neutraalia asiakirjatekstiä, jossa todetaan faktat muttei pohdita ilmiöitä

laajemmin (Hannus 1996: 16). Tavoitteena on opettaa tietyn aiheen keskeiset asiat, joten opetettavaksi on otettu vain sellaisia näkemyksiä, jotka ovat kiistattomia ja koeteltuja lopputuloksia, ei suinkaan tiedonhankinnan prosessia tai vaihtoehtoisia näkemyksiä. Oppikirjat eivät kuitenkaan perustele valintojaan tai rajauksiaan, sillä kirjoittaja on aiheen asiantuntija ja lukija kirjoittajaa tietämättömämpänä vain lukee uusista asioista, omaksuu ja hyväksyy ne sekä niiden esittämisen konventiot. Oppikirjagenrelle onkin tyypillistä selkeä valtasuhde, jota ei kuitenkaan eksplikoida itse tekstissä tai opetuskontekstissa. Teksti toteuttaa tiettyä tehtävää ja tekstin taustalla vaikuttaa yhteisön toiminta ja vaatimukset. (Karvonen 1995: 21–24, 207, 210–211.) Pirjo Karvonen toteaaakin (1995: 16, 32), että oppikirjat ja opetus instituutioina elävät yksilöistä riippumatonta elämäänsä sen vallan turvin, joka liittyy yhteisön luonnollistuneisiin toimintoihin, eikä tällaisia toimintoja ole tapana kyseenalaistaa tai selittää. Yhteisö toistaa tiettyjä toimintoja kunnes niistä syntyy jäsentymätön ja näkymätön osa ideologiaa, jolloin niitä ei enää tietoisesti käsitellä. Tällaisia toimintoja ovat esimerkiksi oppikirjan asema tai oppitunnin eteneminen ja kokeeseen vastaaminen. Karvonen (1995: 150, 205) tuokin esiin, miten oppikirjan tavoitteena on sosiaalista lukija tiettyihin kielellisiin luokituksiin, jolloin hän kykenee jäsentämään maailmaa samalla diskurssilla valtaa pitävien ajatusmallien kanssa. Ongelmia syntyy, jos diskurssin omaksumisen takia ilmiöt nähdään maailmassa valmiina olevina eikä kulttuurisina tuotteina, jotka tuotetaan kielen avulla (Karvonen 1995: 150).

Katri Savolainen (2001: 247) on todennut, että oppikirjojen kieli edustaa yhtenä esimerkkinä koko opetushenkilökunnan ja kouluinstituution kieltä suhteessa oppilaaseen. Puhutellessaan lukijaa oppikirjat tuottavat oppilaan ja luovat käsitystä siitä, millainen on hyvä ihminen. Tätä kutsutaan myös piilo-opetussuunnitelmaksi. (Savolainen 2001: 250, 254.) Myös Karvosen mukaan (1995: 213) oppikirjatekstin yhtenä piilotekstinä on käsitys oppimisesta ja oppilaasta. Tekstin ja sen piilotekstin suhde on implisiittinen. Teksti vastaa ulkoa luotuihin odotuksiin ja noudattaa kyseenalaistamatta esimerkiksi annettuja muotoja tai aiheita sekä ottaa piilotekstistä näkökulmia ja tarkoituksia. (Karvonen 1995: 98.) Palmu puolestaan tuo esille, miten käsiteltävien aiheiden valinnalla vaikutetaan siihen, mitä tapahtumia ja keitä ihmisiä nostetaan esiin. Samalla asetetaan toiset taustalle ja vähemmistöön. (Palmu 2003: 70.) Kirjan tekijöillä on vastuu rajausten tekemisessä ja asioiden arvottamisessa, sillä oppikirja ei voi esittää kaikkea mahdollista tietoa opittavasta asiasta, vaan jotain on jätettävä pois. Tekstissä on esitettävä kaikki olennainen, mutta kokonaiskuvasta ei saa tulla yksipuolinen. (Väisänen 2005: 6; Häkkinen 2002: 83, 85–86.)

Oppikirjat on laadittu pedagogisista lähtökohdista. Sisältö on yleensä jaksotettu melko pieniin ja helposti omaksuttaviin osiin. Opetustekstit ottavat huomioon oppilaan aiemman tiedon, jotta vanha ja uusi tieto muodostavat loogisen kokonaisuuden. Hyvä opetusteksti havainnollistaa aihetta ja kytkee sen vanhaan. (Häkkinen 2002: 11, 82–83.) Asiasisällön opettamisen lisäksi oppikirjateksti opettaa, miten kyseistä aihetta on tapana kuvata ja millaisella kielellä aiheesta puhutaan. Tällöin oppilaat sosiaalistetaan tieteenalan käytäntöihin ja kieleen. Oppikirjojen kieli voidaan luokitella asiaproosaksi, jossa ei ole sijaa virheille ja joka toimii esikuvana oppijoille niin kielen kuin sisällönkin suhteen. (Karvonen 1995: 96, 161.)

Sanastoltaan oppikirjateksti on abstraktia. Tämä on ymmärrettävää, sillä genren teksteille on tyypillistä viitata ulkomaailmaan nimeämällä prosesseja, ominaisuuksia ja suhteita ja nämä kaikki ovat abstrakteja toimintoja. Teksteissä on paljon termejä, joille annetaan selittävä käänös oppilaan muuten tuntemalla kielellä: parafrasilla, synonyymilla tai osoittamalla sanan paikka lähikäsitteiden hierarkiassa. Sivulauseita puolestaan on varsin vähän ja yksinkertaisista päälauseista muodostuvien virkkeiden määrä on suuri. Yleisin käytetty aikamuoto on presens ja moduksista käytetään indikatiivia. Tekstille on ominaista teeman nimeävä otsikko ja topiikka luettelomaisesti esittelevät ja jaottelevat virkkeet, jotka koostuvat yleistyksistä sekä esimerkeistä. Substantiivien määrä on varsin suuri ja verbien puolestaan pieni, sillä asioiden väliset kytkökset ilmaistaan usein leksikaalisesti eikä kieliopillisesti tai tekstuaalisesti. Tämän lisäksi tekstissä on paljon uusia tarkoituksia, jotka on nimettävä, jolloin jokainen lause tuo uuden tarkoituksen. Substantiivien ja päälauseiden suuri määrä tekee oppikirjatekstin tiedosta tiheästi pakattua. (Karvonen 1995: 45, 92–102, 142, 180–184, 193.) Oppimista pyritään edistämään oppijaa aktivoimalla, esimerkiksi tehtävien ja kysymysten avulla. Hyvä oppikirjateksti saa oppijan miettimään, kokeilemaan ja arvioimaan. (Häkkinen 2002: 84.)

3.4 Oppikirjojen tutkimusta

Koulu on yhteiskunnan kannalta tärkeä instituutio, joten sitä on tutkittu monista eri näkökulmista. Usein aiheet ovat yhteydessä muuhun yhteiskuntaan ja tuloksia on mahdollista verrata muista instituutioista saatuihin tietoihin. Tarkastelun kohteena on ollut esimerkiksi oppilaiden viihtyvyys, työhyvinvointi, kouluterveydenhuolto, monikulttuurisuus tai nuoret koulussa ja vapaa-ajalla.

Näiden lisäksi erityisesti oppikirjoja on tutkittu varsin runsaasti. Tutkimuksen kohteena ovat olleet esimerkiksi oppikirjojen tiedollinen sisältö, kuvitus, arvot sekä oppikirjan käsitykset seksuaalisuudesta tai kansalaisuudesta (Palmu 2003: 103). Oppikirjojen tuottamaa käsitystä eri sukupuolista on tutkittu Suomessa 1960-luvulta lähtien, ensimmäisenä Ritva-Liisa Sumu teoksessaan *Sukupuoliroolit oppikirjoissa* (1968). Hänen jälkeensä sukupuolten tutkimus on painottunut pääasiassa yksittäisiin opinnäytetöihin. Oppikirjasisältöihin kohdistuvissa tutkimuksissa on pyritty analysoimaan, millaisen kuvan todellisuudesta sisällöt antavat tytöille ja pojille ja miten ne kytkeytyvät heidän oppimisprosesseihinsa. Menetelmänä on usein käytetty oppikirjojen sisältöanalyysia. (Palmu 2003: 103; Lahelma 1992: 27.) Vaikka monet näistä tutkimuksista on tehty 2000-luvulla, ne on tehty vanhan, 1994-vuoden opetussuunnitelman mukaisista oppikirjoista. Omassa tutkimuksessani tarkastelen tällä hetkellä käytössä olevia, vuoden 2004 opetussuunnitelman mukaisia oppikirjoja.

Oppikirjoja on tutkittu myös normatiiviselta kannalta, jolloin normituksen tavoitteena on ollut luettavuus ja ymmärrettävyys. Normitusta on voitu suorittaa esimerkiksi vertailemalla yli nelitavuisten sanojen määrää tai virkkeiden pituutta. (Karvonen 1995.) Peruskoulun tullessa 1970-luvulla oppikirjoja ja materiaaleja tutkittiin ja kehitettiin innokkaasti. Tutkimusten pohjalta syntyivät muun muassa työkirjat, kalvopohjat ja kokeet. 1980-luvulla oppikirjojen tekstejä alettiin tutkia tekstilingvistisin menetelmin. 1990-luvulla rinnalle tuli kriittinen tekstien ja merkitysten analyysi, jolloin kirjoja tutkittiin niiden tiedonkäsityksen kannalta. (Hiidenmaa 2003.)

Eri yliopistoissa tehtyjä oppikirjoihin liittyviä pro gradu -töitä on jonkin verran. Oppikirjoja tutkiville pro gradu -töille on tyypillistä, että aineistona on oman alan oppikirja, kuten minunkin työssäni. Usein näkökulmana on jokin oman oppiaineen ainesisällön aihepiiri, kuten graafiset kuvaajat kemian oppikirjoissa tai sointumerkit musiikin oppikirjoissa. Tutkittavana aiheena voi myös olla jokin oppiaineeseen liittyvä laajempi teema, kuten yrittäjäyys tai Pohjoismaiden kulttuuri ala-asteen ruotsin kielen opiskelussa. Tällöin aihe on otettu opetussuunnitelman perusteista, jossa ohjataan käsittelemään jotain teemaa ja tutkimus tarkastelee, toteutuuko teema opetuksessa tai oppikirjoissa. Pro gradu -töille on ominaista, että tarkasteltava luokka-aste määräytyy oman koulutuksen mukaan: luokanopettajakoulutuksessa työt käsittelevät alakoulun kirjoja, yläkoulun ja lukion oppikirjat jäävät muille oppiaineille. Omien havaintojeni mukaan alakoulun, yläkoulun ja lukion kirjoista eniten on tutkittu alakoulun kirjoja. Lukion kirjat puolestaan tuntuvat saaneen

yläkoulun kirjoja enemmän huomiota ja yläkoulun kirjat ovat jääneen hieman sivuun. Työni tuokin tutkimuskenttään lisää laajuutta, sillä tarkastelun kohteena ovat yläkoulun oppikirjat.

Koulun ja oppikirjojen sukupuolisuutta ja niissä ilmenevää seksuaalisuutta on tutkittu erityisesti kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen sekä sosiologian pro gradu -töissä. Tarkkailun kohteena on ollut esimerkiksi sukupuolittunut käsityön opetus, tyttöjen ja poikien roolit kotitalouden opetuksessa, sukupuolen vaikutus koulukiusaamiseen, naisopettajan auktoriteetti ja naisopettajien kokema häirintä, koulun heteronormatiivisuus sekä opettajien näkemykset tasa-arvosta ja sukupuolen merkityksestä koulussa. Oma tutkimukseni avartaa aihetta huomattavasti, sillä tutkin erityisesti kieltä ja sen tapoja luoda merkityksiä. Muut tutkimukset tuntuvat tarkastelevan aihetta ikään kuin ulkopuolelta ja keskittyvän enemmän havaittavaan käyttäytymiseen. Omassa työssäni tarkoitus on lähteä sisältä, kielen yksityiskohdista, jotka luovat laajempia kokonaisuuksia ja vaikuttavat kaikkeen.

4 Tutkimuksen teoreettinen kehys

4.1 Sukupuolten näkyminen kielessä

Suomen kieli näyttää tasa-arvoisemmalta kuin monet muut kielet, sillä kielessämme ei ole kieliopillisia sukuja kuten esimerkiksi saksassa. Lisäksi suomeksi ihmiseen viitataan aina pronomiinilla *hän* eikä tehdä eroa sukupuolten välillä. (Tiililä 1994: 16.) Kielille on kuitenkin ominaista, että maskuliinikategoria on tunnusmerkityksetön eli peruskategoria ja feminiinikategoria puolestaan tunnusmerkkinen. Tämä on selkeästi havaittavissa kielissä, joissa on kieliopilliset suvut. Tällöin maskuliini on yleensä päätteetön ja feminiini erotetaan peruskategoriasta päätteellä, jolloin maskuliinia voidaan pitää semanttisena pohjana ja feminiiniä sen sekundaarina muotona. (Karlsson 1974: 26.) Kielelle on ominaista, että kategorian prototyypit sijoitetaan lauseeseen ennen epätyypillisiä edustajia. Lausetasolla miehen prototyyppisyys näkyykin sanajärjestyksessä, sillä rinnastuksissa tunnusmerkityksetön sanajärjestys on *mies ja nainen*. (Engelberg 2001: 23.)

Suomen kielessä kieliopillisia sukuja ei ole, mutta luontainen sukupuoli on samalla tavoin tunnusmerkityksetön. Tunnusmerkityksettömyys ilmenee semanttisena neutralisaationa, eli sukupuoleltaan maskuliinista sanaa voidaan käyttää sekä miehistä että naisista. Maskuliini/feminiini-oppositio on neutralisoitunut ja maskuliinisesta sanasta on tullut peruskategoria, jonka referenttijoukkoon voi kuulua myös feminiinisiä olioita. Tällaisia sanoja on erityisesti yhdyssanoissa (*lumiukko, esi-isät, ukkovarvas*), mutta monet niistä ovat jo vanhahtavia (*mieshukka, uskonveli*). Vastaavat feminiinialkuiset sanat (*äidinkieli, tytärtyhtiö*) puolestaan liittyvät vahvasti polveutumiseen eivätkä neutralisoitumiseen ((Engelberg 2001: 23, 32; Karlsson 1974: 26–27.) Maskuliinisuuden asemaa peruskategoriana kutsutaan myös ihminen=mies-vinoumaksi (people=male bias). Näkemyksen mukaan miespuolisten kategorian jäsenten hahmotetaan olevan lähempänä ihmisen kategoriaa kuin naispuolisten jäsenten. Mies siis nähdään kategorian prototyyppisenä jäsenenä. Tämä tarkoittaa, että ihminen mielletään helpommin mieheksi kuin naiseksi ja mies mielletään helpommin ihmiseksi kuin nainen. Piilomaskuliinisuudeksi kutsutaan sitä, kun sukupuolineutraalien ihmisten nimitysten (*vakuutettu, people*) tarkoitteet mielletään miehiksi. Suomesta muille kielille käännettäessä suomen neutraali *hän* kääntyykin useimmin

maskuliiniksi. (Engelberg 2001: 23, 32.)

Selkeimmin semanttinen neutralisaatio näkyy *mies-* ja *herra-*loppuisissa sanoissa, joita on erityisesti ammatti- ja virkanimikkeissä. Näitä kutsutaan geneeris-maskuliiniseksi sanoiksi. Termejä *virkamies*, *esimies*, *nimismies* ja *puhemies* käytetään sekä miehistä että naisista, mutta monien mielestä niillä voidaan viitata vain miehiin, aivan kuten sanalla *kotiäiti* voidaan viitata vain naiseen. Kehitys näyttää siltä, että *mies-*loppuiset sanat ajan myötä vähenevät ja vaihtoehtoisten sanojen määrä kasvaa: *poliisimies* on nykyään *poliisi* ja *varamies* on *varajäsen*. Uudet sanat muodostetaan luontevasti ilman *mies-*loppua (*työsuojeluvaltuutettu* eikä *?työsuojelumies*). (Engelber 2001: 23; Tiililä 1994: 18.) Mahdollista on myös lisätä sanan eteen *nais-*etuliite, mutta tällöin sukupuoli ilmaistaan melkein samalla tavalla kuin kieliopillisen suvun merkitsevissä kielissä. Joissain murteissa on tapana viitata naisiin sanalla *naisihminen*, joka korostaa, että kyseessä ei ole tyypillinen ihminen eli mies. Alkuliitteen lisääminen myös osoittaa selkeästi, kumpaan sukupuoleen nimityksellä yleensä viitataan, sillä samaan sukupuoleen viittaavaa määräiteosaa ei käytetä. On luontevaa sanoa *naislääkäri* tai *miesopettaja*, mutta *naiskättilö* tai *miesteurastaja* vaikuttavat teennäisiltä. Jos henkilön sukupuoli halutaan erityisesti ilmaista, voidaan käyttää johtimia *-tAr* ja *-skA* sekä elementtejä *nais-* ja *naispuolinen* (*kirjailijatar*, *naiskirjailija*, *naispuolinen kirjailija*, *Hiltuska*). On kuitenkin huomioitava, että tunnusmerkittömät muodot *kirjailija* ja *Hiltunen* käyvät myös viitattaessa naisiin ja johtimien tai erilaisten sukupuoliin viittaavien elementtien käyttäminen korostaa, että kyseessä ei ole sanan tarkoitteen tyypillinen edustaja. (Engelberg 2001: 26; Tiililä 1994: 16; Karlsson 1974: 27–28.)

Sukupuolet ovat kielen sanastossa tyypillisiä attraktiokeskuksia, joiden ympärille kerääntyy paljon synonyymista sanastoa. Sukupuoliin liittyvä sanasto on myös hyvin muuttuvaa. (Mantila 1998: 19.) Nykysuomen sanakirjassa *mies-*, *poika-* ja *veli-*artikkelit ovat yhteensä kolme kertaa niin pitkät kuin *nainen-*, *tyttö-* ja *sisar-*artikkelit. Suuri ero on myös sanoista muodostettujen johdosten määrällä: sanasta *mies* on kahdeksantoista johdosta, sanasta *nainen* seitsemän. (Karlsson 1974: 25, 28.) Vaikka *mies* sana-artikkeleiden pituuksissa mitattuna peittoaa *naisen*, on naisiin viittaava feminiininen sanue maskuliinista suurempi. *Mies-*sanaa vastaavatkin feminiinisen sanueen sanat *nainen*, *vaimo*, *rouva*, *neiti* ja vanhempi sana *neitonen*. Erona kielen miesten- ja naistennimityksissä on, että naista katsotaan enemmän miesten silmin kuin miestä naisten silmin. Naisia luokitellaan

useihin tarkkoihin alaryhmiin, mutta luokittelu tapahtuu miesten näkökulmasta tai suhteessa miehiin. Naiset voidaan luokitella muun muassa avioitumisen ja koskemattomuuden perusteella (*vaimo, rouva, neiti, neitsyt, impi, naikkonen, lutka*). Kielessä ilmaistaan naisen aviosääty ja sukupuoliset kokemukset suoraan, mutta miehistä vastaavia sanoja ei ole, vaan *mies* ja *poika* ovat neutraaleja. (Mantila 1998: 21; Karlsson 1974: 32.)

Sanakirjojen sanastossa ilmenevä kuva miehistä ja naisista on hyvin kielteinen ja konservatiivinen. Kieli on täynnä miestä negatiivisesti kuvaavia sanoja, joita voidaan käyttää miehestä, joka ei täytä omaa työteliästä rooliaan ja ole yhteiskunnallisesti hyväksytty. Harri Mantilan (1998: 29) mukaan suomen kielelle on tyypillistä, että juuri 'miestä' merkitseviä negatiivisia sanoja on paljon enemmän kuin 'naista' merkitseviä. Jokaista miehen kielteistä ominaisuutta varten on tarvittu oma sanansa ja mies voidaan nimetä fyysisten, psyykkisten, henkisten ja yhteiskunnallisten heikkouksiensa mukaan (*hujoppi, huru-ukko, lökäpöksy, kelmi, dorka, pöllö*). (Mantila 1998: 22–29.) Naisen anoa tehtävä on säilyttää siveytensä, sillä sanaston perusteella nainen menettää yhteiskunnallisen kelvollisuutensa vain menettämällä siveytensä ja muuttuessaan *hempukaksi, vampiksi* tai jopa *lumpuksi* (Mantila 1998: 26, 29). Naisten kannalta myös naimattomuus on negatiivista. Vaikka mies voi olla *poikamies* tai *nuorimies*, nainen on *vanhapiika* ja *ikäneito* eikä **tyttönainen* tai **nuorityttö*. Miehen naimattomuus liitetään positiivisena pidettyyn nuoruuteen, naisilla negatiivisena pidettyyn vanhuuteen. (Karlsson 1974: 30.)

Negatiivisista sävyistä huolimatta itse 'mies' näyttäytyy sanastossa selvästi myönteisenä sanana ja sanakirjojen käyttöesimerkeissä viitataan miessukupuolen myönteisiin pidettyihin ominaisuuksiin (*kesti kuin mies*). Mieheen liitetään myönteisyyden lisäksi myös johtajuus ja yhteiskunnallisia valtasuhteita kuvataan yleensä miehin viittaavilla sanoilla (*isäntä, renki, pamppu*). Jos mies menettää valtansa, on uhkana *akka-*, *hame-* tai *naisvallan* alle joutuminen. Maskuliinisessa sanueessa on myös korkeaa arvoa ilmaiseva sana *herra*, jolle ei ole vastinetta feminiinisessä sanueessa. (Mantila 1998: 20–21, 23; Karlsson 1974: 30, 32.) Erityisen vakiintunut *mies* on erilaisiin idiomeihin (*Hänellä on miehen otteet*). Vaikka tilalle voisi sijoittaa *naisen*, muuttuu konnotaatio silloin positiivisesta negatiiviseksi. Kielessä on monia sanapareja, joissa maskuliininen sana on positiivinen ja vastaava feminiininen sana on negatiivinen: *miekkonen/naikkonen*. (Karlsson 1974: 29.)

4.2 Semantiikka

Olen tutkimukseni taustaa ja oppikirjaa käsittelevissä luvuissa viitannut kielen ja ideologian yhteyksiin. Joidenkin näkemysten mukaan kieli on kulttuurin muovaama ja siten ideologinen ja siksi se samalla ylläpitää ja uudistaa ajattelutapoja. Havainnointi voi olla kielestä riippumatonta, mutta luokittelu ja nimeäminen ovat kielellisiä toimintoja ja siten sidoksissa kieltä käyttävään yhteisöön. Puhuja joutuu alati luokittelemaan havaitsemaansa ja ottamaan kantaa asioiden välisiin yhteyksiin. Erityisesti tämä näkyy asioiden nimeämisessä, jolloin on päätettävä, miten tarkoite kategorisoidaan, mikä merkitys sille annetaan ja mikä vaihtoehtoisista viittauskeinoista valitaan. Kyseessä on valintojen tekeminen ja valintoihin vaikuttavat yhteisön arvot, asenteet ja ideologiat. (Karvonen 1995: 40–41, 142.)

Semantiikka eli merkitysoppi tarkoittaa kielen merkkeihin – sanoihin – liittyvien merkitysten tutkimista. Jokaisella sanalla nähdään olevan tarkoite kielenulkoisessa maailmassa. Sana on vakiintunut viestimään tästä tarkoitteestaan, sana viittaa tarkoitteeseensa ja esiintyy sen sijasta. Semantiikka keskittyy merkityksiin irrallaan puhetilanteesta ja jättää kielenkäytön tutkimuksen pragmatiikalle. Nämä kaksi ovat kuitenkin kielen toiminnan kannalta yhtä tärkeitä. (Ojutkangas et al 2009: 76; Kuiri 2000: 7.) John I. Saeed toteaa semantiikan tutkivan sellaisia merkityksiä, jotka pysyvät tilanteesta toiseen varsin vaihtelemattomina, kun pragmatiikka keskittyy tilanteeseen merkitykseen. Semanttis-pragmaattisessa tutkimuksessa huomioidaan merkkeihin vakiintuneet merkitykset sekä eri tilanteissa saadut merkitykset. (Kuiri 2000:3.) Kielenkäytölle ja merkityksenannolle ominaista on luonnollistuminen, jonka ansiosta esimerkiksi sanavalinnat, lausetyypit tai retoriset rakenteet muuttuvat tietyssä kontekstissa itsestäänselviksi. Kun merkityksenantosysteemit ja merkitykset muuttuvat luonnollisiksi, niitä ei enää kyseenalaisteta. (Karvonen 1995: 208.)

Ihmiskielen merkkejä tarkastelevaa tutkimusta kutsutaan **lingvistiseksi semantiikaksi**. Siinä kielelliset ilmaisut yhdistetään sekä ulkomaailmaan että ihmisen käsitteelliseen ajatteluun. Tarkastelun ulkopuolelle kuitenkin jätetään paljon ihmisen ajatteluun, havaintojentekoon ja käsitejärjestelmään liittyvää ainesta ja keskitytään ainoastaan siihen merkitystä koskevaan tietoon, joka on kielen rakenteen kannalta olennaista. Semantiikka tutkii, mitä yleisestä kielellisestä tiedosta

ilmaistaan kielellisesti ja miten tämä tapahtuu. Tutkimus keskittyy tarkastelemaan kielellisen käsitejärjestelmän ja mentaalisen käsitejärjestelmän vastaavuuksia. (Häkkinen 2007: 81–84; Kuiri 2000: 1–3.)

Nykypäivän lingvistisessä semantiikassa on vallalla **konseptualismi**, jossa sanan merkityksen nähdään olevan mielikuva kaikista sellaisista ominaisuuksista, jotka tarkoitteen on täytettävä, jotta sanaa voidaan siitä käyttää tai sanalla voidaan siihen viitata. Nämä sanaan liittyvät ominaisuudet ovat aikojen kuluessa valikoituneet ulkomaailman tarkoitteen ominaisuuksista ja kiteytyneet sanan merkitykseen. Sanojen merkitykset ovatkin aina alttiina muutokselle. Nämä merkitykset ajatellaan yleensä sosiaalisiksi, jolloin merkitys on yhteinen kielen puhujille ja sitoo heitä, mutta samalla mahdollistaa ymmärtämisen. Kielelliselle merkitykselle on ominaista myös mielivaltaisuus ja konventionaalisuus eli sopimuksenvaraisuus. Tämä tarkoittaa, että merkityksellä ei ole mitään luonnollista suhdetta tarkoitteeseensa eli kielenulkoiseen olioon, johon sanalla viitataan. Tarkoitteiden nimitykset ovat syntyneetkin sopimuksenvaraisesti ihmisten kesken ja vaihtelevat yhteisöittäinn, siksi suomeksi sanotaan *koira*, mutta englanniksi *a dog* ja ruotsiksi *en hund*. Tieto tarkoitteesta ei siis ole sanassa itsessään, vaan kielenkäyttäjä on oppinut liittämään tiedon tiettyyn kielen merkkiin kieliyhteisön käytänteiden mukaisesti. (Häkkinen 2007: 165; Kuiri 2000: 9–10.) Kielellisessä merkistä voi siis hahmottaa kaksi osaa, joista kielellinen ilmiö on selkeästi havaittavissa. Vaikeammin tavoitettavissa on merkin toinen osa, eli kaikki se tieto, jonka kielenpuhujat sanaan liittävät. (Häkkinen 2007: 169.)

Semantiikassa on tapana erottaa sanasemantiikka ja lausesemantiikka toisistaan, sillä ilmausten merkitys ei välttämättä ole sama kuin siinä olevien sanojen merkitys. Sanasemantiikka eli leksikaalinen semantiikka keskittyy tarkastelemaan pragmaattisia merkityssuhteita: miten kielellinen käsitejärjestelmä rakentuu ja mitkä ovat sen osien väliset suhteet. Sanasemantiikassa tarkastellaan myös kielellisten käsitteiden suhdetta kielenulkoisen maailman tarkoitteisiin. Lausesemantiikka puolestaan tutkii, miten merkitykset muotoutuvat sanoja yhdisteltäessä eli syntagmaattisia merkityssuhteita. Nämä kaksi suuntausta eivät kuitenkaan ole täysin erossa toisistaan, sillä sanat saavat täyden merkityksensä vasta kontekstissaan ja toisaalta sanojen merkitys vaikuttaa lauseiden merkitykseen. (Häkkinen 2007: 167, 178.) Pyrinkin pitämään molemmat näkökulmat läsnä tutkimuksessani. Seuraavissa alaluvuissa esittelen työni kannalta keskeisimpiä käsitteitä sekä sanasemantiikasta että lausesemantiikasta.

4.2.1 Sanasemantiikan käsitteitä

Kielelliset merkit

Kielellinen merkki edustaa jotain ilmiötä, oliota, asiaintilaa tai abstraktia suhdetta todellisessa tai kuvitteellisessa maailmassa. Tämä edustus muodostuu aina ihmisen tulkinnan kautta ja sen ilmiönä on ihmisen muodostama käsite. Kielenulkoisen oliota on merkin **tarkoite** tai **referentti** eli se, mitä sana ilmaisee ja mihin sillä viitataan. Kielijärjestelmän merkki puolestaan jaetaan merkitysijään ja merkittyyneen. Ferdinand de Saussuren termin **merkitysijä** (ransk. *signifiant*) on merkin **muoto**, sanan ilmiönä kielessä. Termi **merkitty** (ransk. *signifié*) on puolestaan ihmisen mielessä oleva **käsite** siitä, mitä merkki tarkoittaa. Nämä yhdessä muodostavat kielellisen merkin. Kielellisen merkin ja kielenulkoisen tarkoitteen välillä on **referenssi** eli viittaus. Viittaussuhdetta voidaan kutsua myös termillä denotaatio. (Ojutkangas et al 2009: 78, 81, 195; Häkkinen 2007: 171.)

Sanan referenssistä on erotettava **tilanteinen** referenssi, joka sanalla on todellisessa käyttökontekstissa, ja **potentiaalinen** referenssi, joka sanalla on pysyvästi tarkoitteeseensa. Näitä voidaan kutsua myös okkasionaaliseksi ja usuaaliseksi merkitykseksi. Tilanteinen viittaus voi olla spesifinen ja definiittinen, jolloin viitataan selkeästi johonkin tiettyyn yksilöön ja kuulija tunnistaa tarkoitteen vaivatta. Epäspesifillä ja indefiniittisellä viittauksella ei ole puhetilanteessa tiettyä tarkoitetta, jolloin kuulija ei tiedä, mistä yksilöstä on kyse. Viittaus voi olla myös geneerinen eli yleinen, jolloin viitataan mihin tahansa ryhmän edustajaan: *Ihminen on kuolevainen*. (Kuiiri 2000: 11.) Viittausten lisäksi voidaan puhua usuaalisesta ja okkasionaalista merkityksestä. Usuaalinen merkitys tarkoittaa sanan yleistä ja tilanteesta irrallista, ihmisten samoin käsittämää merkitystä, joka voidaan esittää sanakirjoissa. Puhujan tilanteesta antamaa merkitystä kutsutaan okkasionaaliseksi merkitykseksi. (Kuiiri 2000: 19.)

Sanan kaikki mahdolliset tarkoitteet ovat sanan **ekstensio**. Ekstensio sisältää kaikki ne yksilöt, joista sanaa voidaan tarvittaessa käyttää. **Intensio** puolestaan on niiden ominaisuuksien joukko, jotka kuvaavat jokaista oliota, josta sanaa on käytetty. Intensio määrää ekstension rajat, se määrittää, millaiset yksilöt voivat kuulua ekstensioon. (Kuiiri 2000: 13.) Sanan merkitys on tapana jakaa osiin. **Denotatiivinen** merkitys – eli pää- tai **perusmerkitys**, merkitysydin tai käsitteellinen

eli kognitiivinen merkitys – sisältää ne piirteet, jotka ovat välttämättömät kyseiselle kielelliselle kategorialle ja jotka kielenkäyttäjät yhteisesti tunnustavat. Nämä piirteet määrittävät, millaisista tarkoitteista sanaa voi käyttää ja mitkä ovat sanan viittaussuhteet kaikkiin mahdollisiin tarkoitteisiinsa. Denotatiivista merkitystä kutsutaan myös viittaavaksi merkitykseksi. Perusmerkityksen lisäksi jokaisella sanalla on **sivumerkityksiä** eli assosiativisia tai konnotatiivisia merkityksiä. Nämä eivät välttämättä ole samalla tavalla pysyviä kuin denotatiiviset merkitykset ja niiden määrä ja laatu voivat vaihdella paljon eri kielenkäyttäjillä. Toisaalta joidenkin sanojen sivumerkitykset ovat hyvinkin pysyviä: esimerkiksi sanojen *nainen* ja *akka* päämerkitys on sama, mutta sanojen sivumerkitykset ovat aivan erilaisia ja yleisesti tiedossa ('viehättävä', 'äidillinen', 'heikko', 'petollinen'). Lisämerkitykset eivät rajoita viittausta, mutta antavat lisävivahteita. (Häkkinen 2007: 172–173; Kuiri 2000: 19–20.) Usein erilaisissa ammattinimikkeissä on ammattinharjoittajan odotuksenmukaiseen sukupuoleen liittyvä sivumerkitys. Nämä sivumerkitykset synnyttävät jo aiemmin mainitsemiani erikoisia sukupuolen kertovia yhdyssanoja *naispappi*, *naispoliisi* tai *miessihteeri*. (Kangasniemi 1997: 13.)

Prototyypisyys

Sanojen merkitykset tiivistyvät semanttisiin prototyypeihin. Yksinkertaistaen prototyypin merkitys on se, mitä kielenpuhujalle tulee sanasta ensimmäisenä mieleen. Prototyyppi sisältää kategorian ominaisuudet täydellisimmin, se on kategoriansa tyypillisin jäsen. Siirryttäessä muihin kategorian jäseniin ominaisuudet heikentyvät, ja jäsenet muistuttavat yhä vähemmän prototyyppiä. Jokainen jäsen on jollain tapaa samanlainen prototyypin ja itseään lähinnä olevien jäsenten kanssa, mutta kauemmas mentäessä yhtäläisyyksien määrä vähenee. Olio saa nimensä sen mukaan, mitä prototyypistä tapausta se eniten muistuttaa. Prototyyppiajattelu pitää kategorioita sumearajaisina, jolloin merkitykset nähdään asteittaisina enemmän/vähemmän-luokkina. (Ojutkangas et al 2009: 192–193; Kuiri 2000: 30–31.)

Prototyyppiajattelun etuna on merkityksen variaation huomioiminen. Kun merkitystä tarkastellaan avoimena ja rajoiltaan sumearajaisena, on ymmärrettävää, että ihmisten käsitykset sanan merkityksestä voivat olla erilaisia. Jokaisen sanan merkitys on luonteeltaan dynaaminen ja varioiva. Tämä näkökulma ottaa huomioon myös ihmisen ensyklopedisen tiedon eli ei-kielellisen tiedon maailmasta. Usein merkityksille annetut erot johtuvat juuri kielenkäyttäjien erilaisista kokemuksista

ja maailmantiedosta, ja kulttuuri vaikuttaa prototyypin muodostumiseen. Prototyypisyyden avulla on mahdollista ymmärtää paremmin sanan merkityksen vaihtelua ja sanojen merkityksenmuutoksia. Prototyypiajattelua on kuitenkin kritisoitu prototyypin ideasta. Usein prototyyppi ymmärretään staattiseksi ihannesanaksi ja vain sen ympäristö nähdään muuttuvana; prototyyppiä ei siis nähdä samalla tavalla rajoiltaan sumeana ja vaihtelulle alttiina kuin muita kategorian sanoja. Onkin huomioitava, että usein samassakin kategoriassa voi olla yhtäaikaaisesti monta prototyyppistä jäsentä. (Kuiri 2000: 31–32.)

Sanojen hierarkkiset suhteet

Käsitteet ja niitä ilmaisevat sanat voidaan järjestää erilaisiksi hierarkkiseksi verkostoiksi. Laaja-alaisimmat, yleisimmät ja abstraktimmat käsitteet sijoittuvat hierarkiassa ylimmiksi, alempana sanoja erottavia tuntomerkkejä on enemmän ja käsitteen ala kaventuu. Alempana olevat sanat voi nähdä ylempien alaryhminä, niiden ekstensiot ikään kuin sisältyvät ylempiin, jokainen *keinutuoli* on siis *huonekalu*, mutta jokainen *huonekalu* ei ole *keinutuoli*. Hierarkiaa tai sisältyvyysuhdetta voidaan kutsua myös ekstensionaaliseksi inklusioksi tai tyypillisemmin **hyponymiaksi**. (Ojutkangas et al 2009: 192–193; Häkkinen 2007: 175–176; Kuiri 2000: 25.) Opittavien asioiden hierarkkisten suhteiden opettaminen on yksi oppikirjojen tärkeimmistä tehtävistä, sillä niiden avulla oppilas hahmottaa opittavan asian paikan laajemmissa yhteyksissä ja voi luoda asioista tietorakenteita.

Hierarkiassa olevaa yläkäsitettä kutsutaan termillä **hyperonyymi** ja sen alakäsitettä termillä **hyponyymi**. Yläkäsitteellä on laajempi ekstensio (*istuin, huonekalu*) kuin alakäsitteellä (*nojatuoli, keinutuoli*), sen merkitys on siis väljempi ja pelkistetympi. Alakäsite puolestaan edellyttää tarkoitteelta tarkempia ominaisuuksia kuin yläkäsite, se on tätä spesifimpi. (Ojutkangas et al 2009: 192–193; Häkkinen 2007: 175–176; Kuiri 2000: 25.) On huomioitava, että alakäsitteet kuuluvat yläkäsitteen alaan, ja usein alakäsitteen sijaan voidaan käyttää yläkäsitettä. Yläkäsite ei kuitenkaan ole kaikista nimeämistavoista yleisin ja käyttökelpoisin, vaan usein hierarkian keskivaiheilla on yksi muita keskeisempi sana, jota voi pitää tarkoitteen varsinaisena nimenä. Tämä sana ei sijoitu hierarkian yläpäähän, sillä ylimpänä olevat sanojen kuva tarkoitteistaan ei ole riittävän tarkka, alimmat sanat puolestaan sisältävät jopa liikaa erottavia ominaisuuksia. Hierarkian keskialueen sanat, joita voi kutsua perustason sanoiksi, ovat usein mahdollisimman hyödyllisiä ja informatiivisia

normaaliin kielenkäyttöön. (Häkkinen 2007: 176.) Oppikirjateksteissä sanojen merkityksiä havainnollistetaan asettamalla sanat taksonomisiin yhteyksiin esimerkiksi osoittamalla sanat samaviitteisiksi tai määrittelemällä sanojen merkitys lauseiden ja määritteiden avulla. Hierarkkisia taksonomioita hyödynnettäessä abstrakteilla ja konkreettisilla sanoilla voi olla hyvinkin selkeä työnjako. Usein tekstissä mainitaan ensin yläkäsite, jonka jälkeen konkreettisiin tarkoitteisiin viittaavat sanat esiintyvät selittävinä tai täydentävinä lisäyksinä ja esimerkkeinä. (Karvonen 1995: 145, 161.)

Hyponymiaasta eroaa **meronymia**, joka tarkoittaa sanojen ekstensioiden osa–kokonaisuus-suhteita. Tällöin alemman sanan merkitys ei ole osa ylempää kuten hyponymiaassa (*spanieli on koira*), vaan vertailtavat sanat merkitsevät yhteistä tarkoitetta joko kokonaisuutena tai jonakin sen osista. Kokonaisuuteen viittaava sana on **holonyymi** (*suu*) ja osiin viittaavat sanat ovat **meronyymeja** (*hammas, ien*). Alemman sanan merkitys ei voi sisältyä ylempään merkitykseen, sillä sanojen tarkoitteet ulkomaailmassakin ovat täysin erilaiset. (Kuiiri 2000: 26.) Sanahierarkioiden lisäksi opetuskieli käyttää runsaasti vastakohtasuhteita ja samamerkityksisiä sanoja.

Vastakohtasuhteet

Kielessä on paljon sanoja, joiden merkitykset kielenkäyttäjät mieltää vastakohtiksi toisilleen (*nuori* ja *vanha*). Semanttista vastakohtasuhdetta nimitetään usein yleisesti antonymiaksi. Termillä voidaan kuitenkin viitata astevastakohtaan, jolle on tunnusomaista asteittaisuus. Antonymiassa onkin aina kyseessä yhteisen ekstension jakavien sanojen vertailu, jolloin toisen kieltäminen ei edellytä toisen myöntämistä. Myöntäminen puolestaan edellyttää toisen ominaisuuden kieltämistä: jos ihminen ei ole *nuori*, hän ei välttämättä ole *vanha*, mutta jos ihminen on *nuori*, hän ei voi olla *vanha*. Koska entiteetti voi muuttua vähittäin vastakohtien välillä, jää sanojen merkitysten väliin harmaa tila, jonka alueella kumpikaan ääripäistä ei ole voimassa. Astevastakohtia löytyy erityisesti adjektiiveista, sillä niillä kuvataan laatuja ja ominaisuuksia, jotka yleensä ovat asteittaisia (*pieni / suuri, hyvä/huono*). (Häkkinen 2007: 176–177; Kuiiri 2000: 26–27.)

Antonymiassa on kyse asteittaisuudesta, joka ei ole ominaista kaikille maailman objekteille. **Lajivastakohdassa** eli **komplementaarisessa vastakohdassa** sanojen yhteinen ekstensio jaetaan jyrkästi kahtia joko–tai-jaolla, vaihtoehdot siis sulkevat toisensa pois. Tällöin toisen vastakohtaparin

kieltäminen tarkoittaa aina toisen myöntämistä: *elävä* ei voi olla *kuollut*. Kielessä myös ihmiset jaetaan sukupuolen mukaan kahteen ryhmään, jolloin ihmisen on oltava joko *nainen* tai *mies*. Voi myös olla, että sanoja ei voi järjestää komplementaariseksi pareiksi, jos vaihtoehtoja onkin enemmän kuin kaksi. Tällöin puhutaan **käänteis-** eli **konverssisuhteesta**, jolloin samaa samaa tarkoitetta katsotaan eri näkökulmista ja siksi sitä kuvataan eri lekseemeillä. Verbeistä tällaisia ovat verbiparit *myydä* ja *ostaa* tai *antaa* ja *saada*. Ihmisiäkin voi tarkastella suhteessa toiseen: *isäntä* ja *renki* tai *opettaja* ja *oppilas* kuvaavat sosiaalisia vastakohtia. Joihinkin ihmistä kuvaaviin sanoihin sisältyy jo perusmerkityksessä tieto jostain suhteesta, esimerkiksi *äiti* on vain sellainen nainen, jolla on lapsi ja *vaimo* on vain sellainen nainen, joka on naimisissa. (Häkkinen 2007: 177; Kuiri 2000: 26.)

Samamerkityksisyys

Synonymiassa on kyse kahden itsenäisen sanan välisestä suhteesta. Tällöin kahdella sanalla on sama merkitys, mutta niiden muoto on erilainen. Absoluuttista synonymyymiaa on liki mahdoton löytää, sillä silloin sanojen kaikkien esiintymisympäristöjen olisi oltava täysin samoja. Yleensä synonymymeiksi kutsutaankin sellaisia sanoja, joiden konnotatiiviset merkitykset (sivumerkitykset) poikkeavat toisistaan, mutta denotatiivisten merkitysten (päämerkitysten) samankaltaisuus on riittävä. Joissain sanoissa kielenkäyttäjien käsitykset sanojen viittauskohteista poikkeavat toisistaan, vaikka sanat merkitykseltään ovat varsin samanlaisia. Tällaisia plesionymisia sanoja ovat esimerkiksi *joki* ja *puro*. Synonymiasta on erotettava lähimerkityksisyys, jossa denotatiivisen merkityksen ydin erottaa sanat toisistaan: *spanieli* on kyllä *koira*, mutta vain yhdenlainen koira, joka eroaa esimerkiksi *mäyräkoirasta*. (Häkkinen 2007: 175; Kuiri 2000: 21–23.)

Synonymialle vastakkainen on **homonymia**, jossa kahdella sanalla on sama ilmiäsu, mutta eri merkitykset (*raaka* merkitsemässä kypsymätöntä ruokaa ja *raaka* merkitsemässä purjelaivan maston poikkipuuta). Täydellisessä homonymiassa edellytetään kaikkien taivutusmuotojen samanlaisuutta, mikä monissa taivutuskielissä on harvinaista. Homonyymeinä pidetäänkin myös sellaisia sanoja, joiden perusmuoto on samanlainen, mutta taivutuksessa on eroja. Tällainen on suomen *kuusi*-sana, joka merkitsee sekä lukua että puulajia. (Ojutkangas et al 2009: 194; Häkkinen 2007: 175; Kuiri 2000: 23.) Homonyymit syntyvät yleensä satunnaisesti eri sanoista lainaamisen tai äänne- ja muotojen muutosten takia ja eroavat siksi **polysemiasta**, jossa yhdellä historiallisella sanalla on

useampi toisistaan poikkeava päämerkitys. Esimerkiksi verbi *pitää* voi merkitä otteessa pitämistä, säilyttämistä tai käsittelemistä. Nämä erilaiset päämerkitykset ovat käytössä eri konteksteissa, eikä niistä mikään ole toisia tärkeämpi merkitys. Siinä missä homonyymien taivutus voi vaihdella, polyseeminen sana taipuu vain yhdellä tavalla merkityksestä riippumatta. Polysemia syntyy usein metaforan kautta (*selkä* ihmisen tai eläimen ruumiinosana ja *selkä* järven osana). (Ojutkangas et al 2009: 194; Kuiri 2000: 23–24.)

Metaforat ovat ikonista kielenkäyttöä, samankaltaisuuden identifiointia. Metaforaa käyttävä puhuja havaitsee, että kahdella asialla on samankaltaisia ominaisuuksia eli tarkoite A ja tarkoite B muistuttavat toisiaan, jolloin toista tarkoitetta voi kutsua toisen nimellä. Jos puhuja pitää ihmistä yhtä epäsiistinä kuin sikaa, hän voi kutsua tätä *possuksi*, jolloin käsitteen *possu* ominaisuudet siirtyvät käsitteeseen *ihminen*. Tämä vaatii, että myös kuulija ymmärtää puhujan tarkoittaman samankaltaisuuden. Metaforan käyttö voi johtaa siihen, että molemmista tarkoitteista A ja B käytetyllä sanalla on lopulta kaksi merkitystä. Lopulta kyse on polysemiasta eli yhdellä sanalla on ainakin kaksi päämerkitystä. Tällaisia polysemiaa luoneita metaforia ovat esimerkiksi luontoa kuvailevien sanojen käyttäminen ihmisen toimintaa kuvaavina (*työmäärä kasvaa, suunnitelmat kuihtuvat*). (Ojutkangas et al 2009: 197, 224; Kuiri 2000: 34, 37.) Joskus metaforinen käyttö johtaa pysyviin muutoksiin sanastossa: harva nykykielen käyttäjä hahmottaa *käsittää*-verbin alkuaan tarkoittaneen jonkin saamista käsiinsä, kiinniottamista. Metaforisuus voi koskea myös sanaa laajempia kokonaisuuksia, kuten jotkin vakiintuneet ja merkitykseltään vertauskuvalliset ilmaisut eli idiomit (*saada rukkaset*). (Häkkinen 2007: 181.)

Kielessä on havaittu olevan tiettyjä tarkoitteiden ryhmiä eli käsitekenttiä, joiden ilmaisuun syntyy paljon metaforia. Näitä kutsutaan attraktiokeskuksiksi. Tällaisia keskittymiä on esimerkiksi sukupuolisuus tai monet muuten tabuina pidetyt asiat, kuten kuolema tai petoeläimet. Koska näistä tarkoitteista ei haluta puhua niiden omilla nimillä, käytetään kiertoteitä. Vastaavasti toiset käsitekentät tuottavat metaforisia ilmauksia muille alueille. Ekspansiokeskuksia ovat esimerkiksi luontoa kuvailevat sanat tai varsinkin urheilussa hyödynnetty sotilas- ja taistelusanasto (*hyökätään, laukaisu*). (Häkkinen 2007: 181; Kuiri 2000: 34–35.)

Metonymiassa osan nimitys alkaa edustaa kokonaisuutta. Taustalla voi myös olla kahden entiteetin esiintyminen kiinteästi yhdessä, jolloin toista tarkoittavaa sanaa aletaan käyttää molemmista.

Kyseessä on indeksisyys, joka perustuu osa–kokonaisuus-suhteeseen tai lähekkäisyyteen. Kielellistä metonymiaa on erityisesti appellatiivistuneissa nimissä (*samppanja, watti, aspiriini*). (Ojutkangas et al 2009: 197; Kuiri 2000: 34, 37.)

4.2.2 Lausesemantiikan käsitteitä

Propositio ja presuppositio

Lausesemantiikassa olennainen käsite on **propositio**, joka määritellään lauseen asiasisällöksi. Propositio on se ydinosa lauseen merkityksestä, joka kertoo mahdollisimman yksinkertaisella tavalla puheena olevan ulkomaailman asiantilan. Propositio koostuu **referenssistä** ja **predikaatiosta**. Referenssi tarkoittaa, että lauseessa on aina viittaus ulkomaailman tarkoitteeseen. Yleensä viittaus tapahtuu lauseen subjektina olevan nominin avulla: *Ville*. Viittauksen lisäksi tarkoitteesta predikoidaan eli sanotaan jotain: *heräsi aamulla ovikellon soittoon*. Predikaatio muodostuu tempuksesta ja siitä ydinasiasta, joka tarkoitteesta esitetään. (Häkkinen 2007: 181; Kuiri 2000: 39–40.)

Lauseen merkitystä kuvataan tutkimalla totuusehtoja, joiden vallitessa kuvattu asiointila on tosi. Käytännössä erotellaan lauseen sisältämät propositiot ja tulkitaan niiden totuusarvot. Totuusarvo on tosi, jos proposition ilmaiseva asiointila vallitsee ulkomaailmassa ja epätosi, jos ei vallitse. Totuusarvon määrittelyssä käytetään sanasemantiikan termejä intensio ja ekstensio, mutta hieman toisin kuin sanasemantiikassa. Lausesemantiikassa intensio tarkoittaa niitä lauseen totuusehtoja, jotka muodostavat lauseen perusmerkityksen. Ekstensio on lauseen totuusarvo, joka voidaan selvittää vertaamalla väitettyä asiointilaa kielenulkoisen maailman asiointilaan. Analyytisissä lauseissa lauseen totuusarvo selviää lauseesta itsestään: *Punainen on väri*. Tällaiset lauseet sisältävät tietoa käsitteiden välisistä suhteista ja totuuden määrittäminen ei kaipaa ulkomaailman vertailua. Tavallisempia lauseita kuitenkin ovat synteettiset lauseet, joissa totuusarvo selviää vasta vertaamalla sisältöä ja todellista asiointilaa keskenään: *Nyt sataa lunta*. (Häkkinen 2007: 181–182; Kuiri 2000: 39.)

Pelkkien totuusehtojen ja totuusarvojen selvittäminen ei riitä, sillä kielen semanttisilla suhteilla on aina jollain tasolla yhteys kielenulkoisen maailman suhteisiin. Koska kielenkäyttö on

yhteistoimintaa, on selvitettävä, mitä puhuja ja kuulija tietävät, luulevat tietävänsä ja kuvittelevat toisen tietävän. Tässä avuksi tulee **presupposition** käsite. Presuppositio tarkoittaa ennakkoehtoja, edellyttämyksiä tai piilomerkityksiä, jotka oletetaan todeksi tai tunnetuksi lausetta käytettäessä. Presuppositio on osa lauseen merkitystä, mutta se ei sisälly proposition. Tämä näkyy vaihdettaessa myönteinen lause kielteiseksi tai kielteinen myönteiseksi, jolloin proposition muuttuu vastakkaiseksi, mutta presuppositio (Ville on joskus lyönyt vaimoan) säilyy totena: *Ville lakkasi lyömästä vaimoan* ja *Ville ei lakannut lyömästä vaimoan*. Tyypillisesti presuppositio liittyy joidenkin verbien ja adverbien ajallisuuteen (*lakata, lopettaa, uudestaan*). (Häkkinen 2007: 182; Kuiri 2000: 41–42.)

Presuppositioista voidaan erottaa eksistentiaalinen presuppositio ja pragmaattiset presuppositiot. Eksistentiaalinen presuppositio tarkoittaa, että kuulija olettaa lauseen teemana olevan nominin tarkoitteen olevan olemassa, sillä muutoin väitteen esittämiselle ei olisi syytä. Pragmaattiset presuppositiot puolestaan mahdollistavat tietyn ilmauksen käyttämisen puhetilanteessa. Tällöin sanalla ei välttämättä ole tarkoitetta, jolloin propositionia ei ole tarvetta tarkistaa. (Kuiri 2000: 42.) Näiden lisäksi viestintätilanteeseen liittyy loogisia seurauksia eli **implikaatioita**, joiden avulla kuulija voi tehdä loogisia päätelmiä kuulemastaan. Implikaatioissa toimivat apuna esimerkiksi monet verbit, joihin liittyy tieto tapahtumien seurauksista (*lakata*). (Häkkinen 2007: 183.)

Propositoiden lisäksi lauseessa on aina tietoa myös kielenkäyttäjän suhtautumisesta asiaan. Puhujan valinnoista kertovia merkityksen osia kutsutaan termillä **modaliteetti**. Termiä voidaan käyttää myös suppeammassa merkityksessä, jolloin erotellaan sen alalajit episteeminen, evidentialinen, deonttinen ja dynaaminen modaalisuus. **Episteeminen** modaliteetti viittaa tiedon varmuuteen, jolloin puhuja kommentoi ilmaisemansa proposition todenperäisyyttä eikä propositionia ole tarve esittää ehdottomasti totena. Episteemisen modaalisuuden alalaji on **evidentialisuus**, jolloin puhuja ottaa kantaa esittämänsä proposition alkuperään. **Deonttinen** modaalisuus puolestaan viittaa velvollisuuteen, ulkoiseen pakeroon. Kyseessä on yhteiskunnan normien velvoittava käytös, eräänlainen sosiaalinen velvollisuus tai lupa. Tällöin puhuja ottaa kantaa siihen, onko proposition väistämätön ihmisten kesken vai onko ihmisillä vapaus siihen. **Dynaaminen** modaalisuus kertoo asian olevan välttämätön tai mahdollinen subjektin omien mahdollisuuksien, kykyjen tai sisäisen pakon takia. (Häkkinen 2007: 184; Kuiri 2000: 42–44.)

4.2.3 Semanttiset roolit ja lausetyypit

Propositoiden rakennetta voidaan tutkia tarkastelemalla siinä olevien olioiden välisiä suhteita, jolloin kiinnitetään huomio predikaattiin eli lauseen ytimeen ja siihen liittyviin argumentteihin eli asiintilaan osallistuviin olioihin. Kuvattaessa argumenttien suhdetta predikaattiin käytetään apuna semanttisia rooleja eli semanttisia sijoja. Näiden avulla saadaan tietoa osallistujien rooleista eli miten jäsen osallistuu verbin ilmaisemaan tilanteeseen, verbin argumenttirakenteesta eli keskeisten osallistujien määrästä ja jäsenyydestä lauseessa sekä osallistujien kielellisen ilmaisemisen pakollisuudesta tai valinnaisuudesta. Semanttiset roolit löytyvät kaikista kielistä, mutta niiden jaottelu saattaa vaihdella. Osallistujaroolit ovat aina tekstin tekijän valintoja, jotka kertovat tekstin aiheesta, näkökulmasta ja tavoitteesta. Eri roolien avulla henkilöstä voi tehdä esimerkiksi aktiivisesti toimivan tekijän, passiivisesti toimivan aiheuttajan tai toiminnan kohteen. (Ojutkangas et al 2009: 134, 136; Alho & Kauppinen 2008: 174–175; Häkkinen 2007: 183.)

Keskeisimmät semanttisista rooleista ovat **agentti** eli **tekijä** (*Poika syö omenan*) sekä **patientti** eli tekemisen **kohde** (*Poika syö omenan*). Yleensä tekijä ilmaistaan lauseen kieliopillisella subjektilla ja kohde objektilla, mutta esimerkiksi lauseessa *Ruoka tuli syödyksi* sana *ruoka* on kieliopillinen subjekti mutta silti syömisen kohde. Agentti on toiminnan alullepanija, joka aiheuttaa toiminnan tapahtumisen. Agentille onkin ominaista toimiminen tietoisesti ja omasta tahdostaan. Prototyyppinen agentti on inhimillinen tai vähintään elollinen. Ihmiset ja eläimet ovat uskottavia toimijoita, sillä ne kykenevät tekoihin, jotka vaikuttavat muihin olioihin. Patientti on propositiossa toiminnan kohde. Yleensä kohteessa tapahtuu jokin agentin aiheuttama tilan tai sijainnin muutos. Kohde voi olla lauseessa objektina (*Poltin kirjeet*) tai subjektina (*Kirjeet paloivat poroksi*). Osa semanttisten roolien jaotteluista erottaa toisistaan kohteen ja patientin, jolloin patientti on **taipuja**, jonka roolilla ilmaistaan erityisesti tilanteen passiivista osanottajaa. On myös mahdollista, että patientti on sekä kohde että kokija, jolloin ne eivät tarvitse erillisiä rooleja. (Ojutkangas et al 2009: 134–135; Alho & Kauppinen 2008: 175–176; Häkkinen 2007: 183–184.) Käytän kohde-roolia myös ablatiivi- ja allatiivimuotoisista propreista ja appellatiiveista joidenkin puheverbien yhteydessä, joissa henkilö on passiivisena puhumisen kohteena (*Iina kysyi Annalta, Iina kuiskasi Annalle*).

Kaikkiaan semanttisia rooleja on runsaasti. **Vastaanottaja** saa jotain, hän on siis omistuksen tai hallinnan siirtymisen määränpää (*Miisa antoi kissan Maunolle*). **Kokija** aistii asiintilan tai kokee

jonkin mentaalisen tilan tai tapahtuman (*Miisa näki oravan, Minua pelottaa*). Kokija on tekijän tavoin elollinen osapuoli ja se on lauseessa subjektina tai objektina. Tunneverbien yhteydessä voi olla myös tunnetilan **ärsyke**, joka aiheuttaa kokijalle tunteen. **Voima, syy** tai **aiheuttaja** on tahdoton alullepanija, joka ei toimi tietoisesti (*Kova tuuli aukaisi oven*). Aiheuttaja on tekijän tapaan subjektina. Roolina voi myös olla **hyötyjä** (*Miisa avasi oven Maunolle*), **uhri** (*Mies joutui auton yliajamaksi*) tai **väline** eli instrumentti, jota agentti käyttää apuvälineenä verbin ilmaisemassa toiminnassa (*Miisa löi naulaa vasaralla*). **Tulos** on verbin ilmaiseman tapahtuman tuotos tai tulos ja on siksi lauseessa objektina (*Koulu perustettiin vuonna 1867*). Semanttisiksi rooleiksi määritellään myös **lokaatio** eli **paikka** tai sijainti (*Lapsi on koulussa*), **lähde** (*Lapsi lähti koulusta, Siemenestä kasvoi iso puu*) sekä **päämäärä** (*Lapsi lähti kotiin*). Olennaista on tiedostaa, että semanttisia roolijärjestelmiä on useita. Roolien määrittelyn tulee tapahtua lauseyhteydessä, jolloin verbillä ja sen semanttisilla ominaisuuksilla on ratkaiseva asema. (Ojutkangas et al 2009: 135; Alho & Kauppinen 2008: 175–176; Häkkinen 2007: 183–184.)

Aineistossani on paljon propreja ja appellatiiveja, jotka ovat nominilausekkeessa genetiivimuotoisena määritteenä: *Rowlingin* romaanit tapahtuvat myyttisessä ”olipa kerran”-ajassa. Kutsun näitä ihmisiin viittaavia genetiivimuotoisia määritteitä omistajamääritteiksi. Nämä sanat eivät varsinaisesti saa mitään roolia lauseen tapahtumissa, mutta ne tästä huolimatta hahmottuvat eräänlaisiksi omistajiksi. Tarkastelenkin näitä sanoja omistajuuden näkökulmasta nominilausekkeita käsittelevässä luvussa (luku 6), mutta ohitan ne semanttisia rooleja käsittelevässä luvussa (luku 7).

Prototyypisessä transitiivisessa peruslauseessa lauseen ytimeen kuuluvat subjekti, verbi ja objekti. Yleisimmin lause ilmaisee tekoa tai toimintaa. Perussubjekti on prototyypisimmillään ihmistä tarkoittava substantiivilauseke, jolla viitataan toimivaan ihmiseen. Subjektina on osallistuja, joka on semanttiselta rooliltaan agentti. Objekti puolestaan on osallistuja, joka on rooliltaan patientti. Rooleja tarkasteltaessa on huomattava, että vertailu osallistujien välillä ratkaisee subjektin ja objektin roolit. Subjektina oleva osallistuja ei välttämättä ole puhtaasti agenttiivinen, mutta asiointilan kahdesta osallistujasta agenttiivisempi on yleensä lauseen subjekti ja patienttimaisempi puolestaan objekti. Agenttiivisempi osallistuja on siis lähempänä prototyypistä subjektia ja saa siksi agentin roolin. Myös elollisuushierarkia vaikuttaa lauseen muotoon. Yleensä näkökulma on agenttiivisessä jäsenessä, joka on inhimillinen ja ilmaistaan usein persoonapronominilla. Kieli pitää

perustapauksena sitä, että asiat kerrotaan ihmisen näkökulmasta. Puhujan valitsema näkökulma tilanteen kuvaamiseen vaikuttaa siihen, minkä roolin edustaja esiintyy subjektina. Subjektina voi olla esimerkiksi väline (*Vasara iski naulaan*), jolloin puhuja häivyttää työkalun agenttiivisen käyttäjän. (Ojutkangas et al 2009: 135–136, 144; ISK 2005: § 864.)

Kuvattava asiointi vaikuttaa siihen, millaisia osallistujia toimintaan liittyy eli millaisia jäseniä lauseessa on. Verbin **argumenttirakenteeksi** kutsutaankin tietoa siitä, millaisia pakollisia nominaalisia jäseniä eli verbin argumentteja (komplementteja tai täydennyksiä) verbin yhteydessä on esiinnyttävä. Argumenttien määrän lisäksi argumenttirakenne kertoo, minä lauseenjäsenenä rooleja ilmaistaan. Subjekti ja objekti ovat tärkeimpiä ydinlausejäseniä ja ne ilmaisevat yleisimpiä semanttisia rooleja. Niitä ilmaisevat sanat ovatkin yleensä verbin pakollisia seuralaisia. Muita rooleja ilmaistaan obliikvilauseenjäsenillä, ja ne ovat tyypillisesti valinnaisia eivätkä ole yhtä kiinnittyneitä verbiin. Argumenttirakenteen sijaan voidaan puhua myös **valenssista**, kun viitataan siihen, että verbi tarvitsee tietyn määrän tietynlaisia nominaalisia jäseniä. Verbit voivat olla yksipaikkaisia (*Lapsi juoksee*), kaksipaikkaisia (*Lapsi piirsi ympyrän*) tai kolmipaikkaisia (*Mauno antoi lahjan Miinalle*). Sääverbit voivat olla nollapaikkaisia (*Sataa*). (Ojutkangas et al 2009: 130–140.)

Suomen kielessä perussubstantiivi on kolmessa prototyyppisessä lauseessa: transitiivi-, intransitiivi ja kopulalauseessa. Olemassaololauseesta, omistuslauseesta ja tuloslauseesta perussubjekti puuttuu tai se on epätyypillinen. Lauseiden prototyyppit ovat yksinkertaistuksia, mutta niiden avulla voi tarkastella verbin vaatimia osallistujia. (Alho & Kauppinen 2008: 111; ISK 2005: § 864.) Keskityn tarkastelemaan substantiivilausekkeen vaativia lausetyyppejä, sillä niiden avulla voin tutkia työni kannalta keskeisiä semanttisia rooleja. Kolme monikäyttöisintä lausetyppiä voidaan erottaa toisistaan verbin argumenttirakenteen avulla. **Transitiivilauseessa** verbi vaatii seurakseen perussubjektin ja objektin. Prototyyppisessä transitiivilauseessa lauseen subjektina oleva tietoinen tekijä vaikuttaa verbin objektina olevaan kohteeseen, lause siis ilmaisee tulokseen johtavaa tai siihen pyrkivää tekoa (*Miehet työntävät autoa*). Kyseessä on siis tyypillinen SVO-lause, jossa joku (subjekti) tekee (verbi) jotakin ~ jonkin (objekti). (Alho & Kauppinen 2008: 112; ISK 2005: § 865, 891.) Transitiivilauseissa on semanttisista rooleista oleelliset eli tekijä (*miehet*) ja kohde (*auto*). On huomioitava, että osassa objekteja ei tapahdu mitään muutosta. Yleensä kyseessä ovat näkemisen ja kuulemisen kohteet, jolloin subjekti onkin kokija eikä tekijä. On myös mahdollista,

että objektia ei ole lainkaan, jolloin lause voidaan tulkita intransitiiviseksi (ISK 2005: § 891).

Intransitiivilauseessa verbin pakollisena seuralaisena on vain subjekti eikä lauseessa ole lainkaan objektia. Osa verbeistä tarvitsee lauseeseen subjektin lisäksi adverbiaalinen. Prototyyppisessä transitiivilauseessa subjekti merkitään tietyn teon tekijäksi eli agentiksi (*Kalle särki maljakon*), intransitiivilauseessa puolestaan tekijä voidaan häivyttää ja siirretään subjektiksi tekemisen kohde (*Maljakko särkyi*). Prototyyppisissä tapauksissa sekä transitiivi- että intransitiivilauseen subjekti on semanttiselta rooliltaan tekijä ja objekti puolestaan kohde. (Alho & Kauppinen 2008: 116, 174–175.)

Kolmas perussubjektillisista lauseista on **kopulalause**, joka kertoo subjektilla ilmaistun asian luokan tai ominaisuuden *olla*-verbin avulla. Kopulalauseessa on subjekti (jokin), verbi (*on*) ja nominatiivi- tai partitiivimuotoinen predikatiivi (jokin ~ jotakin ~ jonkinlainen ~ jonkinlaista): *Kirja on pitkä*. Predikatiivi voi olla myös genetiivimuotoinen substantiivilauseke, jolloin se ilmaisee omistajan (*Kirja on minun*). Predikatiivin sijalla voi olla myös adverbiaali, joka ilmaisee esimerkiksi olemisen tapaa tai olotilaa. Adverbiaali voi olla essiivimuotoinen tai taipumaton lauseke. (Alho & Kauppinen 2008: 118–119.)

Näiden lausetyyppien lisäksi on suppeampikäyttöisiä lausetyyppejä (erikoislausetyyppejä), joissa subjekti ei ole prototyyppinen, jolloin sillä on jokin muu tehtävä kuin toimia tekijänä. **Olemassaololauseessa** eli eksistentiaalilauseessa on niin sanottu e-subjekti, joka muistuttaa subjektia, mutta on lauseen lopussa eikä ole perusmuotoinen. Olemassaololauseessa on paikkaa tai suuntaa ilmaiseva adverbiaali (jossakin), verbi (*on*) ja e-subjekti (jotakin): *Kadulla on auto*. (Alho & Kauppinen 2008: 120–121.) **Omistuslause** on eksistentiaalilauseen alatyyppejä ja ilmaisee omistamista. Lauseen alussa on adverbiaalinen paikan sijaan adessiivimuotoinen omistaja (jollakin), sitten verbi (*on*) ja e-subjekti (jokin ~ jotakin). E-subjekti on myös **paljouslauseessa** eli kvanttorilauseessa, joka ilmaisee määrää tai joukkoa: e-subjekti (jotakin), verbi (*on*), määrä tai jakauma (jonkin verran). (Alho & Kauppinen 2008: 122–123; ISK 2005: § 891.)

Osasta lauseita subjekti puuttuu kokonaan. **Tuloslause** kertoo jonkin kokemasta muutoksesta (*Kissasta tuli vanha*). Muutoksen kokija ilmaistaan elatiivimuotoisella adverbiaalilla (jostakin), verbinä on *tulla* ja lauseen lopussa predikatiivi (jokin ~ jotakin ~ jonkinlainen ~ jonkinlaista).

Tilalause on toinen eksistentiaalilauseen alatyypeistä. Se ilmaisee säätilaa tai vuorokaudenaikoihin liittyviä muutoksia, jonkin paikan yleistä tilaa, ihmisen tuntemuksia sekä kontrolloimattomia fysiologisia tapahtumia. Tilalause voi olla pelkkä verbi tai verbi ja predikaatiivi (*Sataa, On kuuma*). Kyseessä on impersonaalinen lausetyyppi, jossa verbi on aina yksikön kolmannessa persoonassa. Viimeinen lausetyyppi on **kokijalause** eli tunnekausatiivilause, joka kuvaa elollisen objektitarkoitteen fyysistä tai psyykkistä tuntemusta. Lauseessa on partitiivimuotoinen kokijaobjekti (jotakuta) sekä tuntemusta ilmaiseva verbi, prototyyppinen tunnekausatiivilause on subjektiton. (Alho & Kauppinen 2008: 124–127; ISK 2005: § 891, 900, 905.)

Lausetyyppien lisäksi hyödynnän **lausekkeita**. Lausekkeet ovat useamman sanan kimppuja, joissa sanojen välillä on niitä yhdessä pitäviä alistus- ja rinnastussuhteita. Lauseke saa nimensä sen edussanan sanaluokan mukaan: substantiivilauseke NP (*tämä viimeinen ehdotus*), adjektiivilauseke AP (*vähän oudolta*), adpositiolauseke PP (*ennen viimeistä kohtaa*), adverbilauseke AdvP (*erittäin usein*), infinitiivilauseke InfP (*lähtemällä kotiin*) sekä partisiippilauseke PartisP (*vastausta odottavia*). Edussana edustaa lauseketta lauseessa ja valitsee täydennyksensä. Se on osa lausekettaan, kun lausekkeen pääsana puolestaan on lausekkeen ulkopuolella. Edussanan (*ehdotus, oudolta*) seurana olevia ilmauksia kutsutaan sen laajennuksiksi. Laajennuksia on kahdenlaisia. **Täydennykset** puolestaan ovat pakollisia laajennuksia, sillä ne ovat sanan luontaisen valenssin tai kieliopillisen konstruktion edellyttämiä. Täydennykset liittyvät yleensä verbeihin (*luotan sinuun*). **Määritteet** ovat valinnaisia laajennuksia. Määritteellisessä lausekkeessa sanojen välillä on alistussuhde, jolloin toinen sana antaa edussanasta lisää tietoa eli määrittää sitä. Alisteinena sana *Lauriloiden* määrittää edussanaa *kissa* ja on siksi edussanan määrite. Rinnasteisessa lausekkeessa osat ovat keskenään samanarvoisia eikä lausekkeella ole yhtä edussanaa. Rinnastettavat osat ovat molemmat pääsanana asemassa ja konjunktio yhdistää ne lausekkeeksi (*vilkas mutta varovainen*). (Alho & Kauppinen 2008: 138–143; ISK 2005: §439, 441.)

Semanttisia rooleja tarkasteltaessa huomio kiinnittyy substantiivilausekkeisiin. NP:ssä edussana voi olla substantiivi, pronomini tai numeraali. Substantiivilausekkeilla ilmaistaan toimijoita, kokijoita, kohteita, paikkoja, aikoja ja olosuhteita. Monikäyttöisyys on sijataivutuksen ansiota. Yleensä kieliopillisissa sijoissa olevat sanat ovat subjektina, objektina tai predikaatiivina. Paikallissijaiset lausekkeet voivat ilmasta paikkaa, aikaa tai syytä. Omistuslauseessa substantiivilauseke on adessiivimuotoinen, tuloslauseessa puolestaan elatiivimuotoinen. Tyypillisesti substantiivi saa

lausekkeessa etumääritteitä (*pieni koira*), mutta jälkimääritteetkin ovat mahdollisia. Lausekkeen semanttinen ydin on pääsanana oleva substantiivi. (Alho & Kauppinen 2008: 143; ISK 2005: § 442.)

Substantiivin edellä voi olla kuvailevia ja luokittelevia määritteitä (adjektiivit ja partisiipit) tai tarkentavia määritteitä (genetiivimääritteet, pronominit ja numeraalit). Genetiivimäärite ilmaisee tyypillisesti omistajan (*Maijan auto*), mutta sillä voidaan myös rajata käsitteen ala (*lasten kirja*). Jos määritteitä on enemmän kuin yksi, niin tarkentavat määritteet tulevat ennen adjektiivimääritteitä (*satoja pieniä kukkia*). Erisnimen etumääritteenä voi olla myös titteli tai muu arvoa tai ammattia ilmaiseva nimike. (Alho & Kauppinen 2008: 144–146, 152.) Usein tittelistä ja proprista muodostuvassa rakenteessa kumpikaan NP ei määritä toista eivätkä ne ole rinnasteisia, vaan osat ovat appositiosuhteessa. Tällöin molemmat NP:t viittaavat samaan tarkoitteeseen ja molemmat ovat lauseyhteyden edellyttämässä muodossa. (ISK 2005: § 601, 1059.) Substantiivin jälkimääritteenä voi olla paikallissijainen tai partitiivisijainen substantiivilauseke, paikan- tai suunnanilmaus, infinitiivilauseke tai lause (Alho & Kauppinen 2008: 147).

5 Naisiin ja miehiin viittaavat propriit ja appellatiivit

5.1 Jaottelun taustaa

Olen tarkastellut tekstissä olevia naisiin ja miehiin viittaavia propreja ja appellatiiveja, joita *Taito-*oppikirjasta löytyi yhteensä 1782 kappaletta. Kvantitatiivisen tarkastelun taustalla on usean tutkijan esittämä huomio siitä, että naiset ovat kielenkäytössä miesten varjossa. Tainio (2002: 53) toteaa, että nainen jää määrällisesti miehen varjoon kielenkäytössä – miehistä siis puhutaan enemmän kuin naisista – ja usein mies määrittyy yleiseksi (ihminen) ja nainen erityiseksi (sukupuoli). Miehiin viittaavia sanoja siis käytetään useammin kuin naisiin viittaavia sanoja. Samoin Mari Siiroisen (1988: 41) ja Antero Niemikorven mukaan (1998: 34, 42) maskuliiniset sanat vievät Nykysuomen sanakirjassa yli kolminkertaisen palstatilan feminiinisiin verrattuna sekä hallitsevat sanastoa myös käyttötaajuudessa. Usein maskuliini on tunnusmerkitön peruskategoria. Niemikorpi toteaa myös (1998: 35), että feminiininen sanue on maskuliinista laajempi, mutta luokittelu tapahtuu miesten näkökulmasta (*mies – nainen, vaimo, rouva, neiti*). Samoihin asioihin on kiinnittänyt huomion myös Fred Karlsson jo aiemmin (1974).¹

Oman aineistoni 1782 sanasta naisiin viittaavia on 633 sanaa ja miehiin viittaavia on 1149 sanaa. Tarkasteltavista sanoista siis 36 prosenttia viittaa naisiin ja 64 prosenttia miehiin. Jo tästä on helposti nähtävissä, että aiemmat tulokset miehiin viittaavien sanojen käytön yleisyydestä pitävät paikkansa myös tässä aineistossa.

Otan propriit mukaan tutkimukseeni, sillä myös ne voidaan nähdä merkityksiä kantavina yksikköinä appellatiivien tapaan. Erisnimeen liittyy mielikuvia esimerkiksi henkilön asemasta, käyttäytymisestä tai ulkonäöstä, ja nämä mielikuvat osa sanan saamaa merkitystä. Propreja voi tarkastella ekstentionaalisina sanoina, vaikka proprien ja appellatiivien ekstensiot eivät ole yhteneväisiä. (Larjavaara 2004: 67; Sjöblom 2004: 83, 89.) Olen jakanut propriit Palmun (2003: 128) tapaan fiktiivisiin ja historiallisiin. Historialliset hahmot ovat faktuaalisia ihmisiä. Heistä suurin osa on kirjailijoita, taiteilijoita tai muita historiassa esiintyneitä henkilöitä (*J. K. Rowling,*

¹ 2010-luvun kieltä on tarkastellut esimerkiksi Noora Niemelä (2011) pro gradu -työssään *Urheilijoiden nimeämisen ja referoinnin semanttinen tutkimus MTV3:n Vancouverin talviolympialaisten verkkouutisoinnissa*. (Tampereen yliopisto. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö / Suomen kieli.)

Maija Vilkkumaa, Aleksis Kivi, Iivana Julma). Näiden faktuaalisten ihmisten vastakohta ovat fiktiiviset hahmot, jolle ei ole reaali maailmassa osoitettavissa todellista vastinetta. Fiktiivisiä hahmoja on esimerkiksi opetustekstin esimerkeissä ja kirjallisuuslainauksissa (*Laura, Matti, Harald Hirmuinen*). Näiden lisäksi olen kiinnittänyt huomiota appellatiiveihin, joilla viitataan naisiin tai miehiin (*äiti, isä, tyttö, poika*). Proprien korostunut asema analyysissä on suora seuraus niiden korosteisesta asemasta aineistossa, propriit peittoavat appellatiivit täysin. Aineistossa on yhteensä 1343 propria eli 75 prosenttia tarkastelluista sanoista, kun appellatiiveja on 439 kappaletta eli 25 prosenttia tarkastelluista sanoista. Oppikirjatekstissä siis puhutaan ihmisistä nimien kautta. Kuljetan läpi tutkimukseni proprien jakoa historiallisiin ja fiktiivisiin propreihin. Jaon taustalla on aineistossa olevien proprien suuri määrä sekä Heinosen (2007: 52–55) esiin tuoma tosiasia, että oppikirjateksteissä historialliset naiset ovat selvästi vähemmistössä. Persoonapronomineja aineistossa on varsin vähän, joten olen ottanut myös ne mukaan.

Analyysiani varten olen jakanut kirjan tekstit kolmeen tekstiryhmään: opetusteksteihin, tehtäviin ja lainattuihin teksteihin. Opetustekstit ovat kirjan kirjoittajien oppikirjaa varten kirjoittamia tekstejä, jotka käsittelevät opiskeltavana olevaa aihetta. Yleensä opetustekstejä ei ole merkitty kenenkään tekemiksi. *Taito*-kirjassa neljä tekstiä on erikseen merkitty kirjan kirjoittajien tekemiksi. Yksi näistä käsittelee avaruutta ja on selkeästi esimerkiksi tehty teksti. Olen rajannut tämän tekstin lainattuihin teksteihin, sillä sen sisältö ei kuulu äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaiheisiin ja se on samalla tavoin opettava kuin esimerkiksi tietokirjoista otetut kirjallisuuslainaukset. Kolme muuta olen luokitellut opetusteksteihin, sillä ne käsittelevät oppiaineeseen kuuluvia teemoja ja ne on sijoitettu ”Oppimisalue”-otsikon alle. Tehtävät ovat opetustekstien tapaan kirjan tekijöiden kirjoittamia, niiden tehtävänä on saada oppilaat harjoittelemaan jo opittua. Niiden tarkoituksena on vetää oppilaiden huomiota opittavan asian ja käsiteltävän tekstin tärkeimpiin kohtiin. Tehtävät ovat opetustekstejä suppeampia ja voivat viitata tehtävissä käytettäviin lainattuihin teksteihin. Tehtävissä onkin sanoja sekä opetusteksteistä että lainauksista. Lainaukset ovat muiden kirjoittamia tekstejä ja niihin on merkitty kirjoittaja näkyviin. Lainaukset ovat pääasiassa kaunokirjallisuudesta, mutta joitain lainauksia on myös tietokirjoista. Kokonaan tarkastelun ulkopuolelle olen jättänyt kirjan alussa olevan sivun pituisen Saatteeksi-tekstin, sillä uskon, että sitä ei suuremmin lueta, vaan ensimmäisellä oppitunnilla siirrytään suoraan oppikirjaa esittelevään aukeamaan.

5.2 Opetustekstit

Tarkastelen ensimmäiseksi opetustekstien viittauksien määriä. Taulukkoon 1 olen koonnut opetusteksteissä esiintyvien proprien ja appellatiivien lukumäärät.

	Yhteensä	%	Fem.	%	Mask.	%
Historialliset propriit	177	100,00%	67	38,00%	110	62,00%
Fiktiiviset propriit	407	100,00%	119	29,00%	288	71,00%
Propriit yhteensä	584	100,00%	186	32,00%	398	68,00%
Appellatiivit	119	100,00%	54	45,00%	65	55,00%
Kaikki yhteensä	703	100,00%	240	34,00%	463	66,00%

Taulukko 1. *Taito*-oppikirjan opetustekstien propriit ja appellatiivit.

Opetusteksteissä viitataan todellisiin henkilöihin heidän erisnimillään yhteensä 177 kertaa. Naisiin viitataan 67 kertaa (38 prosenttia kaikista viittauksista) ja miehiin 110 kertaa (62 prosenttia kaikista viittauksista). Suurin osa viittauksista on erilaisissa kirjalistoissa, kirjojen esittelyissä tai pelkkänä nimenä kuvan alla, mutta myös yhtäjaksoisissa opetusteksteissä viitataan kirjailijoihin. Muutamat propreista viittaavat taiteilijoihin, joiden töitä on kirjan kuvituksena, ne ikään kuin ovat kuvien lähdeviitteinä. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoille on tyypillistä esitellä suositeltavia kirjoja erityisesti kirjalistojen avulla. Näissä listoissa historiallisiin naisiin viitataan 34 kertaa ja miehiin 40 kertaa, mikä on varsin tasainen jakauma. Samoin erilaisissa lähdeviitteissä tai kuvatekstimaininnoissa määrät ovat tasaiset: naisiin viitataan 16 kertaa ja miehiin 20. Erilaisia nimilistoja tai lähdeviitteitä harvoin luetaan kokonaan, siksi yhtäjaksoinen opetusteksti antaa mielestäni varmempaa tietoa siitä, mitä oppilaat lukevat. Yhtäjaksoisessa tekstissä naisiin viitataan 17 kertaa (27 prosenttia). Miehiin yhtäjaksoisessa tekstissä sen sijaan viitataan 47 kertaa, tämä on peräti 73 prosenttia viittauksista. Tämä viittausten määrä ylittää huomattavasti viittaukset naisiin ja osoittaa, että normaalisti etenevässä tekstissä miehiin viitataan huomattavasti useammin. Vaikka lukumääräisesti miehiin viitataan enemmän, on sukupuolten sisäinen nimien jakauma on hyvin tasainen. Kirjassa viitataan 58 eri naiseen ja 63 eri mieheen. Naisista useimmin mainitaan *J. K.*

Rowling (8 kertaa) ja miehistä *J. R. R. Tolkien* (13 kertaa), molemmat fantasiakirjailijoita.

Opetusteksteissä fiktiivisiin henkilöihin viittaavia propreja oli yhteensä 407 kappaletta. Näistä 19 kappaletta on naisten nimiksi luokiteltavia (29 prosenttia) ja 288 kappaletta miesten nimiksi luokiteltavia (71 prosenttia). Miesten nimet näyttävät hallitsevan opetustekstien erisnimiä suvereenisti. Tämä on yhtenevä aiemmin esittämiäni tulosten (Karlsson 1974; Siirainen 1988; Niemikorpi 1998; Tainio 2002) kanssa, joiden mukaan feminiiniset sanat jäävät maskuliinisten varjoon käyttöiheydessä. Naisista useimmin on mainittu *Kauniiden ja Rohkeiden* roolihahmo *Taylor* (26 mainintaa) saippuasarjoja käsittelevässä kappaleessa. Kappaletta varten Taylorin elämästä on tehty kooste, jonka avulla tuodaan esiin saippuasarjojen erikoisia juonenkäänteitä. Naisista Taylor on ainoa yli kymmenen kertaa mainittu nimi. Miesten nimistä useimmin on mainittu romaanihahmo *Harry Potter* (30 mainintaa). Suuri määrä mainintoja johtuu siitä, että nimi on sekä kirjan että päähenkilön nimi. Melkein yhtä usein mainitaan Vili, 28 kertaa. Suurin osa näistä maininnoista on kirjan lopussa kielioppiesimerkeissä. Yli kymmenen kertaa mainitaan myös Lipponen, jonka sukupuoli käy ilmi tekstiyhteydestä (17 mainintaa), Odysseus (16 mainintaa) ja Kalle (13 mainintaa). 11 kertaa mainitaan Joulupukki ja Ridge. Sukupuolten sisäinen nimien jakauma näyttää epätasaiselta: naisten nimiä oli 43 erilaista, kun miesten nimiä oli 79 erilaista.

Appellatiiveja tekstissä on käytetty erittäin tasaisesti. Naisiin viittaavia appellatiiveja on 54 kappaletta (45 prosenttia) ja miehiin viittaavia 65 kappaletta (55 prosenttia). Yhteensä appellatiiveja on 119 kappaletta. Naisiin viitataan 18 erilaisella sanalla, joista käytetyin on *tyttö* (13 kappaletta). *Äitiin* ja *naiseen* viitataan kumpaankin 11 kertaa. Naisiin viitataan myös sanoilla *haltiatar*, *isosisko*, *mami*, *mummo*, *neiti*, *nymfi*, *opettajatar*, *pikkusisko*, *sankaritar*, *seireeni*, *tyttölauma*, *tyttöystävä*, *täti* ja *vaimo*. Miehiin viitataan 23 eri sanalla, joista eniten on käytetty sanaa *poika* (15 kertaa). *Mies* mainitaan 13 kertaa, *isä* kolmesti. Muita käytettyjä appellatiiveja ovat *eno*, *esi-isä*, *farao*, *herra*, *isoveli*, *isäntä*, *kreivi*, *kummisetä*, *kuningas*, *miehet* ('miehistö'), *paroni*, *meikäpoika*, *pojankoltainen*, *poikaystävä*, *prinssi*, *ruhtinas*, *setä*, *sotaurho*, *työmies* sekä *veli*. Vaikka opetusteksteissä on propreja hyvin epätasaisesti, on appellatiiveja käytetty jopa yllättävän yhtäläisissä määrin. Toki miehiin viittaavista sanoista useampi liittyy hallitsemiseen (*farao*, *kreivi*, *kuningas*, *paroni*, *prinssi*, *ruhtinas*, *sotaurho*), naisiin viittaavista ainoa samantyylinen on *sankaritar*.

Luokittelun ulkopuolelle jätin neljä propria, jotka eivät ole selkeästi luokiteltavissa naisen tai miehen nimeksi: *Bim*, *Nalle Puh*, *Person* sekä *Roi*. Lisäksi olen jättänyt appellatiivin *velho* luokittelematta, sillä mielestäni se on ammattinimike, jolla voidaan viitata sekä mieheen että naiseen.

Taito-kirjan opetusteksteissä appellatiiveja on käytetty hyvin yhtäläisesti sekä naisista että miehistä (naisiin viittaavia 45 prosenttia, miehiin viittaavia 55 prosenttia). Propreja sen sijaan on käytetty huomattavasti enemmän miehistä kuin naisista (miehiin viittaavia 62 ja 71 prosenttia, naisiin viittaavia 38 ja 29 prosenttia). Proseminarityössäni tutkin *Sisu 7* -oppikirjaa samalla menetelmällä (Valo 2006). Taulukossa 2 on proseminarityöni opetustekstejä koskevat tulokset.

	Yhteensä	%	Fem.	%	Mask.	%
Historialliset propriit	183	100,00%	88	48,00%	95	52,00%
Fiktiiviset propriit	135	100,00%	73	54,00%	62	46,00%
Propriit yhteensä	318	100,00%	161	51,00%	157	49,00%
Appellatiivit	79	100,00%	30	38,00%	49	62,00%
Kaikki yhteensä	397	100,00%	191	48,00%	206	52,00%

Taulukko 2. *Sisu 7* -oppikirjan opetustekstien propriit ja appellatiivit (Valo 2006).

Taulukosta on nähtävissä, että *Sisu 7* -kirjassa appellatiivien ja proprien tasapuolinen esiintyminen on päinvastainen verrattuna *Taito*-kirjaan. Propreilla viitataan varsin tasaisesti sekä miehiin että naisiin, mutta appellatiiveista 62 prosenttia viittaa miehiin. *Sisu 7* -kirjassa opetusteksteissä olevien kaikkien proprien ja appellatiivien jakautuminen on huomattavasti tasaisempaa kuin *Taito*-kirjassa. *Sisu 7*:n kaikkien opetustekstien propreista ja appellatiiveista naisiin viittaa 48 prosenttia ja miehiin 52 prosenttia. *Taito*-kirjassa opetusteksteissä naisiin viittaa 34 prosenttia ja miehiin 66 prosenttia propreista ja appellatiiveista. *Sisu 7* -kirjan opetusteksteissä naisten ja miesten jakauma ei siis ole aiempien tulosten mukainen, mutta *Taito*-kirja noudattaa kielessä esiintyvää miesten määrällistä paljoutta.

5.3 Tehtävät

Taulukkoon 3 olen koonnut tehtävissä esiintyvien proprien ja appellatiivien määrät. Käsittelen tuloksia kuten opetustekstien yhteydessä.

	Yhteensä	%	Fem.	%	Mask.	%
Historialliset proprit	78	100,00%	17	22,00%	61	78,00%
Fiktiiviset proprit	217	100,00%	116	53,00%	101	47,00%
Proprit yhteensä	295	100,00%	133	45,00%	162	55,00%
Appellatiivit	90	100,00%	51	57,00%	39	43,00%
Kaikki yhteensä	385	100,00%	184	48,00%	201	52,00%

Taulukko 3. *Taito*-kirjan tehtävissä esiintyvät proprit ja appellatiivit.

Opetusteksteissä proprien jakauma oli maskuliinispainotteinen. Tehtävissä historialliset proprit sen sijaan jakautuvat erittäin epätasaisesti. Naisiin viitataan 17 kertaa (22 prosenttia viittauksista) ja miehiin peräti 61 kertaa eli 78 prosenttia viittauksista. Vain joka viides viittaus on historiallisen naisen erisnimi. Edellä jo mainitsin, että opetustekstien yhtenäisessä tekstissä maskuliinisia viittauksia oli 73 prosenttia, joten sekä opetusteksteissä että tehtävissä miesten nimet ovat selvästi enemmistössä. Tehtävissä viitataan 13 naiseen, joista useimmin muusikko *Maija Vilkkumaahan* (4 kertaa). Miehiin puolestaan viitataan 32 mieheen. Eniten viittauksia saa kirjailija *William Shakespeare*, johon viitataan 20 kertaa, eli useammin kuin naisiin yhteensä.

Fiktiivisiin propreihin tehtävissä sen sijaan viitataan erittäin tasaisesti: naisiin viittaavia propreja on 116 kappaletta eli 53 prosenttia kaikista sanoista ja miehiin viittaavia 101 kappaletta eli 47 prosenttia kaikista sanoista. Yhteensä fiktiivisiä propreja on 217 kappaletta. Tehtävien fiktiiviset proprit ovat muutenkin tasapainoiset. Naisista käytetään 37 eri nimeä, miehistä puolestaan 45. Naisten nimistä käytetyin on *Iina* (9 esiintymällä), miesten nimistä *Romeo* sekä *Hanski* (kumpikin 8 kertaa). Näytelmäahamo *Romeo* esiintyy sekä yksinään että vastinparinsa *Julian* kanssa, *Julia* mainitaan samoin kahdeksan kertaa. Tehtävissä luokittelun ulkopuolelle jääneet saneet olivat kaikki

fiktiivisiä propreja. Luokittelematta jäivät Pekola, Ihaa, Kani, Nalle Puh, Nasu, Tipi, Tiuhti ja Viuhti sekä robotit C-3PO ja R2-D2.

Tehtävissä appellatiiveja on käytetty liki päinvastoin kuin yleensä, sillä naisiin viittaavia sanoja on käytetty enemmän kuin miehiin viittaavia sanoja. Yhteensä appellatiiveja on 90 kappaletta, joista 51 viittaa naisiin (57 prosenttia) ja 39 miehiin (43 prosenttia). Prosentuaalisesti opetustekstien ja tehtävien appellatiivijakaumat ovat lähes päinvastaiset, sillä opetusteksteissä appellatiivien jakauma oli 45 prosenttia naisiin viittaavia ja 55 prosenttia miehiin viittaavia sanoja. Tehtävissä naisiin viitataan 11 sanalla, joista käytetyin on 14 kertaa mainittu *äiti*. Muita naisista käytettyjä appellatiiveja ovat *emäntä, isoäiti, mummo, nainen, sisko, tyttö, tyttöystävä, tytär, täti-ihminen* ja *ystävätär*. Miehiin viitataan 12 eri sanalla, joista useimmin esiintyy *mies* (9 kertaa). Lisäksi käytetään sanoja *faija, isä, isäntä, jätkä, poika, poikaystävä, setä, setäihminen, toimitusmies* (viittaa Asterix-sarjakuvien *Obelixiin*), *veli* ja *veljekset*. Melkein kaikki käytetyt appellatiivit ovat perheeseen liittyviä. Hieman vanhahtavat sanat *täti-* ja *setäihminen* ovat erään tehtävän valmiiksi annetut rooliehdotukset, opettavaisen täti- tai setäihmisen lisäksi oppilas voi olla esimerkiksi savolainen tai hämäläinen tuote-esittelijä tai vaikka ujo lapsi.

Tehtävissä todelliset naiset jäivät selkeästi vähemmistöön miesten ollessa runsaammin esillä (78 prosenttia viittauksista). Fiktiivisissä propreissa ja appellatiiveissa sen sijaan jakauma on liki yleiskielen vastainen, sillä naisiin viitataan miehiä useammin. *Sisu 7* -kirjaan verrattuna *Taidon* tehtävät näyttävät paljon tasaisemmalta. Tämä on nähtävissä taulukosta 4.

	Yhteensä	%	Fem.	%	Mask.	%
Historialliset proprit	62	100,00%	27	44,00%	35	56,00%
Fiktiiviset proprit	194	100,00%	68	35,00%	126	65,00%
Proprit yhteensä	256	100,00%	95	37,00%	161	63,00%
Appellatiivit	108	100,00%	42	39,00%	66	61,00%
Kaikki yhteensä	364	100,00%	137	38,00%	227	62,00%

Taulukko 4. *Sisu 7* -kirjan tehtävien proprit ja appellatiivit (Valo 2006).

Taidossa fiktiivisiä propreja ja appellatiiveja on naisista ja miehistä lähes yhtäläisesti, kun *Sisu 7*:ssä kummassakin ryhmässä miehiin viittaavien sanojen määrä on yli 60 prosenttia kaikista viittauksista. Sen sijaan *Sisussa* historiallisten proprien jakauma on paljon tasaisempi kuin *Taidossa*. Kokonaismääriä tarkasteltaessa *Taidon* tehtävät ovat *Sisu 7*:n tehtäviä huomattavasti tasaisemmat. *Taito*-kirjan tehtävissä sanoista 48 prosenttia viittaa naisiin ja 52 prosenttia viittaa miehiin. *Sisu 7* -kirjassa naisiin viittaa 38 prosenttia sanoista ja miehiin 62 prosenttia sanoista. Opetusteksteissä tilanne on päinvastainen.

5.4 Lainatut tekstit

Olen ottanut myös lainatut tekstit mukaan tutkimukseeni, sillä niiden avulla on mahdollista vertailla opetustekstejä ja kaunokirjallisia tekstejä toisiinsa ja tarkastella mahdollisia eroja. Taulukkoon 5 olen koonnut lainatuista teksteistä keräämäni sanamäärät.

	Yhteensä	%	Fem.	%	Mask.	%
Historialliset proprit	120	100,00%	35	29,00%	85	71,00%
Fiktiiviset proprit	344	100,00%	79	23,00%	265	77,00%
Proprit yhteensä	464	100,00%	114	25,00%	350	75,00%
Appellatiivit	230	100,00%	95	41,00%	135	59,00%
Kaikki yhteensä	694	100,00%	209	30,00%	485	70,00%

Taulukko 5. *Taito*-kirjan lainatuissa teksteissä esiintyvät proprit ja appellatiivit.

Historiallisten henkilöiden mainintoja lainatuissa teksteissä on 120 kappaletta, joista 35 on naisten mainintoja (29 prosenttia) ja 85 miesten (71 prosenttia). Naisista useimmin mainitaan näyttelijä *Julie Delby* ja suomentaja *Tuula Syvänperä*, kumpikin kolmesti. Miehistä useimmin mainitaan elokuvaohjaaja *George Lucas*, yhdeksän kertaa. Lainattujen tekstien historiallisia propreja ei voi kuitenkaan tarkastella aivan tällaisinaan, sillä 120 maininnasta suurin osa on tekstin loppuun merkityjä lähdeviitteitä tai tekstin lopussa olevia kirjoittajien ja kuvantekijöiden nimiä. Näistä

viite- tai lähdetiedoista naisiin viittaavia on 28 kappaletta ja miehiin viittaavia 52 kappaletta. Tästä on nähtävissä, että suurempi osa tekstilainauksista on otettu miehiltä. Yhtenäisessä tekstissä faktuaalisiin naisiin viitataan 7 kertaa (17 prosenttia viittauksista), miehiin puolestaan 33 kertaa (83 prosenttia viittauksista). Opetustekstien juoksevassa tekstissä naisiin viittaavia nimiä on 27 prosenttia nimistä ja miehiin 73 prosenttia. Tehtävissä vastaavat luvut ovat 22 ja 78 prosenttia. Kaikissa kolmessa tekstiryhmässä faktuaalisiin miehiin viitataan naisia enemmän.

Fiktiivisiin henkilöihin lainatuissa teksteissä viitataan yhteensä 344 kertaa. Näistä viittauksista vain 79 kappaletta eli 23 prosenttia on naisiin kohdistuvia, loput 26 kappaletta eli 77 prosenttia viittaa miehiin. Naisten nimiä on 25 erilaista, useimmin mainitaan *Julia* näytelmäkatkelmassa *Romeosta ja Juliasta* (11 kertaa). Miesten nimiä on 47 erilaista. Miehistä useimmin mainitaan *Hanski* ja *Höyrykaappi*, molemmat 33 kertaa poikakoululaisista kertovassa tekstissä, jossa naisiin ei viitata kertaakaan. Suorien mainintojen lisäksi *Hanskiin* viitataan tekstissä *hän*-pronomiinilla 38 kertaa ja *Höyrykaappiin* 9 kertaa. Kolmen tekstiryhmän lukuja tarkasteltaessa käy ilmi, että fiktiivisiin naisiin ja miehiin viittaavien *proprien* käyttö on tasaisinta tehtävissä: naisiin viittaavia *propreja* on 53 prosenttia ja miehiin viittaavia 47 prosenttia. Lainatuissa teksteissä luvut ovat epätasaisimmat, 23 ja 77 prosenttia, mutta opetustekstit ovat niitä lähellä prosenttein 29 ja 71.

Appellatiiveja lainatuissa teksteissä on enemmän kuin opetusteksteissä ja tehtävissä yhteensä. Näistä 230 sanasta naisiin viittaavia on 95 kappaletta (41 prosenttia) ja miehiin viittaavia 135 kappaletta (59 prosenttia). Prosenttiluvut ovat lähellä tehtävien lukuja, mutta tehtävien luvut ovat käänteiset (57 ja 43 prosenttia). Opetustekstit ovat tekstiryhmistä tasaisimmat (45 ja 55 prosenttia). Lainatuissa teksteissä naisiin viitataan 14 erilaisella appellatiivilla, joista useimmin käytetään sanaa *tyttö*, 29 kertaa. Naisiin viitataan myös sanoilla *diiva*, *girl*, *kapinallisprinsessa*, *kuningatar*, *nainen*, *neiti*, *poninhäntä*, *prinsessa*, *ranskatar*, *rouva*, *tytär*, *täti* ja *äiti*. Miehiin viitataan 19 eri sanalla, joista käytetyin on *mies*, 24 mainintaa. *Miehen* lisäksi mainitaan *jalkamies*, *kiväärimies*, *markkinamiehet*, *metsämies*, *miehet* tarkoittamassa miehistöä sekä *tiedemiehet*. Näiden geneeris-maskuliinisten sanojen (katso luku 4.2) ekstensio kattaa myös naiset, mutta useimmiten niitä käytetään vain miehistä. Miehiin viittaavia ovat myös sinänsä sukupuolineutraalit sanat *hyökkääjät*, *kaverit*, *puolustajat* ja *vastustajat*, joita on käytetty aiemmin mainitsemassani poikaluokasta kertovassa tekstissä ja joilla viitataan vain kyseisen poikaluokan oppilaisiin. Viittausala käy ilmi tekstiyhteydestä eikä siinä ole epäselvyyttä. Muita käytettyjä appellatiiveja ovat *farsa*,

heimopäällikkö (rinnastettuna *kuninkaaseen*), *isoisä*, *isä*, *isäntä*, *kuningas*, *poika*, *poikaystävä* sekä *ritari*.

Verrattaessa *Taito*- ja *Sisu 7* -kirjojen lainattujen tekstien sanamääriä on otettava huomioon, että *Taito*-kirjaa käsitellessäni olen ottanut tekstin lopussa olevan kirjoittajan nimen tai lähdeviitteen mukaan lainattujen tekstien proprimääriin, mutta *Sisu 7* -kirjaa analysoidessa olen ottanut mukaan vain yhtenäisessä tekstissä olevat proprit. Tämä tarkoittaa, että lainattujen tekstien kohdalla *Sisun* historiallisten proprien määrää on verrattava *Taidon* yhtenäisten tekstien historiallisten proprien määrään, mutta analyyseissa oleva ero ei kuitenkaan koske fiktiivisiä propreja tai appellatiiveja. Vaikka kritisoin faktuaalisten naisten määrän pienuutta *Taidon* yhtenäisissä lainatuissa teksteissä (17 prosenttia), on määrä kuitenkin suurempi kuin *Sisu 7* -kirjassa, jossa viittauksia on 7 prosenttia eli yksi ainoa viittaus. *Sisu 7* -kirjan lainattujen tekstien sanamäärät ovat nähtävissä taulukossa 6.

	Yhteensä	%	Fem.	%	Mask.	%
Historialliset proprit	15	100,00%	1	7,00%	14	93,00%
Fiktiiviset proprit	372	100,00%	156	42,00%	216	58,00%
Proprit yhteensä	387	100,00%	157	41,00%	230	59,00%
Appellatiivit	184	100,00%	87	47,00%	97	53,00%
Kaikki yhteensä	571	100,00%	244	43,00%	327	57,00%

Taulukko 6. *Sisu 7* -kirjan lainatuissa teksteissä esiintyvät proprit ja appellatiivit (Valo 2006).

Molempien oppikirjojen lainatuissa teksteissä faktuaaliset naiset jäävät miesten varjoon. Fiktiivisissä propreissa *Sisu* on *Taitoa* tasaisempi ja appellatiiveissa prosenttiluvut ovat erittäin tasaisesti jakautuneet. Lainattujen tekstien kokonaismääriä tarkasteltaessa käy ilmi, että *Sisu 7* on *Taitoa* hieman tasaisempi. Ensimmäisessä naisiin viittaavia sanoja 43 prosenttia sanoista ja miehiin viittaavia 57 prosenttia sanoista. Jälkimmäisessä puolestaan naisiin viittaa vain 30 prosenttia sanoista ja miehiin 70 prosenttia sanoista. Miehiin viittaavien sanojen suuren määrän selittää osittain *Taito*-kirjassa oleva pitkä poikakoululaisista kertova teksti, jossa puhutaan vain pojista. Kuitenkin on huomioitava, että prosenttijakauma ei ole kaukana *Taito*-kirjan opetustekstien jakaumasta, jossa naisiin viittaavia sanoja on 34 prosenttia ja miehiin viittaavia sanoja 66 prosenttia

sanoista.

Taulukkoon 7 olen koonnut kaikki *Taito*-oppikirjasta keräämäni proprit ja appellatiivit. Taulukko kokoaa taulukoiden 1, 3 ja 5 luvut.

	Yhteensä	%	Fem.	%	Mask.	%
Hist. proprit opetust.	177	100,00%	67	38,00%	110	62,00%
Fikt. proprit opetust.	407	100,00%	119	29,00%	288	71,00%
Proprit yht. opetust.	584	100,00%	186	32,00%	398	68,00%
Appellatiivit opetust.	119	100,00%	54	45,00%	65	55,00%
Opetust. yhteensä	703	100,00%	240	34,00%	463	66,00%
Hist. proprit tehtävät	78	100,00%	17	22,00%	61	78,00%
Fikt. proprit tehtävät	217	100,00%	116	53,00%	101	47,00%
Proprit yht. tehtävät	295	100,00%	133	45,00%	162	55,00%
Appellatiivit tehtävät	90	100,00%	51	57,00%	39	43,00%
Tehtävät yhteensä	385	100,00%	184	48,00%	201	52,00%
Hist. proprit lainatut t.	120	100,00%	35	29,00%	85	71,00%
Fikt. Proprit lainatut t.	344	100,00%	79	23,00%	265	77,00%
Proprit yht. lainatut t.	464	100,00%	114	25,00%	350	75,00%
Appellatiivit lainatut t.	230	100,00%	95	41,00%	135	59,00%
Lainatut t. yhteensä	694	100,00%	209	30,00%	485	70,00%
Kaikki sanat yhteensä	1782	100,00%	633	36,00%	1149	64,00%

Taulukko 7. *Taito*-oppikirjan kaikki proprit ja appellatiivit.

Tarkasteltaessa *Taito*-oppikirjan kaikkia propri- ja appellatiivimääriä sukupuolittain käy ilmi, että miehet ovat enemmän esillä. Analysoiduista ryhmistä maskuliiniseksi luokiteltavien sanojen määrä kaikista propreista ja appellatiiveista on yli 70 prosenttia opetustekstien fiktiivisissä propreissa (71 prosenttia), tehtävien historiallisissa propreissa (78 prosenttia) sekä lainattujen tekstien historiallisissa ja fiktiivisissä propreissa (71 ja 77 prosenttia). Neljässä ryhmässä yhdeksästä maskuliinisia sanoja on yli kaksi kolmasosaa. Feminiiniseksi luokiteltavat sanat eivät ole missään ryhmässä yhtä hallitsevia. Ne pääsevät vain kahdesti yli 50 prosentin: tehtävien fiktiivisissä propreissa (53 prosenttia) ja tehtävien appellatiiveissa (57 prosenttia). Lukumääriltään tasa-arvoisin ryhmä on tehtävien fiktiiviset propriit, joissa naisiin viittaavia sanoja on 53 prosenttia ja miehiin viittaavia sanoja 47 prosenttia.

Eri tekstiryhmiä tarkasteltaessa on nähtävissä, että mies on kaikissa naista enemmän esillä. Tasaisin tekstiryhmä on tehtävät, joissa sanoista 52 prosenttia viittaa miehiin ja 48 prosenttia viittaa naisiin. Eri sukupuolet siis mainitaan tehtävissä lähes yhtä usein. Epätasaisin on lainattujen tekstien ryhmä, jossa miehiin viittaa 70 prosenttia sanoista ja naisiin 30 prosenttia sanoista, mutta opetustekstit eivät eroa suuresti lainatuista teksteistä (naisia 34 prosenttia ja miehiä 66 prosenttia). Kaikkiaan tulokset näyttävät tukevan aiempien tutkimusten tuloksia (katso luku 5.1), joiden mukaan mies on kielessä määrällisesti enemmän esillä.

6 Nominilausekkeet ja sanojen saamat määritteet

Tässä luvussa tarkastelen aineistoni sanoihin liittyviä nominilausekkeitä ja sanojen saamia määritteitä. Käyn aineistoni läpi kolmen tekstiryhmän avulla, jotta näen mahdolliset erot kirjantekijöiden tekemien tekstien ja lainattujen tekstien välillä. Kokonaisina lainattujen virkkeiden perään olen merkinnyt sivun, jolta lainattu teksti löytyy. Olen tarvittaessa alleviivannut tarkastelemani sanan, jotta se olisi helpompi hahmottaa.

Pyrin keskittymään sanojen saamiin adjektiivimääritteisiin sekä sanoihin, jotka ovat nominilausekkeen genetiivimuotoisina määritteinä. Kuten luvussa 4.2.3 toin esille, genetiivimuotoiset määritteet eivät ole semanttiselta rooliltaan omistajia, mutta niissä omistajuus kuitenkin korostuu. Haluankin nähdä, ovatko naiset ja miehet yhtäläisesti omistavina ja miten usein omistamisen kohteena on ihmiseen viittaava sana. Adjektiivit olen jakanut objektiivisiin (*suomalainen nainen, vanha mies*) ja subjektiivisiin (*ihana poika, tylsä tyttö*) nähdäkseni, kuvaillaanko kumpaakin sukupuolta yhtäläisesti objektiivista havaintoa kuvaavilla adjektiiveilla ja subjektiivista tulkintaa tai luonteenpiirteitä kuvaavilla adjektiiveilla. Subjektiivisten ja objektiivisten adjektiivien jaotteluun olen ottanut mukaan myös ne predikatiivilauseet, joissa subjektina olevaa henkilöä kuvataan pelkällä adjektiivilla (*David B. on iiihana*) tai adjektiivin ja substantiivin yhdistelmällä (*Antero Rokka – suomalainen korpisoturi*).

6.1 Opetustekstit

6.1.1 Historialliset propriit

Opetustekstien historiallisista propreista suurin osa esiintyy erilaisissa kirjastoissa tai kuvituksessa. Kaikkiaan historiallisia propreja on 177 mainintaa, joista tällaisia yksinäisiä nimiä on 113 kappaletta eli 64 prosenttia. Nämä ovat pelkkiä nimimainintoja, joissa nimeen ei liity mitään määritteitä tai verbejä, joten niiden lauserakennetta, nominilausekkeitä tai verbejä ei voi analysoida. Näistä ilman määritettä olevista historiallisista propreista naisiin viittaa 50 nimeä (44 prosenttia maininnoista) ja miehiin viittaa 63 nimeä (56 prosenttia). Näiden lisäksi 25 propria (9 naisiin ja 16

miehiin viittaavaa) muodostaa yksinään nominilausekkeen eikä niissä siten ole määritteitä tai analysoitavaa. Yhteensä ilman määritteitä jää 138 erisnimeä, joista 59 on naisiin viittaavia (88 prosenttia kaikista historiallisiin naisiin viittaavista propreista) ja 79 miehiin viittaavia (72 prosenttia kaikista historiallisiin miehiin viittaavista propreista). Analysoitavaksi jää 39 historiallista propria eli 22 prosenttia opetustekstien historiallisista propreista. Näistä 8 kappaletta eli 21 prosenttia viittaa naisiin ja 31 kappaletta eli 79 prosenttia viittaa miehiin. Tämä tarkoittaa, että kaikista opetustekstin historiallisiin naisiin viittaavista sanoista vain 12 prosenttia saa määritteen ja miehistä puolestaan 28 prosenttia. Suurin osa faktuaalisiin naisiin tai miehiin viittaavista propreista esiintyy siis yksin ilman määritteitä (88 ja 72 prosenttia).

Yleisimmin kirjailijan nimi toimii teoksen nimen genetiivimuotoisena määritteenä: *Esimerkiksi Philip Pullmanin Universumin tomu -sarjan sankarit pujahtelevat todellisuudesta toiseen* – – (202). Tällaisia teoksen nimeä määrittäviä kirjailijanimiä on 16 kappaletta, joista kuusi naisiin viittaavia ja kymmenen miehiin viittaavia. 16 tapauksessa propri toimii genetiivimuotoisena määritteenä jollekin appellatiiville: *Jane Austenin (1775–1817) työolot eivät olleet kummoiset* (93); *Tolkienin pääteoksen juoni kiertyy Sormusten sormuksen ympärille* (203). Näistä naisiin viittaa kaksi propria ja miehiin neljätoista propria. Kaikkiaan historiallisista naisista omistavina näyttäytyy 8 propria ja miehistä 24 propria. Historialliset miehet siis esitetään historiallisia naisia useammin omistavina.

Seitsemässä virkkeessä henkilöä kuvaillaan tai määritellään, mutta adjektiivimuotoisia määritteitä ei ole. Lewis Carrollia määritellään relatiivilauseella sekä tuloslauseen avulla: *Lewis Carroll (1832–98) on esimerkki ihmisestä, josta kukaan ei odota mitään. Kuitenkin Carrollista tuli maailmankuulu lastenkirjailija.* (93.) Yhdessä lauseessa hyödynnetään luokittelua: *Paavo Nurmi luetaan urheilusankareihin* (19). Kolmesti henkilöä määritellään predikatiivilauseella: *Shakespeare on kirjailija. Shakespeare on englantilainen kirjailija.* (49.) *Oooh... David B. [Bekham] on iiiihana* (37)! Näistä viimeisin toki voidaan luokitella subjektiiviseksi adjektiiviksi, joka määrittää lauseen pääsanaa. Kerran käytetään appositiorakennetta: *Olisiko sen kuitenkin ansainnut sarjakuvan tekijä Hergé (1907–83)* (94)? Naisia näissä historiallisiin propreihin viittaavissa virkkeissä ei määritellä lainkaan.

6.1.2 Fiktiiviset propriit

Fiktiivisistä propreista osa esiintyy ilman ympäröivää lausetta. Aivan kuten vastaavien historiallisten proprien kohdalla, nämä sanat eivät saa määritteitä eivätkä ne ole osa lausetta, joten niissä ei siten ole analysoitavaa. Fiktiivisiä propreja on 407 kappaletta ja niistä 38 on tällaisia yksinäisiä erisnimiä (*Molla-Maija*, *Robinson Crusoe*), jotka ovat kirjojen nimiä tai kieliopin esimerkkejä oikeinkirjoituksesta (12 naisiin viittaavaa, 26 miehiin viittaavaa). Ilman analyysiä jäävät myös 18 propria, jotka ovat näytelmädialogeissa täysin ilman määritteitä ja osa ilman ilmipantua verbiä: *Simo: nää näyttää ihan hyviltä* (33). Osassa vuorosanoja on merkitty parenteesi näkyviin (*huutaa perään*), mutta suurimmassa osassa virkkeitä lukija joutuu täydentämään lauseeseen jonkin puheverbin. Näiden lisäksi suurin osa loppuista sanoista (234 sanaa) on lauseessa yksin ilman määritteitä eivätkä ne tarjoa siksi analysoitavaa: *Kalle hörsti korviaan* (13). Kuten opetustekstien historiallisista propreista, myös fiktiivisistä propreista suurin osa jää ilman määritteitä. Fiktiivisiin naisiin viittaavista propreista ilman määritteitä jää 82 kappaletta eli 69 prosenttia kaikista esiintymistä. Miehiin viittaavista sanoista ilman määritteitä jää 208 sanaa eli 72 prosenttia kaikista esiintymistä.

Tarkasteltavaksi jää 117 sanaa (29 prosenttia sanoista), joista 37 viittaa naisiin (31 prosenttia kaikista naisiin viittaavista fiktiivisistä propreista) ja 80 miehiin (28 prosenttia kaikista miehiin viittaavista fiktiivisistä propreista). Näistä suurin erottuva ryhmä ovat genetiivimuotoiset määritteet: *Liisan kirjat ovat myöhässä* (222). Propri on genetiivimuotoisena määritteenä 65 kertaa, joista 18 on naisiin viittaavia ja 47 miehiin viittaavia. Kuten opetustekstien historiallisissa propreissa, myös fiktiivisissä propreissa miehiin viitataan useammin omistavina kuin naisiin. Suurimmassa osassa määritteen edussana on esine tai asia, mutta kymmenen määrittää ihmisiä (*Ridgen kuoleva vaimo*, *Harry Potterin hahmo*, *Eemilin äiti*, *Ronjan äiti*, *Pepin äiti*, *Sinuhon kohtalokas nainen*, *Harryn sukulaiset*, *Harry Potterin sivuhenkilöt*, *Harry Potterin kertoja*, *Harry Potterin kummisetä*). Näistä kymmenestä tapauksesta kahdeksassa mieheen viittaava sana näyttäytyy ihmiseen viittaavan sanan omistajana eli omistajamääritteenä. Nainen puolestaan on ihmiseen viittaavan sanan omistajamääritteenä kahdesti.

Kolmessa lauseessa propria määritellään luokittelulauseen avulla: *Fritz Kissa kuuluu sarjakuvamaailman seksihurjastelijoihin* (48). *Joulupukki kuuluu satuolentoihin* (48). *Joulupukki*

kuuluu kaikkien tuntemiin satuolentoihin (49). Nämä kaikki ovat määritelmästä kertovassa opetustekstissä. Myös relatiivilauseita käytetään kolmesti: *Odysseus tapasi Kirken, joka loihti miehiä sioiksi* (71). *Pia, jolla oli punainen tukka, seisoi pihalla* (131). *Ihailen Liisaa, joka lukee paljon kirjoja* (222). Luokittelevat lauseet määrittelevät kaikki maskuliinisia olentoja, relatiivilauseet puolestaan feminiinisiä.

Nominatiivimuotoisia määritteitä on 12 ja ne ovat kirjojen nimiä: Jokaisessa *Harry Potter* -kirjassa on useita teemoja (160). Näistä kaksi on naisiin viittaavia ja kymmenen miehiin viittaavia propreja. Appositorakenteita (*Odysseuksen, antiikin kreikkalaisen taruhenkilön, paluumatka – –* (71).) on kuusi. Yksi rakenteista viittaa naiseen, *lemmelle alttiiseen nymfiin, Calypsoon*. Miehiin viittaavat appositorakenteet kertovat *antiikin kreikkalaisesta taruhenkilöstä, Odysseuksesta; musiikin jumalasta Apollosta; vihollisesta lordi Voldemortista; hyvästä velhosta Gandalfista* sekä 2000-luvun alun kuumimmasta *fantasiasarjasta Harry Potterista*.

Muita määritteitä saavia edussanoja fiktiivisissä propreissa on 28 kappaletta, joista 13 viittaa naisiin ja 15 miehiin. Adjektiivimääritteen saa neljä naista: *punatukkainen Pia, lumoava Kirke, Iris rukka* ja *Pikku Heidi*, genetiivimääritteen yksi: [Odysseus] *oli unohtaa kotinsa ja siellä odottavan vaimonsa Penelopen* (71). Perusmuotoisen määritteen saavat *merihirviöt Skylla ja Kharybdi* sekä *päähenkilö Maija*. Loput naisiin viittaavista määrittelyistä ovat verbittömän kopulalauseen kaltaisia määritteitä: *Neiti Marple – rikollisten kauhu* (179). Näistä määritteistä käy ilmi, että nainen voi olla *50-vuotias informaattikko, 11-vuotias tytär, 14-vuotias koululainen* tai *perheen äiti*. Miehistä adjektiivimääritteen saa *hyvännäköinen Krister, asiallinen joulupukki* sekä *leikkisä joulupukki*. Genetiivimäärite on kahdella miehellä (*J. K. Rowlingin Harry Potter, Mustan tornin Sauron*), samoin titteli on kahdella miehellä (*Kuningas Oidipus, rehtori Dumbledore*). Hieman titteliä vastaava on lajia merkitsevä *hobitti* lausekkeessa *hobitti Sam Gamgi*. Verbittömiä kopulalauseen kaltaisia määritteitä on miehillä kymmenen. Niistä käy ilmi, että mies voi olla *61-vuotias kuvaamataidonopettaja, 8-vuotias koululainen, 16-vuotias poika, 32-vuotias kuvataiteilija, apinain kuningas, serkku tai mestarivalehtelija*. Kaikkiaan molempien sukupuolten saamat määritteet ovat varsin neutraaleja. Naisiin toki viitataan merihirviöinä ja lumoavina, miehiin kuninkaina tai mestarivalehtelijoina, mutta nämä kaikki tulevat kirjallisuudesta, sillä teksteissä viitataan useisiin kirjoihin.

Tarkasteltaessa ryhmän adjektiivimääritteitä ja adjektiivillisiä predikatiivilauseita käy ilmi, että naisiin viittaavista adjektiiveista 2 on objektiivisia ja 6 subjektiivisia (25 ja 75 prosenttia naisiin viittaavista adjektiiveista). Miehiin viittaavista adjektiiveista 4 on objektiivisia ja 12 subjektiivisia (samoin 25 ja 75 prosenttia miehiin viittaavista adjektiiveista). Fiktiivisiä hahmoja kuvataan selkeästi useammin subjektiivisilla kuin objektiivisilla adjektiiveilla.

6.1.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit

Naisiin ja miehiin viittaavista appellatiiveista 44 kappaletta on nominilausekkeen ainoana sanana ilman määritteitä. Näistä 21 viittaa naisiin (39 prosenttia naisiin viittaavista appellatiiveista) ja 23 viittaa miehiin (35 prosenttia miehiin viittaavista appellatiiveista). Tämä tarkoittaa, että määritteellisiä appellatiiveja on 75 kappaletta, joista 33 viittaa naisiin (61 prosenttia naisiin viittaavista appellatiiveista) ja 42 miehiin (65 prosenttia miehiin viittaavista appellatiiveista).

Opetustekstien määritteellisistä appellatiiveista löytyy yksi apposition rakenne, fiktiivisistä propeista tuttu *lemmelle altis nymfi, Calypso*. Määrittäviä relatiivilauseita löytyy viisi: *tyttölauma, joka juoruili viikonlopun tapahtumista; tyttö, joka seisoi altaan reunalla; tyttö, joka joutui peilimaahan; poika, joka ei tahtonut kasvaa isoksi sekä setä, jolla on musta paita*. Samoin naisiin tai miehiin viittaavia appellatiiveja määritteinä on neljä (*Neiti Marple, Jane Eyre – kotiopettajatar, prinssi Omar, paroni Münchhausen*).

Appellatiiveista 19 kappaletta on genetiivimuotoisena määritteenä (*naisten tasa-arvo, poikien suosikki*). Genetiivimuotoisista määritteistä naisiin viittaavia sanoja on 10 ja miehiin viittaavia sanoja 9 kappaletta. Opetustekstien appellatiiveissa naiset näyttävät lievästi useammin omistavina kuin miehet. Viidessä tapauksessa genetiivimuotoisen määritteen edussana on ihmiseen viittaava sana (sekä nominilausekkeen genetiivimuotoinen määrite että sen edussana ovat molemmat ihmisiin viittaavia appellatiiveja, joten olen alleviivannut tarkastelun kohteena olevat genetiivimuotoiset määritteet): *Työmiehen vaimo, Pikku prinssin luoja, isänsä paras ystävä, faraon hovilääkäri, poikien äiti*. Näistä *vaimo* ja *äiti* ovat selkeästi naisiin viittaavia sanoja, loput kolme voisivat olla yhtäläisesti miehiä tai naisia. Tosin ensyklopedista tietoa on, että Pikku prinssi -kirjan

kirjoittaja on mies ja faraoiden palatseissa lääkärit olivat miehiä. Huomioitavaa on, että kaikki ihmisiä omistavana näyttäytyvät appellatiivit ovat miehiin viittaavia.

Naiseen tai mieheen viittaava appellatiivi on nominilausekkeen edussanana 46 kertaa. Näistä 17 on naisiin viittaavia ja 29 miehiin viittaavia appellatiiveja. Naiseen viittaava sana saa 10 kertaa määritteekseen adjektiivin tai partisiipin: *pieni runotyttö*, *hyvä haltiatar* (esiintyy kahdesti), *kaunis tyttö*, *kohtalokas nainen*, *hirveän vahva tyttö*, *naispuoliset sankarittaret*, *kaunis nainen*, *kuoleva vaimo* sekä *suomalaisnaiset*. Näistä *kohtalokas* ja *kuoleva* ovat negatiivissävytteisiä sekä suomalaisuutta määrittävä neutraali, mutta muuten adjektiivit ovat positiivisia. Loput naisiin viittaavien nominilausekkeiden edussanoista saavat genetiivimääritteen (olen alleviivannut edussanana olevan appellatiivin): *etupulpetin tyttö*, *sarjakuvan naiset*, *Työmiehen vaimo*, *Leijonamielen poikien äiti*, *perheenäidit* sekä kahdesti pelkän possessiivisuffiksin (*äitini*, *vaimonsa Penelopen*). Näistä kolmessa määritteenä eli ”omistajana” (omistajamääritteenä) on mies (*Työmiehen vaimo*, *Leijonamielen poikien äiti*, *vaimonsa [Odysseus] Penelopen*). Naisia ihmisiin viittaavien appellatiivien omistajamääritteinä ei ole.

Miehiin viittaavista sanoista 12 saa määritteekseen adjektiivin: *vapaat pikkumiehet*, *musta ruhtinas*, *kelvoton esi-isä*, *varsin auttavainen poika*, *Tanskan onneton prinssi*, *kreikkalainen sotaurho*, *hyvät miehet*, *pahat miehet*, *kiukkuinen isovelji*, *parrakas vanha mies*, *tummahiuksinen poika* sekä yksi partisiippimäärite *sormuksen taakan uuvuttama isäntä*. Määritteistä viisi on melko negatiivisia (*kelvoton*, *onneton*, *paha*, *kiukkuinen*, *taakan uuvuttama*). Genetiivimääritteen saa 12 mieheen viittaavaa appellatiivia (nominilausekkeen edussanat alleviivattu): *Kärpästen herra*, *Kristerin isä*, *etupulpetin poika*, *sormusten herra* (7 mainintaa), *apinain kuningas* sekä *Harryn kummisetä*. Näistä kahdessa määritteenä eli ”omistajana” on mieheen viittaava sana. Possessiivisuffiksillisia sanoja on kolme: *Veljeni Leijonamieli* ja kahdesti esiintyvä *veljeni*. Lukumääräilmaus on kahdessa nominilausekkeessa (*Seitsemän veljestä*, *monet miehet*).

Ryhmän adjektiivimääritteistä ja adjektiivin sisältävistä predikatiivilauseista miehiä kuvaavista adjektiiveista 7 kappaletta (50 prosenttia) on objektiivisia ja 7 kappaletta (50 prosenttia) subjektiivisia. Naisia kuvaavista adjektiiveista 4 kappaletta on objektiivisia (31 prosenttia) ja 9 subjektiivisia (69 prosenttia naisiin liittyvistä adjektiiveista). Miehiin viittaavat appellatiivit siis

saavat tasaisesti objektiivisia ja subjektiivisia adjektiiveja, mutta naisiin viittaavat appellatiivit saavat useammin subjektiivisia adjektiiveja.

Opetusteksteissä olevien määritteellisten nominilausekkeiden vähäinen määrä ei ollut odotuksenmukaista. Taulukosta 8 onkin nähtävissä nominilausekkeen ainoana sanana olevien proprien ja appellatiivien suhde niihin propreihin ja appellatiiveihin, joiden nominilausekkeessa on määritteitä.

Opetustekstit	Fem. sanat Lausekkeessa muita sanoja	Fem. sanat Lausekkeen ainoa sana	Mask. sanat Lausekkeessa muita sanoja	Mask. sanat Lausekkeen ainoa sana
Historialliset proprit	12 % (8 kpl)	88 % (59 kpl)	28 % (31 kpl)	72 % (79 kpl)
Fiktiiviset proprit	31 % (37 kpl)	69 % (82 kpl)	28 % (80 kpl)	72 % (208 kpl)
Appellatiivit	61 % (33 kpl)	39 % (21 kpl)	65 % (42 kpl)	35 % (23 kpl)
Kaikki yhteensä	33 % (78 kpl)	67 % (162 kpl)	33 % (153 kpl)	67 % (310 kpl)

Taulukko 8. Nominilausekkeen ainoana sanana olevien proprien ja appellatiivien suhde määritteellisiin nominilausekkeisiin opetusteksteissä.

Opetusteksteissä naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit saavat selkeästi useammin määritteitä kuin naisiin tai miehiin viittaavat proprit. Appellatiiveista vain 39 prosenttia naisiin viittaavista sanoista ja 35 prosenttia miehiin viittaavista sanoista on nominilausekkeensa ainoana sanana. Historiallisista propreista nominilausekkeen ainoana sanana oli 88 prosenttia naisiin viittaavista propreista ja 72 prosenttia miehiin viittaavista propreista. Fiktiivisistä propreista nominilausekkeen ainoana sanana on 69 prosenttia naisiin viittaavista propreista ja 72 prosenttia miehiin viittaavista propreista.

Opetustekstien historiallisia propreja sisältävissä lauseissa miehet ovat naisia useammin omistavina eli propri on nominilausekkeessa genetiivimuotoisena määritteenä. Edussanoina olevia miehiin viittaavia propreja määritellään relatiivilauseiden, tuloslauseiden, predikatiivilauseiden, luokittelun sekä appositorakenteiden avulla. Naisiin viittaavat proprit eivät saa määritteitä.

Samoin opetustekstien fiktiivisissä propreissa miehiin viitataan useammin omistavina kuin naisiin. Yleensä omistettavana oleva edussana on asia tai esine, mutta kymmenessä tapauksessa edussana on ihmiseen viittaava sana. Näistä kahdeksassa mieheen viittaava sana on ihmiseen viittaavan sanan omistajana eli omistajamääritteenä. Nainen puolestaan on ihmiseen viittaavan sanan omistajamääritteenä kahdesti. Fiktiivisiin naisiin viittaavien proprien saamat adjektiivimääritteet ovat varsin neutraaleja, adjektiiveista *lumoava* on positiivinen. Miehiin viittaavien proprien saamat adjektiivit ovat myönteisiä (*hyvännäköinen, asiallinen, leikkisä*). Fiktiivisten proprien saamat määritteet tulevat osin viittauksista kirjallisuuteen (*merihirviö, mestarivalehtelija*).

Opetustekstien appellatiiveissa naiset näyttäytyvät lievästi useammin omistavina kuin miehet (naiseen viittaava appellatiivi on genetiivimuotoisena määritteenä 10 tapauksessa, mieheen viittaava 9 tapauksessa). Viidesti genetiivimuotoisen määritteen edussana on ihmiseen viittaava sana, nämä kaikki viisi määritettä (omistajamääritettä) ovat miehiin viittaavia appellatiiveja. Naisiin viittaavien appellatiivien adjektiivimääritteet ovat varsin positiivisia. Naiseen viittaava appellatiivi on omistamisen kohteena 7 kertaa, joista kolmessa omistajamääräänä on mies. Miehiin viittaavien appellatiivien adjektiivimääritteistä vajaa puolet on negatiivisia. Mieheen viittaava appellatiivi on omistamisen kohteena 12 kertaa, joista kahdessa omistajamääräänä on mies. Appellatiivien omistajamääräänä ei ole lainkaan naisia.

Kaikkiaan opetusteksteissä miehet näyttäytyvät naisia omistavampina. Erityisesti miehiin viittaavat sanat ovat naisiin viittaavia sanoja useammin toisen ihmiseen viittaavan sanan omistajamääritteinä (*Harryn kummisetä*). Sekä naisia että miehiä määritellään positiivisiksi ja negatiivisiksi luokiteltavilla adjektiiveilla. Adjektiivien määrät ovat hyvin tasaiset. Miehiä määritellään naisia useammin relatiivilauseilla, predikatiivilauseilla ja appositiorakenteiden avulla.

6.2 Tehtävät

6.2.1 Historialliset propriit

Tehtävissä historiallisia propreja on yhteensä 78 kappaletta, joista ilman määritteitä on 30 propria. Naisiin viittaavista erisnimistä nominilausekkeen ainoana sanana on 9 nimeä (53 prosenttia tehtävien historiallisista naisiin viittaavista propreista), miehiin viittaavista 21 nimeä (34 prosenttia miehiin viittaavista propreista). Tarkasteltavaksi jääkin 48 propria, joista 8 viittaa naisiin (47 prosenttia kaikista tehtävissä olevista fiktiivisiin naisiin viittaavista propreista) ja 40 miehiin (66 prosenttia tehtävien historiallisiin miehiin viittaavista propreista).

Kuten opetusteksteissä myös tehtävissä suurin osa historiallisista propreista on genetiivimuotoisia määritteitä, joiden edussana liittyy useimmiten kirjallisuuteen: *Lukekaa yhdessä Mika Waltarin novelli (73). Lue Maija Vilkkumaan runo (152)*. Näistä genetiivimuotoisista määritteistä 6 viittaa naisiin ja 20 miehiin. Yksi ainoa määrite on nominatiivimuotoinen (*elokuva Rakastunut Shakespeare osoittaa*). Tittleitä teksteissä on yksi, *presidentti Tarja Halonen*. Adjektiivimääritteeksi olen luokitellut *Hauskoja hahmoja* -otsikon. *Hauskoiksi hahmoiksi* on luokiteltu yksi nainen ja viisi miestä.

Tarkasteltaessa adjektiivimääritteitä ja predikatiivilauseita käy ilmi, että historiallisia naisia määritellään erittäin vähän adjektiiveilla. Ainoa adjektiivi on edellä mainittu subjektiiviseksi luokiteltava *hauska*. Miehiä puolestaan kuvataan kaksi kertaa objektiivisella adjektiivilla ja kahdeksan kertaa subjektiivisella adjektiivilla (20 ja 80 prosenttia miehiä kuvaavista adjektiiveista).

Appositorakenteita tehtävien fiktiivisistä propreista löytyy kaksi, molemmat miehiin viittaavia (*Jamie Oliver alias Alaston kokki selostaa, taidokas kuvittaja E. H. Shepard lisäsi*). Predikatiivilauseetta käytetään määrittelyyn yhdeksän kertaa, joista viisi William Shakespearen määrittelyyn. Shakespearen kerrotaan olevan *klassikko* (mainitaan kahdesti), *hyvä jätkä*, *yksi maailman tunnetuimmista kirjailijoista* sekä *edelleen hyvä tyyppi*. E. H. Sheperdia ja Shakespearea määritellään myös tuloslauseen avulla. Appositorakenteella, predikatiivilauseella tai tuloslauseella ei määritellä lainkaan historiallisiin naisiin viittaavia propreja.

6.2.2 Fiktiiviset propriit

Fiktiivisiä propreja tehtävissä on yhteensä 217 kappaletta. Niistä nominilausekkeen ainoana sanoina eli ilman määritteitä esiintyy 138 propria, joista naisiin viittaavia 88 kappaletta (76 prosenttia kaikista tehtävien fiktiivisistä naisiin viittaavista propreista) ja miehiin viittaavia 50 kappaletta (50 prosenttia kaikista miehiin viittaavista propreista). Analysoitavaksi jää 80 propria. Tarkasteltavista nimistä 28 on naisiin viittaavia (24 prosenttia naisiin viittaavista nimistä) ja 51 miehiin viittaavia (50 prosenttia miehiin viittaavista nimistä). Miesten nimistä puolet on nominilausekkeensa ainoana sanana, kun naisiin viittaavista sanoista kolme neljännestä on ainoana sanana.

Fiktiivinen propri on nominilausekkeessa genetiivimuotoisena määritteenä 30 kertaa. Näistä 13 kertaa kyseessä on naiseen viittaava propri ja 17 kertaa mieheen viittaava propri. Miehet ovat hieman useammin omistavina. Vain harva genetiivimuotoisen määritteen edussanan on ihmiseen viittaava, kerran edussana on *poika*, *poikaystävä*, *ystävä* ja *vanhemmat*, kahdesti *perhe*. Lopuissa tapauksista edussana on jokin esine tai asia. Näissä ihmistä tarkoittavissa edussanoissa omistajamääränä on kaksi kertaa naiseen viittaava sana ja neljä kertaa mieheen viittaava sana. Fiktiivisistä propreista miehet ovat kaksi kertaa useammin toisen ihmisen ”omistajia” kuin naiset. Muissa muodoissa fiktiivinen propri on määritteenä kuusi kertaa, joista neljä viittaa naiseen ja yksi mieheen: *valokuva Iiriksestä*, *tietoja Tuijasta*, *mohikaanit Inka ja Sari* sekä ”*totuuksia*” *Markista*.

Toinen suuri ryhmä ovat propriit, jotka saavat adjektiivimuotoiset määritteet. Näitä on 18 kappaletta, joista neljässä edussana on naiseen viittaava propri ja neljässätoista mieheen viittaava propri, fiktiivisiin miehiin viittaavat propriit siis saavat yli kolme kertaa useammin adjektiivimääritteen kuin naisiin viittaavat. Nainen voi olla *kaunis mutta viekas Betty* tai *hehkeä mutta tyhmä Dolly*. Molemmat ovat tehtävässä, jossa oppilaiden täytyy improvisoida annetun saippuasarjan alun pohjalta pieni katkelma. Näissä kuvailuissa selkeästi kärjistetään saippuasarjojen naishahmojen yksioikoisuutta, mutta stereotyyppiset naisroolit herättävät pohtimaan, millaista maailmaa sanoilla luodaan. Näiden kahden lisäksi adjektiivimuotoisen määritteen saavat *Hansu* ja *Pirre*, jotka ovat *Hauskoja hahmoja* -otsikon alla. Miehiin viittaavista propreista kahdeksan on myös luokiteltu *Hauskoihin hahmoihin*. Näiden lisäksi tehtävistä löytyy *hellyttävä Obelix*, *bimbo Late*, *sankarillinen Bond* ja *sympaattinen Leevi*. Edellä mainitsemastani saippuasarjoja käsittelevässä

tehtävässä löytyy kaksi upporikasta miestä, sillä esimerkkikatkelmissa avataan *upporikkaan Joe-sedän* testamentti ja vietetään *upporikkaan George Davisin ja hehkeän mutta tyhmän Dollyn* häitä. Naisia määrittävät adjektiivit jakautuvat tasaisesti negatiivisiin ja positiivisiin, miehiä määrittävät adjektiivit ovat lähes kaikki positiivisia.

Kuten tehtävien historiallisissa propreissa, myös fiktiivisissä propreissa adjektiivimääritteiden ja predikatiivilauseiden adjektiiveista suurin osa on subjektiivisia. Naisiin liittyvistä adjektiiveista 2 on objektiivisia (18 prosenttia naisiin liittyvistä adjektiiveista) ja 9 subjektiivisia (82 prosenttia). Miehiin liittyvistä adjektiiveista 3 on objektiivisia (16 prosenttia miehiin liittyvistä adjektiiveista) ja 16 subjektiivisia (84 prosenttia).

Propria määritellään 11 kertaa muuten kuin adjektiivilla. Naisten määritteitä ovat *prinsessa Ruusunen*, *siskoni Mari*, *tyttärensä Marie* ja *runon Tuija*. Miesten määritteistä löytyy samalla tavoin genetiivimuotoisia ja perusmuotoisia määritteitä: *Tähtien sodan Yoda*, *veljeni Oskari*, *Georgen poika David*, *Marien poikaystävä Jim*, *Joe-setä*, *suvun musta lammas Reino* ja *sarjan konna Rodriques*.

Tehtävissä predikatiivilauseen avulla määritellään 12:a fiktiivistä propria, joista kaksi viittaa naisiin ja kymmenen miehiin. Naisten saamina predikatiiveina ovat *vasenkätinen* ja *Pekolan tyttöystävä*, miesten saamina ovat *erottamaton ystävä*, *seikkailija*, *aina valmis jättämään työnsä*, *yhdeksänvuotias*, *pahin kaikista* ja *oiva pari*. Yhtä mieheen viittaavaa propria määritellään relatiivilauseella (*Harald Hirmuinen, joka kirjoittaa viikingeistä*) ja yhtä puolestaan tittelillä (*biologi Kauri Mikkola*).

6.2.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit

Tehtävissä naisiin ja miehiin viittaavia appellatiiveja on yhteensä 90 mainintaa. Maininnoista 33 on nominilausekkeen ainoana sanana eikä siten saa määritteitä. Näistä 24 on naisiin viittaavia appellatiiveja (47 prosenttia tehtävien naisiin viittaavista appellatiiveista) ja 9 miehiin viittaavia

appellatiiveja (23 prosenttia tehtävien miehiin viittaavista appellatiiveista). Tarkasteltavaksi jää 57 appellatiivia, joista 27 viittaa naiseen (53 prosenttia naiseen viittaavista sanoista) ja 30 viittaa miehiin (77 prosenttia miehiin viittaavista sanoista). Lähes neljä viidesosaa miehiin viittaavista sanoista saa määritteitä tai on itse määritteenä toiselle nominilausekkeen sanalle.

Jälleen suurimman ryhmän muodostavat genetiivimuotoiset määritteet, joita on 29 kappaletta mukaan luettuna possessiivisuffiksilliset muodot. Naiseen viittaavia on 16 ja miehiin viittaavia 13 sanaa, naiset ovat siis useammin omistavina kuin miehet. Genetiivimuotoisten määritteiden edussanana on tyypillisimmin jokin asia tai esine, mutta ihmisiäkin on: *mummoni, tyttöystävänsä, äitini* (2 esiintymää), *äitinsä, tyttärensä, ystävättärensä, sukulaiset, isäni, veljensä, pojalleen* sekä *veljeni*. Ihmisiä ”omistavana” genetiivimääritteenä on kolmesti naiseen viittaava appellatiivi ja kahdesti mieheen viittaava appellatiivi. Perusmuotoisena määritteenä on kolme appellatiivia, joiden edussanan on erisnimi. Nominilausekkeissa on lisäksi edussanaa tai määritettä määrittävä toinen sana: *upperikas Joe-setä, Georgen poika David* ja *Marien poikaystävä Jim*.

Adjektiivimuotoisen määritteen saavia appellatiiveja on 14, joista naiseen viittaa 7 ja miehiin 7. Nainen voi olla *kuvankaunis nainen, opettavainen täti-ihminen, vanhahko nainen, poninhäntäpäinen tyttö* tai *iso äiti*. Mies voi olla *opettavainen setäihminen, viisas vanha mies, reppuselkäinen mies, kekseliäs pieni poika, paha poika, suomalaismies* tai *tamperelaismies*. Naisia määrittävistä adjektiiveista yksi on erittäin positiivinen, muut varsin neutraaleja. Miehiä määrittävistä adjektiiveista kaksi on positiivisia, yksi negatiivinen ja muut neutraaleja. Genetiivimääritteen saa yksi sana (*talon emäntä*), yksi sanoista saa määritteekseen kvanttoripronominin (*jokainen nainen*) ja kaksi lukusanan (*kaksi tyttöä, toinen tytöistä*). Miehiä puolestaan määritellään predikatiivilauseella (neljää miestä) ja relatiivilauseella (yhtä miestä).

Appellatiivien adjektiivimääritteiden ja predikatiivilauseiden adjektiivit jakautuvat varsin tasaisesti. Naiseen liittyvistä adjektiiveista neljä on objektiivisia (57 prosenttia naiseen liittyvistä adjektiiveista) ja kolme subjektiivisia (43 prosenttia). Miehiin liittyvistä adjektiiveista neljä on objektiivisia (44 prosenttia miehiin liittyvistä adjektiiveista) ja viisi subjektiivisia (56 prosenttia). Prosenttijakaumat ovat käänteiset keskenään.

Taulukosta 9 on nähtävissä, että tehtävissä on selkeästi enemmän monisanaisia nominilausekkeita kuin opetusteksteissä, eli suurempi osa sanoista saa määritteitä tai toimii määritteenä. Naisiin viittaavat sanat ovat miehiin viittaavia sanoja useammin nominilausekkeensa ainoita sanoja.

Tehtävät	Fem. sanat Lausekkeessa muita sanoja	Fem. sanat Lausekkeen ainoa sana	Mask. sanat Lausekkeessa muita sanoja	Mask. sanat Lausekkeen ainoa sana
Historialliset proprit	47 % (8 kpl)	53 % (9 kpl)	66 % (40 kpl)	34 % (21 kpl)
Fiktiiviset proprit	24 % (28 kpl)	76 % (88 kpl)	50 % (51 kpl)	50 % (50 kpl)
Appellatiivit	53 % (27 kpl)	47 % (24 kpl)	77 % (30 kpl)	23 % (9 kpl)
Kaikki yhteensä	34 % (63 kpl)	66 % (121 kpl)	60 % (121 kpl)	40 % (80 kpl)

Taulukko 9. Nominilausekkeen ainoana sanana olevien proprien ja appellatiivien suhde määritteellisiin nominilausekkeisiin tehtävissä.

Tehtävissä, kuten opetusteksteissäkin, historiallisiin miehiin viittaavat propriit ovat selkeästi useammin omistavina kuin naisiin viittaavat. Adjektiivimääritteitä saa kaksi naista ja viisi miestä. Miehiä määritellään myös appositionrakenteilla, predikatiivilauseilla ja tuloslauseella. Naisia ei määritellä kahden adjektiivimääritteen lisäksi lainkaan.

Tehtävien fiktiivisistä propreista miehiin viittaavat ovat hieman useammin omistavina kuin naisiin viittaavat. Vain harvoin genetiivimuotoisen määritteen edussanana on ihmiseen viittaava sana. Näissä tapauksissa omistajamääritteenä on kahdesti naiseen viittaava propri ja neljästi mieheen viittaava. Fiktiivisten proprien saamat adjektiivimääritteet jakautuvat erittäin epätasaisesti, 4 naiseen viittaavaa propria saa adjektiivimääritteen kun miehiin viittaavista propreista 14 saa adjektiivimääritteen. Naisia määrittävät adjektiivit ovat yhtäläisesti positiivisia ja negatiivisia. Miehiä määrittävät adjektiivit puolestaan ovat lähes kaikki positiivisia.

Tehtävissä naisiin viittaavat appellatiivit ovat miehiin viittaavia appellatiiveja useammin genetiivimuotoisina määritteitä eli omistavina. Edussana on useimmiten asia tai esine, mutta joitain

ihmisiin viittaavia sanoja on joukossa. Naiseen viittaava appellatiivi on kolmesti ihmiseen viittaavan sanan genetiivimääritteenä (”omistajana”), mieheen viittaava appellatiivi puolestaan kahdesti. Adjektiivimääritteitä naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit saavat yhtä usein. Miehiä määrittävistä adjektiiveista yksi on negatiivinen, mutta muuten sekä miesten että naisten saamat adjektiivimääreet ovat varsin tasaisesti positiivisia tai neutraaleja.

Kaikkiaan tehtävien tarkasteltavista sanoista suurin osa on genetiivimuotoisina määritteinä, joiden edussanan varsin harvoin on ihmiseen viittaava sana. Adjektiiveilla määritellään tehtävissä useammin miehiä kuin naisia. Samoin predikatiivilauseetta ja tuloslausetta käytetään enemmän miesten kuvailemiseen.

6.3 Lainatut tekstit

6.3.1 Historialliset propriit

Lainatuissa teksteissä historiallisia propreja on yhteensä 120 kappaletta. Niistä suurin osa on lainatun tekstin alla olevia lähdeviitteitä. Tarkastelun ulkopuolelle jää 97 nimeä (81 prosenttia nimistä), sillä ne ovat pelkkiä lähdeviitteitä tai ovat nominilausekkeensa ainoita sanoja. Näistä nimistä 32 viittaa naisiin (91 prosenttia kaikista lainattujen tekstien naisiin viittaavista historiallisista propreista) ja 65 viittaa miehiin (76 prosenttia lainattujen tekstien miehiin viittaavista historiallisista propreista). Tarkasteltavaksi jää 23 propria, joista 3 viittaa naisiin (9 prosenttia naisiin viittaavista nimistä) ja 20 miehiin (24 prosenttia miehiin viittaavista nimistä). Tarkasteltavien historiallisten naisten nimimäärä on pienin koko aineistossa.

Naisiin viittaavista sanoista yksi on kuvaava partisiippimääritys *ihailtavan tosissaan esittävä Julie Delby*. Naisen nimi on kerran appositorakenteessa: *koirateosten suomentaja Tuula Syvänperä*. Kolmas tarkasteltava naiseen viittaava historiallinen propri on genetiivimuotoisena määritteenä: *Enid Blytonin Viisikon*.

Miehiin viittaavista propreista suurin osa, 14 mainintaa, on genetiivimuotoisena määritteenä. Näistä

12 on tekstissä, jossa kerrotaan kaunokirjallisuuden koirista, jolloin edussanana on teosten nimiä tai teoksissa olevien koirien nimiä (*Stephen Kingin Cujo*). Kahdessa muussa edussanoina ovat *kuvakirja* ja *Tähtien sota*. Miehiä kuvataan viisi kertaa predikatiivilauseella sekä kerran relatiivilauseella. Näiden mukaan mies voi olla *yksi parhaista opiskelukavereista, kunnan kaveri ja intohimoinen italialaisen kulttuurin ihailija, ei sopivaa seuraa, ensimmäiset ihmiset kuussa* ja *se, joka kaventaa pelin*. Näistä predikatiivilauseissa on kolme adjektiivia, jotka kaikki ovat subjektiivisia.

6.3.2 Fiktiiviset proprit

Fiktiivisiä propreja lainatuissa teksteissä on yhteensä 344 mainintaa. Fiktiivisistä propreista 257 on nominilausekkeensa ainoana sanana esimerkiksi dialogissa osoittamassa puheenvuoroa. Yksinäisiä nimiä on 53 naiseen viittaavaa (67 prosenttia lainattujen tekstien kaikista fiktiivisiin naiseen viittaavista propreista) ja 204 miehiin viittaavia (77 prosenttia kaikista lainattujen tekstien fiktiivisiin miehiin viittaavista propreista). Tarkasteltavaksi jää 87 fiktiivistä propria, joista 26 on naiseen viittaavia (33 prosenttia naiseen viittaavista propreista) ja 61 on miehiin viittaavia (23 prosenttia miehiin viittaavista propreista).

Jälleen suurin ryhmä ovat proprin genetiivimuotoisina määritteinä, joita fiktiivisissä propreissa on yhteensä 59 kappaletta. Näistä 16 on naiseen viittaavia ja 43 miehiin viittaavaa, miehet ovat melkein kolme kertaa useammin omistavina kuin naiset. Ihmiseen viittaavia edussanoja ovat *mun* [Julia] *epäjumalani*, Saaran *vieraat*, Sennan *seuraajat*, hänen [Aladobix] *miehensä* ['miehistö'], hänen [Matt] *äitinsä* ja Stanleyyn *isoisoisoisä*. Ihmisen omistajamääränä on puolessa tapauksista naiseen viittaava sana ja puolessa tapauksista mieheen viittaava sana.

Adjektiivimääritteen saa 11 fiktiivistä hahmoa, joista kaksi on naisia ja yhdeksän miehiä. Rinnastetut naiset ovat *älykkäitä*. Miehet ovat *ei reiluja, ei pahoja, rakastettavia, armaita* (2 mainintaa), *älykkäitä, luokkansa vahvimpia algebrassa* (2 mainintaa) sekä *pieniä, mutta sisukkaita*. Miehiin viittaavat fiktiiviset proprit saavat useammin adjektiivimääritteitä kuin naiseen viittaavat proprit. Kaikki määritteinä olevat adjektiivit ovat positiivisia. Muita määritteitä saa 4 naista ja 3

miestä: *Diiva-Lucia*, neiti *Crawford*, *Ronja* ryövärintytär, naapurin *Tuija*, *Yrjänä*-niminen ritari, *Enid Blytonin Viisikon Tim* sekä *Mr. Bones* -koira. Tittelin puolestaan saa kaksi tähtitieteilijää *amerikkalainen tähtitieteilijä Clyde Tombauh* sekä *tähtitieteilijä James Christy*. Predikatiivilauseella luonnehditaan kahdeksaa propria, joista neljä viittaa naiseen ja neljä mieheen. Naisia luonnehditaan demonstratiivipronominilla *tämä*, kuvailulla *puhdassydäminen kapinallisprinsessa*, adjektiivilla *sairas* sekä ikämääritteellä *seitsemän*. Mies voi olla *heimon päällikkö, uljas, rohkea ja muhkea vanha soturi* tai *pitkä ja komea, komein poika koko koulussa*. Mies voi myös olla *aivan äimänä* tai *syytön rikokseen*.

Adjektiivimääritteistä ja predikatiivilauseiden adjektiiveista naisiin liittyvät adjektiivit jakautuvat tasan: kolme adjektiiveista on objektiivisia ja kolme subjektiivisia. Miehiin liittyvistä adjektiiveista 9 on objektiivisia (43 prosenttia miehiin liittyvistä adjektiiveista) ja 12 subjektiivisia (57 prosenttia).

6.3.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit

Lainatuissa teksteissä naisiin ja miehiin viittaavia appellatiiveja on yhteensä 230, joista 161 on nominilausekkeensa ainoana sanana. Tarkastelematta jää 72 naisiin viittaavaa appellatiivia (76 prosenttia lainattujen tekstien naisiin viittaavista appellatiiveista) ja 89 miehiin viittaavaa appellatiivia (66 prosenttia lainattujen tekstien miehiin viittaavista appellatiiveista). Tarkasteltavaksi jää 69 appellatiivia, joista 23 viittaa naisiin (24 prosenttia naisiin viittaavista sanoista) ja 46 viittaa miehiin (34 prosenttia miehiin viittaavista sanoista). Lainatuissa teksteissä naisiin tai miehiin viittaavien appellatiivien muodostamia yksisanaisia nominilausekkeita on selkeästi enemmän kuin opetusteksteissä ja tehtävissä. Lainattujen tekstien appellatiiveista tarkasteltavana on 24 prosenttia naisiin viittaavista sanoista ja 34 prosenttia miehiin viittaavista sanoista. Opetusteksteissä vastaavat luvut ovat 61 ja 65 prosenttia, tehtävissä 53 ja 77 prosenttia. Hieman yllättäen lainatuissa teksteissä on siis kirjantekijöiden tekstejä vähemmän nominilausekkeita, joissa appellatiivi saa määritteen tai toimii määritteenä.

Lainattujen tekstien naisiin ja miehiin viittaavista appellatiiveista suurin osa (33 kappaletta) on nominilausekkeen edussanana. Adjektiivimääritteen saa 22 appellatiivia, joista 6 naisiin viittaavia ja

16 miehiin viittaavia, miehiä siis kuvaillaan adjektiiveilla naisia useammin. Nainen voi olla *nuori heleäihoinen tyttö*, *puhdassydäminen kapinallisprinsessa*, *kaunis nainen*, *suloinen pikku prinsessa* tai *poninhäntäpäinen tyttö*. Mies voi puolestaan olla *onnellinen kuningas*, *vapaa mies*, *seuraava mies*, *menneet miehet*, *komein poika koko koulussa*, *pahuksen poika*, *reppuselkäinen mies* (4 esiintymää), *myötäisessä seilaava mies*, *romuluinen mies*, *paksu ja turpea kuningas* tai *paha poika*. Naisia määrittävät adjektiivit ovat kaikki erittäin positiivissävytteisiä, miehiin viittaavista adjektiiveista 5 on negatiivissävytteisiä. Genetiivimuotoisen määritteen saa 9 edussanana toimivaa appellatiivia: *Bondin tyttöistä*, *autoilijan rouva*, *ryövärintytär*, *hänen äitinsä*, *hänen* [Aladobix] *miehensä*, *kaikki maailman miehet*, *talon isäntä* (2 mainintaa) ja *Stanleyn isoisoisoisä*. Näistä genetiivimuodoista kuusi on ihmiseen viittaavia ja niistä kolmessa omistajamäärite on mieheen viittaava sana. Numeromääreen saa kaksi appellatiivia: *neljä tyttöä*, *kaksi isäntää*.

Naiseen tai mieheen viittaava appellatiivi on lainatuissa teksteissä 19 kertaa genetiivimuotoisena määritteenä (6 naiseen viittaavaa appellatiivia ja 13 miehiin viittaavaa appellatiivia). Yksikään genetiivimuotoinen appellatiivi ei saa edussanakseen ihmistä tarkoittavaa sanaa. Naiseen viittaavien sanojen edussanoja ovat *vuoro*, *kasvot*, *askeleet*, *kengät* ja *vuosi*, miehiin viittaavien edussanoja *suosio*, *tuska*, *käytös ja tunteet*, *ketju*, *kasvot*, *taju*, *ääni*, *ansa*, *polkupyörä* ja *koira*.

Predikatiivilauseita on yhdeksän kappaletta, joista naisia määrittäviä on kolme ja miehiä määrittäviä on kuusi. Naiseen viittaava appellatiivi voi olla *kateellinen*, *Diiva* tai *tyttö*, miehiin viittaava appellatiivi voi olla *aivan tohkeissaan*, *poika*, *hevoskonsulentti*, *sairas* tai *hajanainen*, *riitelevä ja rähisevä joukko*. Lisäksi määrittelyissä käytetään kolmesti relatiivilauseita: *kuningatar, joka oli kaunis*; *isäntä, joka pyytelee anteeksi*; *mies, joka tykkää tökkiä ruuvitaltalla*.

Jälleen adjektiivimääritteistä ja predikatiivilauseiden adjektiiveista suurin osa on subjektiivisia. Naiseen liittyvistä adjektiiveista yksi on objektiivinen (11 prosenttia naiseen liittyvistä adjektiiveista) ja kahdeksan subjektiivisia (89 prosenttia). Miehiin liittyvistä adjektiiveista viisi on objektiivisia (36 prosenttia miehiin liittyvistä adjektiiveista) ja yhdeksän subjektiivisia (64 prosenttia). Jätin tarkastelun ulkopuolelle kahdessa novellissa useasti esiintyneet adjektiivit *poninhäntäinen* ja *reppuselkäinen*. Ne ovat mielestäni teksteissä pikemminkin propreja kuin adjektiiveja, sillä näihin novellien päähenkilöihin viitataan aina adjektiivin ja appellatiivin muodostamalla sanaparilla

(*poninhäntäinen tyttö, reppuselkäinen mies*) tai etunimen tapaan pelkällä adjektiivilla.

Taulukosta 10 on nähtävissä lainatuissa teksteissä olevien naisiin ja miehiin viittaavien yksisanaisten nominilausekkeiden ja määritteellisten nominilausekkeiden määrät. Lainatuissa teksteissä yksisanaisten naisiin tai miehiin viittaavien nominilausekkeiden määrät ovat selkeästi suuremmat kuin kirjantekijöiden kirjoittamissa teksteissä.

Lainatut tekstit	Fem. sanat Lausekkeessa muita sanoja	Fem. sanat Lausekkeen ainoa sana	Mask. sanat Lausekkeessa muita sanoja	Mask. sanat Lausekkeen ainoa sana
Historialliset proprit	9 % (3 kpl)	91 % (32 kpl)	24 % (20 kpl)	76 % (65 kpl)
Fiktiiviset proprit	33 % (26 kpl)	67 % (53 kpl)	23 % (61 kpl)	77 % (204 kpl)
Appellatiivit	24 % (23 kpl)	76 % (72 kpl)	34 % (46 kpl)	66 % (89 kpl)
Kaikki yhteensä	25 % (52 kpl)	75 % (157 kpl)	26 % (127 kpl)	74 % (358 kpl)

Taulukko 10. Nominilausekkeen ainoana sanana olevien proprien ja appellatiivien suhde määritteellisiin nominilausekkeisiin lainatuissa teksteissä.

Lainattujen tekstien historiallisista propreista naisiin viittaavat kolme propria ovat partisiippimääritteen edussanana, kirjan genetiivimuotoisena määritteenä ja appositionrakenteessa. Miehiin viittaavista lauseista suurin osa on genetiivimuotoisena määritteenä (14 mainintaa 20:stä). Historialliset miehet ovat siis neljatoista kertaa useammin omistavina kuin historialliset naiset. Historiallisia miehiä kuvataan viidesti predikatiivilauseella ja kerran relatiivilauseella.

Fiktiivisistä propreista miehet ovat melkein kolme kertaa useammin omistavina eli genetiivimuotoisina määritteinä. Ihmisiin viittaavien edussanojen omistajamääritteinä naisiin ja miehiin viittaavat propriit ovat yhtä usein. Adjektiiveja fiktiivisen naiset ja miehet saavat hyvin epätasaisesti, vain kahta naista määritellään adjektiivilla, kun miehistä 9 saa adjektiivimääreen. Kaikki käytetyt adjektiivit ovat positiivisia.

Appellatiiveista genetiivimuotoisena määritteenä on 6 naista ja 13 miestä, miehet siis ovat omistajina kaksi kertaa naisia useammin. Genetiivimuotoisten appellatiivien edussana ei ole kertaakaan ihmiseen viittaava sana. Kuten lainattujen tekstien fiktiivisissä propreissa, myös appellatiiveissa miehiä määritellään adjektiiveilla naisia useammin. Mies saa melkein kolme kertaa useammin adjektiivimääritteen kuin nainen. Naisia määrittävät adjektiivit ovat positiivissävytteisiä, miehiä kuvailevissa adjektiiveissa kolmannes on negatiivisia.

Taulukkoon 11 olen koonnut taulukoiden 8, 9 ja 10 tiedot. Lisäksi olen laskenut yksi- ja monisanaisten lausekkeiden määrät tekstiryhmittäin sekä kaikkien tarkasteltujen lausekkeiden määrät.

	Fem. sanat Lausekkeessa muita sanoja	Fem. sanat Lausekkeen ainoa sana	Mask. sanat Lausekkeessa muita sanoja	Mask. sanat Lausekkeen ainoa sana
Hist. propriit opetust.	12 % (8 kpl)	88 % (59 kpl)	28 % (31 kpl)	72 % (79 kpl)
Fikt. propriit opetust.	31 % (37 kpl)	69 % (82 kpl)	28 % (80 kpl)	72 % (208 kpl)
Appellatiivit opetust.	61 % (33 kpl)	39 % (21 kpl)	65 % (42 kpl)	35 % (23 kpl)
Opetustekstit yhteensä	33 % (78 kpl)	67% (162 kpl)	33% (153 kpl)	67% (310 kpl)
Hist. propriit tehtävät	47 % (8 kpl)	53 % (9 kpl)	66 % (40 kpl)	34 % (21 kpl)
Fikt. propriit tehtävä	24 % (28 kpl)	76 % (88 kpl)	50 % (51 kpl)	50 % (50 kpl)
Appellatiivit tehtävät	53 % (27 kpl)	47 % (24 kpl)	77 % (30 kpl)	23 % (9 kpl)
Tehtävät yhteensä	34% (63 kpl)	66% (121 kpl)	60% (121 kpl)	40% (80 kpl)
Hist. propriit lainatut t.	9 % (3 kpl)	91 % (32 kpl)	24 % (20 kpl)	76 % (65 kpl)
Fikt. propriit lainatut t.	33 % (26 kpl)	67 % (53 kpl)	23 % (61 kpl)	77 % (204 kpl)
Appellatiivit lainatut t.	24 % (23 kpl)	76 % (72 kpl)	34 % (46 kpl)	66 % (89 kpl)
Lainatut tekstit yhteensä	25 % (52 kpl)	75 % (157 kpl)	26 % (127 kpl)	74% (358 kpl)
Kaikki yhteensä	30 % (193 kpl)	70% (440 kpl)	35% (401 kpl)	65% (748 kpl)

Taulukko 11. Nominilausekkeen ainoana sanana olevien proprien ja appellatiivien suhde määritteellisiin nominilausekkeisiin kaikissa tekstiryhmissä ja koko kirjassa.

Taulukosta 11 on nähtävissä, että suurin osa tarkastelluista sanoista on lausekkeensa ainoana sanana. Opetusteksteissä naisiin ja miehiin viittaavat sanat ovat yhtä usein lausekkeensa ainoana sanoina (67 prosenttia lausekkeista) sekä saavat lausekkeeseensa muita sanoja (33 prosenttia lausekkeista). Tehtävissä naisiin viittaavien sanojen prosenttijakauma on lähes sama kuin opetusteksteissä (34 prosenttia sanoista saa lausekkeeseen muita sanoja ja 66 prosenttia sanoista on lausekkeen ainoana

sanana). Miehiin viittaavien sanojen prosenttijakauma on kuitenkin lähes päinvastainen, sillä 60 prosenttia sanoista saa lausekkeeseen muita sanoja ja vain 40 prosenttia on lausekkeen ainoana sanana. Lainatuissa teksteissä jakauma on saman suuntainen kuin opetusteksteissä, mutta yksisanaisten ja monisanaisten lausekkeiden erot ovat suuremmat: Naisiin viittaavista sanoista 25 prosenttia ja miehiin viittaavista sanoista 26 prosenttia saa lausekkeeseensa muita sanoja. Lausekkeen ainoana sanana on 75 prosenttia naisiin viittaavista sanoista ja 74 prosenttia miehiin viittaavista sanoista. Laskettaessa kaikki kirjan tarkastellut lausekkeet yhteen on tulos jälleen lähes sama. Yksisanaisia naisiin ja miehiin viittaavia lausekkeita on 70 ja 65 prosenttia lausekkeista eli noin kaksi kolmasosaa, kun monisanaisia naisiin ja miehiin viittaavia lausekkeita on 30 ja 35 prosenttia eli noin yksi kolmasosa tarkastelluista lausekkeista.

Taulukosta on myös selkeästi nähtävissä miehiin viittaavien sanojen huomattavasti suurempi lukumäärä. Naisiin viittaavia sanoja on lukumäärällisesti miehiin viittaavia sanoja enemmän vain tehtävien fiktiivisten proprien ja appellatiivien ainoana sanan olevissa lausekkeissa. Kaikissa muissa taulukon ruuduissa miehiin viittaavia sanoja on vastaavan naisiin viittaavan ryhmän sanoja enemmän.

Taulukkoon 12 olen koonnut omistajamääritteinä olevat naiset ja miehet suhteessa kaikkiin naisiin ja miehiin.

	Omistajanaiset (kpl)	Kaikista naisista (%)	Omistajamiehet (kpl)	Kaikista miehistä (%)
Hist. proprit opetust.	8	12,00%	24	22,00%
Fikt. proprit opetust.	18	15,00%	47	16,00%
Appellatiivit opetust.	10	19,00%	9	14,00%
Opetustekstit yhteensä	36	15,00%	80	17,00%
Hist. proprit tehtävät	6	35,00%	20	33,00%
Fikt. proprit tehtävät	13	11,00%	17	17,00%
Appellatiivit tehtävät	16	31,00%	13	33,00%
Tehtävät yhteensä	35	19,00%	50	25,00%
Hist. proprit lainatut t.	1	3,00%	14	16,00%
Fikt. proprit lainatut t.	16	20,00%	43	16,00%
Appellatiivit lainatut t.	6	6,00%	13	9,00%
Lainatut tekstit yhteensä	23	11,00%	70	14,00%
Kaikki sanat yhteensä	94	15,00%	200	17,00%

Taulukko 12. Omistajamääritteinä olevat naiset ja miehet suhteessa kaikkiin naisiin ja miehiin.

Taulukosta 12 käy ilmi, että varsin pieni osa naisiin ja miehiin viittaavista sanoista on omistajamääritteenä. Kaikissa kolmessa tekstiryhmässä miehet ovat hieman naisia useammin omistavina. Ero on suurin tehtävissä ja pienin opetusteksteissä. Huomioitavaa on, että opetustekstit noudattavat koko kirjan kanssa samaa jakaumaa.

Genetiivimuotoisten määritteiden eli omistajamääritteiden lisäksi tarkastelin adjektiivien jakautumista objektiivisiin ja subjektiivisiin. Olen koontanut adjektiivit taulukkoon 13.

	Naisiin liittyvät objektiiviset	Naisiin liittyvät subjektiiviset	Miehiin liittyvät objektiiviset	Miehiin liittyvät subjektiiviset
Hist. proprit opetust.	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0%)	1 (100%)
Fikt. proprit. opetust.	2 (25 %)	6 (75 %)	4 (25 %)	12 (75 %)
Appellatiivit opetust.	4 (31 %)	9 (69 %)	7 (50 %)	7 (50 %)
Opetustekstit yhteensä	6 (29 %)	15 (71 %)	11 (35 %)	20 (65 %)
Hist. proprit tehtävät	0 (0 %)	1 (100 %)	2 (20 %)	8 (80 %)
Fikt. proprit tehtävät	2 (18 %)	9 (82 %)	3 (16 %)	16 (84 %)
Appellatiivit tehtävät	4 (57 %)	3 (43 %)	4 (44 %)	5 (56 %)
Tehtävät yhteensä	6 (32 %)	13 (68 %)	9 (24 %)	29 (76 %)
Hist. proprit lainatut t.	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	3 (100 %)
Fikt. Proprit lainatut t.	3 (50 %)	3 (50 %)	9 (43 %)	12 (57 %)
Appellatiivit lainatut t.	1 (11 %)	8 (89 %)	5 (36 %)	9 (64 %)
Lainatut tekstit yhteensä	4 (27 %)	11 (73 %)	14 (37 %)	24 (63 %)
Kaikki yhteensä	16 (29 %)	39 (71 %)	34 (32 %)	73 (68 %)

Taulukko 13. Naisiin ja miehiin liittyvien adjektiivien jakautuminen objektiivisiin ja subjektiivisiin.

Taulukosta on selkeästi havaittavissa, että suurin osa oppikirjan naisiin ja miehiin liittyvistä adjektiiveista on luonteeltaan subjektiivisia. Kaikissa kolmessa tekstiryhmässä kaksi kolmannesta adjektiiveista voidaan luokitella subjektiivisiksi. Opetusteksteissä ja lainatuissa teksteissä suurempi osa naisista kuin miehistä saa subjektiivisen luonnehdinnan. Tehtävissä puolestaan miehet saavat naisia useammin subjektiivisen adjektiivin.

7 Naisten ja miesten semanttiset roolit

7.1 Roolien analyysin taustaa

Tässä viimeisessä analyysiluvussa tarkastelen naisten ja miesten saamia semanttisia rooleja lauseiden kuvaamissa tapahtumissa. Käytän edelleen tekstien jakoa kolmeen tekstiryhmään voidakseni tarkastella lainattujen tekstien ja oppikirjantekijöiden tekemien tekstien eroja. Olen esitellyt yleensä käytetyt semanttiset roolit luvussa 4.2.3. Tarkastelen aineistossani olevia ihmisiin viittaavia propreja ja appellatiiveja, joten semanttisista rooleista ovat käytössä elollisia olentoja tarkoittavat roolit (tekijä, kohde, vastaanottaja, kokija, hyötyjä ja uhri). Lisäksi käytän joitain semanttisia rooleja, joilla yleensä viitataan elottomiin tai tahdottomiin olentoihin: aiheuttajaa, kun henkilö aiheuttaa jotain tahtomattaan (*Kekseliäs pieni poika saa aikaan*); lähdettä tuloslauseessa (*Carrolista tuli*) sekä paikkaa eräistä inessiivimuodoista ja merkitsemässä kaikkia ilmaisuja, joissa ihmiseen viittaava sana ja postpositio kuvaavat sijaintia (*Aku Ankassa, mummon luona, sun luokses*). Näissä paikan ilmaisuissa ihminen ei ole samalla tavalla paikka kuin esimerkiksi rakennus (*koulussa*), mutta ihmiseen viittaava sana on olennaisesti mukana spatiaalisen sijainnin hahmottamisessa (*äidin takana seisoo – – isäni*).

Tarkastelun ulkopuolelle jäävät kaikki sellaiset propriit ja ihmisiin viittaavat appellatiivit, jotka eivät ole osallisia tapahtumiin. Erityisen paljon tarkastelun ulkopuolelle jää yksittäisiä ihmisten nimiä, jotka ovat esimerkkeinä tai tekstien lähdeviitteinä, sillä niillä ei ole ympäröivää lausetta eikä siten toimintaa, jossa ne voisivat saada semanttisen roolin. Samoin lähes kaikki genetiivimuotoiset määritteet eli omistajamääritteet jäävät tarkastelun ulkopuolelle, sillä niissä ihmiseen viittaava sana on vain määrite eikä lauseessa oleva toimija. Näistä omistajamääritteistä muutamat olen tulkinnut semanttisilta rooleiltaan paikoiksi ja ne ovat mukana analyysissa. Kolmas poisjättämäni ryhmä ovat predikatiivilauseet ja niihin rinnastettavat *on*-lauseet. Nämä lauseet kuvaavat lauseen subjektia eikä niissä ole toimintaa, joten niistä ei voi tarkastella semanttisia rooleja: *hän oli hyvin kospotti poika, hän on taustaltaan puoliksi britti*.

Semanttisten roolien lisäksi kiinnitän huomiota verbeihin. Verbien transitiivisuutta ja

intransitiivisuutta tutkin tekijöinä olevien naisten ja miesten toimintaverbejä tarkastelemalla. Jätän kohteena olevat hahmot tarkastelun ulkopuolelle, sillä niihin liittyvät verbit ovat automaattisesti transitiivisia. Transitiivisuuden lisäksi tarkastelen verbien mentaalisuutta ja konkreettisuutta. Tähän otan mukaan kaikki semanttisia rooleja saaneet hahmot. Mentaaliset verbit kuvaavat ihmisen mielen sisäisiä tiloja tai toimintoja, ne ovat luokiteltavissa kognitiiviseksi toiminnaksi. Mentaalista toimintaa on esimerkiksi *haisteleminen*, *näkeminen*, *rakastaminen*, *sanominen* tai *toivominen*. Konkreettiset verbit kuvaavat puolestaan havaittavia tiloja tai tekoja. Konkreettista toimintaa on esimerkiksi *kuljettaminen*, *maalaaminen* tai *työntäminen*. (ISK 2005: § 445, §461.) Teen jaon mentaaliin ja konkreettisiin verbeihin yleisellä tasolla ja verbin yleisen merkityksen mukaan.

7.2 Opetustekstit

7.2.1 Historialliset propriit

Opetustekstien historiallisista propreista (177 kappaletta) jää tarkasteltavaksi 26 kappaletta, joista 9 viittaa naisiin (35 prosenttia sanoista) ja 17 viittaa miehiin (65 prosenttia sanoista). Toimintoihin osallistuvista henkilöistä siis kaksi kolmasosaa on miehiä ja yksi kolmasosa naisia. Taulukkoon 14 olen koonnut opetustekstien historiallisten proprien tekijät ja tekemisen kohteet. Kaikkien tekstiryhmien tekijät ja kohteet kokoava taulukko löytyy sivulta 87.

	Naisista tekijöinä	Miehistä tekijöinä	Naisista kohteina	Miehistä kohteina
Opetustekstit: Hist. propriit	78,00% (19 kpl)	71,00% (12 kpl)	11,00% (1 kpl)	18,00% (3 kpl)

Taulukko 14. Opetustekstien historialliset tekijät ja tekemisen kohteet.

Määrällisesti eniten historialliset propriit ovat lauseissa tekijöinä. Tekijöitä on yhteensä 19 kappaletta, joista 7 viittaa naisiin (78 prosenttia tarkasteltavista naisiin viittaavista sanoista) ja 12 miehiin (71 prosenttia tarkasteltavista miehiin viittaavista sanoista). Aktiivisina toimijoina näyttäytyvistä henkilöistä 37 prosenttia eli reilu kolmannes on naisia ja 63 prosenttia eli vajaat kaksi kolmasosaa on miehiä. Kuitenkin tarkasteltaessa kokonaismääriä käy ilmi, että lähes samat

prosentuaaliset määrät naisista ja miehistä ovat tekijöinä. Naisiin liitetyt verbit ovat *heittää, keksiä, kirjoittaa, selvittää* ja *säteillä*. Miehiin liitetyt verbit ovat *etsiä aarteita, irvailla, kadota, keksiä, kirjoittaa, purjehtia, rakentaa, rynnätä, sanoa* ja *tehdä*.

Naisiin liittyvistä verbeistä kaksi on intransitiivisia (29 prosenttia verbeistä) ja viisi transitiivisia (71 prosenttia verbeistä). Miehiin liittyvistä verbeistä kuusi on intransitiivisia (50 prosenttia verbeistä) ja kuusi transitiivisia (50 prosenttia verbeistä). Miesten verbeistä puolet voi saada objektin, kun naisten verbeistä yli kaksi kolmasosaa voi saada objektin. Kaikista naisiin liittyvistä verbeistä konkreettisia on viisi verbiä (56 prosenttia naisiin liittyvistä verbeistä). Nämä kaikki ovat tekijöinä olevien naisien verbejä. Mentaalisia verbejä puolestaan on neljä (44 prosenttia naisiin liittyvistä verbeistä), joista kaksi liittyy tekijöihin, yksi kohteeseen ja yksi kokijaan. Miehiin liittyvistä verbeistä yhdeksän on konkreettisia (53 prosenttia miehiin liittyvistä verbeistä). Kaikki yhdeksän ovat tekijöiden verbejä. Mentaalisia verbejä on kahdeksan (47 prosenttia miehiin liittyvistä verbeistä). Näistä neljä on tekijöitä, kolme kohteita ja vastaanottaja. Historiallisiin propreihin liittyvät verbit ovat varsin tasaisesti konkreettisia ja mentaalisia liittyvätpä ne sitten naisiin tai miehiin.

Kohteena on neljä propria, joista yksi on nainen (*saada selville Astrid Lingrenistä*) ja kolme miestä (*hänet* [John Lennon] *muistetaan, Lennon tunnetaan, Paavo Nurmi luetaan*). Kohteena siis on 11 prosenttia naisista ja 18 prosenttia miehistä. Kokijana on yksi nainen: *Hän* [J. K. Rowling] *näki mielessään – – pojan*. Vastaanottajana ja lähteenä on kumpanakin yksi mies: *Olisiko sen kuitenkin ansainnut sarjakuvan tekijä Héрге, Carrollista tuli maailmankuulu lastenkirjailija*. Opetustekstien historialliset naiset ja miehet ovat yhtäläisesti erilaisissa semanttisissa rooleissa. Tekijöinä toimivien naisten määrä koko naisten määrästä (78 prosenttia) on lähes yhtä suuri kuin tekijöinä toimivien miesten määrä koko miesten määrästä (71 prosenttia). Tämä tarkoittaa, että suhteessa sanojen esiintymistiheyteen historialliset naiset ja miehet ovat varsin yhtäläisesti tekijöinä lauseiden tapahtumissa.

7.2.2 Fiktiiviset propriit

Opetustekstien fiktiivisistä propreista (407 kappaletta) tarkasteltavana on 203 kappaletta, joista 65 viittaa naisiin (32 prosenttia sanoista) ja 138 viittaa miehiin (68 prosenttia sanoista). Kuten edellä, myös tässä ryhmässä toimintaan osallistuvista henkilöistä yksi kolmasosa on naisia ja kaksi kolmasosaa miehiä. Taulukossa 15 ovat opetustekstien fiktiivisten proprien tekijät ja tekemisen kohteet.

	Naisista tekijöinä	Miehistä tekijöinä	Naisista kohteina	Miehistä kohteina
Opetustekstit: Fikt. propriit	51,00% (33 kpl)	73,00% (101 kpl)	31,00% (20 kpl)	15,00% (21 kpl)

Taulukko 15. Opetustekstien fiktiiviset tekijät ja tekemisen kohteet.

Tässäkin ryhmässä suurin osa tarkastelluista sanoista (134 propria) on semanttiselta rooliltaan tekijänä. Tekijöistä 33 on naisiin viittaavia (25 prosenttia tekijöistä ja 51 prosenttia kaikista naisiin viittaavista sanoista) ja 101 on miehiin viittaavia (75 prosenttia tekijöistä ja 73 prosenttia kaikista miehiin viittaavista sanoista). Opetusteksteissä fiktiiviset miehet ovat fiktiivisiä naisia kolme kertaa useammin tekijöinä (75 ja 25 prosenttia). Suhteutettuna kokonaismääriin, fiktiiviset miehet ovat naisia aktiivisempia toimijoita, sillä kaikista naisista 51 prosenttia on tekijöinä, kaikista miehistä puolestaan 73 prosenttia.

Naisten toimintaverbejä ovat *aiheuttaa, ampua, harjoitella, istua, jaksaa, jäädä, kerätä, kuolla, lähettää, löytää, matkustaa, mennä, mennä sänkyyn, noitua, nukkua, ottaa vangiksi, pakata, palata kuolleista, pelehtiä, poistua, saapua, seisoa, selailta, tulla, uskaltaa ja uusua*. Miesten toimintaverbejä ovat *aikoa, ajatella, asua, edustaa, ehdottaa, hallita, haluta, harjoitella, huikata, huohottaa, höristää, imuroida [internetistä], istahtaa, istua, jakaa, jaksaa, kehaista, kerätä, kiirehtiä, kohdata, kospottaa, kosia, kuulua, kysellä, lähteä, löytää, matkustaa, mennä, mennä sänkyyn, menettää, murtaa, muuttaa, nukkua, oppia, osua, ottaa, pakata, palata, panna, pelehtiä, purra, päästä, päättää, pystyä, pysyä, räksyttää, saapua, sanoa, selata, sijoittua, sulkea, syöksyä, tarkistaa, taistella, tavata, tietää, tiirata, tokaista, tukea, unohtaa, uusua, valittaa, vastata ja viipyä*.

Tekijöinä oleviin naisiin liittyvistä verbeistä intransitiivisia on 18 kappaletta (55 prosenttia

verbeistä) ja transitiivisia 15 kappaletta (45 prosenttia verbeistä). Tekijöinä oleviin miehiin liittyvistä verbeistä intransitiivisia on 70 kappaletta (69 prosenttia verbeistä) ja transitiivisia on 31 kappaletta (31 prosenttia verbeistä). Naisiin liittyvät verbit ovat varsin tasaisesti intransitiivisia ja transitiivisia, mutta miehiin liittyvistä verbeistä yli kaksi kolmasosaa on intransitiivisia. Kaikista opetustekstien fiktiivisiin naisiin liittyvistä verbeistä 49 on konkreettista toimintaa kuvaavia (75 % prosenttia naisiin liittyvistä verbeistä). Mentaalisia verbejä on 16 kappaletta (25 prosenttia naisiin liittyvistä verbeistä). Miesten verbeistä 84 kappaletta on konkreettisia (61 % prosenttia miehiin liittyvistä verbeistä) ja mentaalisia 54 kappaletta (39 prosenttia verbeistä). Sekä naisiin että miehiin liittyvistä verbeistä noin kaksi kolmannesta on konkreettista toimintaa kuvaavia verbejä.

Seuraava suuri ryhmä on kohde. Kohteena on yhteensä 41 fiktiivistä propria, joista 20 viittaa naisiin ja 21 miehiin. Jakauma on erittäin tasainen, mutta suhteutettuna kokonaismääriin käy ilmi, että 31 prosenttia kaikista naisiin viittaavista sanoista on kohteena, kun kaikista miehiin viittaavista sanoista vain 15 prosenttia on lauseessa kohteena. Fiktiiviset naiset siis ovat kaksi kertaa useammin lauseen toiminnan kohteena kuin fiktiiviset miehet. Naiset ovat seuraavien verbien kohteena: *ampua, joutua eritykseen, ihailla, keskustella, kohdata, kosia, mennä sänkyyn, nähdä, ottaa vangiksi, tavata, unohtaa ja verrata*. Miehet ovat puolestaan seuraavien: *aiheuttaa, auttaa, ihastua, keskustella, käydä kamppailua, kysyä, naurattaa, mennä sänkyyn, nousta vastaan, odottaa, saada voitto, sanoa, taistella, tukea, tutustua, vainota*

Kokijan roolissa on viisi naista ja kahdeksan miestä. Tämä tarkoittaa 8 prosenttia kaikista naisista ja 6 prosenttia kaikista miehistä, molemmat sukupuolet siis esitetään tasaisesti kokijoina. Uhrina on kaksi miestä (*kaksi pahinta vaaraa, joihin Odysseus joutui; Odysseus joutui lemmelle alttiin nymfin, Calypson, pauloihin*). Paikkana on kaksi naista (*Kirken luota, Taylorin luo*). Vastaanottajana on viisi naista ja kuusi miestä. Opetustekstien fiktiiviset naiset ja miehet ovat jakautuneet varsin tasaisesti eri rooleihin. Kokijoina naiset ja miehet ovat lähes yhtäläisesti. Kohteena naiset ja miehet kuitenkin ovat eriarvoisesti, sillä naisiin viittaavista fiktiivisistä propreista 31 prosenttia on kohteena, kun miehiin viittaavista sanoista 15 prosenttia on kohteena. Tekijöinä miehet ovat selkeästi useammin, 73 prosenttia miehiin viittaavista sanoista, naiset puolestaan ovat tekijöinä 51 prosentissa naisiin viittaavista sanoista.

7.2.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit

Opetustekstien naisiin ja miehiin viittaavista appellatiiveista (119 kappaletta) on tarkasteltavana 43 kappaletta, joista 25 on naisiin viittaavia (58 prosenttia tarkasteltavista sanoista) ja 18 miehiin viittaavia (42 prosenttia tarkasteltavista sanoista). Kaikkiaan opetusteksteissä on varsin tasaisesti naisia ja miehiä (45 ja 55 prosenttia opetustekstien appellatiiveista), joten naisten suurempi määrä semanttisia rooleja sisältävissä virkkeissä on hieman yllättävä. Taulukossa 16 on nähtävissä opetustekstien appellatiivien tekijät ja tekemisen kohteet.

	Naisista tekijöinä	Miehistä tekijöinä	Naisista kohteina	Miehistä kohteina
Opetustekstit: Appellatiivit	48,00% (12 kpl)	39,00% (7 kpl)	40,00% (10 kpl)	33,00% (5 kpl)

Taulukko 16. Opetustekstien appellatiivit tekijöinä ja tekemisen kohteina.

Naisiin ja miehiin viittaavissa appellatiiveissa on kohteita 15 kappaletta. Naisia on kohteena 10 kappaletta eli 67 prosenttia kohteista ja 40 prosenttia kaikista naisiin viittaavista appellatiiveista. Miehiä on kohteena 5 kappaletta eli 33 prosenttia kohteista ja 28 prosenttia miehiin viittaavista sanoista. Naiset siis ovat suhteessa useammin kohteina kuin miehet (40 prosenttia kaikista naisiin viittaavista appellatiiveista ja 28 prosenttia kaikista miehiin viittaavista appellatiiveista). Naiset ovat kohteina seuraavissa toiminnoissa: *auttaa, hoitaa, ikävöidä, kesyttää, kohdata, paljastua, saada selville, tuoda, törmätä* ja *unohtaa*. Miehillä vastaavia verbejä ovat *arvostaa, kantaa, loihtia, noitua* ja *nähdä*.

Lauseiden kuvaamissa tapahtumissa tekijöinä on yhteensä 19 henkilöä, joista 12 on naisia (63 prosenttia tekijöistä ja 48 prosenttia kaikista naisiin viittaavista sanoista) ja 7 miestä (37 prosenttia tekijöistä ja 39 prosenttia kaikista miehiin viittaavista sanoista). Tässä ryhmässä naiset ovat lauseiden kuvaamissa tapahtumissa miehiä useammin sekä kohteina että tekijöinä. Samoin suurempi osa naisten kokonaismäärästä kuin miesten kokonaismäärästä on tekijöinä (48 prosenttia kaikista naisista ja 39 prosenttia kaikista miehistä). Naisten toimintaverbejä ovat *arvostaa, juoruilla, katsoa, olla, saapua, sanoa* ja *viihtyä*. Miesten toimintoja ovat *astua, lojua, menettää, tahtoa, uskoa* ja *vilahtaa*.

Tekijöinä olevien naisten verbeistä seitsemän on intransitiivisia (58 prosenttia tekijöinä olevien naisten verbeistä) ja viisi transitiivisia (42 prosenttia verbeistä). Tekijöinä olevien miesten verbeistä neljä on intransitiivisia (57 % prosenttia tekijöinä olevien miesten verbeistä) ja kolme transitiivisia (43 % prosenttia verbeistä). Naisiin ja miehiin liittyvät verbit ovat samassa suhteessa intransitiivisia ja transitiivisia. Kaikista naisiin viittaavien appellatiivien kanssa esiintyvistä verbeistä 15 on konkreettisia (60 prosenttia kaikista naisiin liittyvistä verbeistä) ja 10 mentaalisia (40 prosenttia kaikista naisiin liittyvistä verbeistä). Kaikista miehiin liittyvistä verbeistä konkreettisia on 12 kappaletta (67 prosenttia kaikista miehiin liittyvistä verbeistä) ja mentaalisia 6 kappaletta (33 prosenttia kaikista miehiin liittyvistä verbeistä). Opetustekstien appellatiiveihin liittyvät verbit ovat myös varsin tasaisesti jakautuneita. Sekä naisiin että miehiin liittyvistä verbeistä suurempi osa on konkreettisen toiminnan verbejä.

Kokijana on yksi nainen ja kaksi miestä. Uhrina on monikko *miehet*, mutta lauseen rinnastuskonjunktio osoittaa ensisijaisiksi uhreiksi naiset: *myös monet miehet ovat jääneet koukkuun*. Paikkana on yksi nainen ja yksi mies. Vastaanottajana yksi nainen ja kaksi miestä. Kuten historiallisissa ja fiktiivisissä propreissakin, myös appellatiiveissa molemmat sukupuolet ovat eri rooleissa. Naiset kuitenkin ovat suhteessa useammin toiminnan kohteina, vaikka tekijöinä naiset ja miehet ovat lähes yhtä usein.

Kaikkiaan naiset ja miehet ovat opetusteksteissä useissa eri rooleissa. Erityisesti kokijoina naiset ja miehet ovat lähes yhtäläisesti. Uhreina sen sijaan ovat vain miehet. Opetusteksteissä selkeästi tasaisin tekijöiden jakauma on historiallisissa propreissa, joissa tekijöinä on tarkastelun kohteena olevista naisiin viittaavista sanoista 78 prosenttia ja miehiin viittaavista sanoista 71 prosenttia. Fiktiivisistä propreista naisista 51 prosenttia ja miehistä 73 prosenttia on tekijöinä, appellatiiveista puolestaan 48 prosenttia naisista ja miehistä 39 prosenttia. Kaikkiaan miehet ovat opetusteksteissä useammin toimivina osapuolina.

Kohteena opetustekstien historiallisissa propreissa on yksi nainen ja kolme miestä. Fiktiivistä propreista kohteena on 31 prosenttia naisista (20 propria) ja 15 prosenttia miehistä (21 propria),

naiset siis ovat kaksi kertaa useammin toiminnan kohteena. Samoin appellatiiveissa naiset ovat useammin kohteena: naisista 40 prosenttia (10 kappaletta) ja miehistä 33 prosenttia (5 kappaletta). Naiset ovat opetusteksteissä hiukan useammin toiminnan kohteina.

7.3 Tehtävät

7.3.1 Historialliset propriit

Tehtävien fiktiivisistä henkilöistä (kaikkiaan 78 kappaletta) 18 henkilöä saa jonkin semanttisen roolin lauseiden tapahtumissa. Nämä kaikki 18 ovat miehiin viittaavia. Vaikka tehtävien historiallisissa propreissa viitattiin kaikista yhdeksästä tarkastellusta ryhmästä prosentuaalisesti vähiten naisiin (vain 22 prosenttia ryhmän sanoista), on hieman yllättävää, että naiset ovat vain irrallisina niminä lähdeviitteissä tai genetiivimuotoisina omistajamääritteinä eivätkä lainkaan lauseiden toiminnan jäseninä. Tehtävien fiktiiviset tekijät ja tekemisen kohteet ovat taulukossa 17.

	Naisista tekijöinä	Miehistä tekijöinä	Naisista kohteina	Miehistä kohteina
Tehtävät: Hist. propriit	0,00% (0 kpl)	55,00% (10 kpl)	0,00% (0 kpl)	39,00% (7 kpl)

Taulukko 17. Tehtävien historialliset tekijät ja tekemisen kohteet.

Tekijän roolin saa 10 miestä ja tekemisen verbeinä ovat *elää, kirjoittaa, kuvittaa, lisätä, osoittaa, sanoa, selostaa* ja *tutustua*. Verbeistä kuusi on intransitiivisia (60 prosenttia tekijöihin liittyvistä verbeistä) ja neljä transitiivisia (40 prosenttia tekijöihin liittyvistä verbeistä). Kohteena puolestaan on seitsemän miestä, joiden verbeinä ovat *tehdä klassikoksi, tehdä maailmankuuluksi, olla tunnettu, pitää pinnalla* ja *unohtaa*. Kaikista ryhmän verbeistä 13 kappaletta on konkreettisia verbejä (72 prosenttia verbeistä) ja 5 mentaalisia verbejä (28 prosenttia verbeistä).

Kaikki tekemiseen tai kohteena olemiseen liittyvät verbit ovat selkeästi kirjailijoista käytettyjä, mikä on ymmärrettävää, sillä historialliset propriit viittaavat erityisesti kirjailijoihin. Tekijän ja

kohteen lisäksi tehtävien historiallisista propreista yksi on lähteenä (*Shakespearesta – – on tullut klassikko*). Kaikkiaan tehtävissä olevia historiallisia propreja on vähän, joten vähäinen roolien määrä on ymmärrettävää. Toivottavaa kuitenkin olisi, että naiset olisivat enemmän mukana teksteissä.

7.3.2 Fiktiiviset proprit

Tehtävien fiktiivisistä propreista (217 sanaa) on tarkasteltavana yhteensä 114 sanaa. Näistä 70 viittaa naisiin (61 prosenttia tarkasteltavista sanoista) ja 44 viittaa miehiin (39 prosenttia). Hieman yllättäen tehtävien fiktiivisissä propreissa naiset saavatkin selkeästi miehiä useammin jonkin semanttisen roolin. Kaikista tehtävien fiktiivisistä propreista 53 prosenttia viittaa naisiin ja 47 prosenttia miehiin, joten kaikkiaan naisiin ja miehiin viittaavia sanoja on lähes yhtäläisesti ja ryhmä onkin yhdeksästä tarkastellusta ryhmästä tasaisin. Tästä huolimatta naiset nousevat semanttisia rooleja tarkasteltaessa esiin enemmän. Taulukossa 18 on tehtävien fiktiiviset tekijät ja tekemisen kohteet.

	Naisista tekijöinä	Miehistä tekijöinä	Naisista kohteina	Miehistä kohteina
Tehtävät: Fikt. proprit	63,00% (44 kpl)	66,00% (29 kpl)	17,00% (12 kpl)	23,00% (10 kpl)

Taulukko 18. Tehtävien fiktiiviset tekijät ja tekemisen kohteet.

Suurin ryhmä on jälleen tekijöiden ryhmä. Naisia tekijöinä on 44 kappaletta (63 prosenttia tarkasteltavista naisiin viittaavista sanoista) ja miehiä tekijöinä on 29 kappaletta (66 prosenttia tarkasteltavista miehiin viittaavista sanoista). Verrattaessa tekijöiden määrää suhteessa tarkasteltaviin sanoihin käy ilmi, että naisista ja miehistä tekijöinä on lähes sama prosentuaalinen määrä. Naisten tekijäverbejä ovat *antaa ymmärtää, astua, ehtiä, huokaista, jahdata, juosta, kannattaa, karata, keksiä, kertoa, kuiskata, kutsua, kysyä, maanitella, mennä, naureskella, nähdä, näyttää, osoittautua, pistää kampoihin, purjehtia, päätellä, päättää, sanoa, seisoa, tehdä, tietää, törmätä* ja *yrittää*. Miesten tekijäverbejä ovat *aikoa, ajella, avata, elää, esittää, huomata, kertoa, kirjoittaa, kuolla, lainata, luntata, lähteä, löytää, olla tekemisissä, osoittautua, puuttua, päättää,*

saapua, seisoa, seurata, tehdä, vaipua koomaan ja voittaa.

Tekijöinä olevien naisten verbeistä 27 kappaletta on intransitiivisia (63 prosenttia tekijöinä olevien naisten verbeistä) ja 16 kappaletta transitiivisia (37 prosenttia tekijöinä olevien naisten verbeistä). Miesten verbeistä 15 kappaletta on intransitiivisia (52 prosenttia tekijöinä olevien miesten verbeistä) ja 14 kappaletta transitiivisia (48 prosenttia tekijöinä olevien miesten verbeistä). Kaikista fiktiivisiin naisiin liittyvistä verbeistä konkreettisia on 21 kappaletta (30 prosenttia naisiin liittyvistä verbeistä). Mentaalisia verbejä puolestaan on 49 kappaletta (70 prosenttia naisiin liittyvistä verbeistä). Kaikista miehiin liittyvistä verbeistä 24 kappaletta on konkreettisia (55 prosenttia miehiin liittyvistä verbeistä). Mentaalisia on 20 kappaletta (45 prosenttia miehiin liittyvistä verbeistä). Miehiin liittyvät verbit jakautuvat tehtävien fiktiivisissä propreissa varsin tasaisesti konkreettisiin ja mentaalisiin. Tehtävien fiktiivisissä propreissa naisiin liittyvistä verbeissä konkreettisten ja mentaalisten verbien suhde on lähes päinvastainen kuin opetustekstien ryhmissä. Opetustekstien historiallisissa ja fiktiivisissä propreissa sekä appellatiiveissa naisiin liittyvistä verbeistä mentaalisia on 44, 25 ja 40 prosenttia, mutta tehtävien fiktiivisissä propreissa 70 prosenttia.

Kohteena on 12 naista (17 prosenttia tarkasteltavista naisiin viittaavista sanoista) ja 10 miestä (23 prosenttia tarkasteltavista miehiin viittaavista sanoista). Tehtävien fiktiivisistä miehistä prosentuaalisesti suurempi osa on toiminnan kohteena kuin naisista. Vaikka naiset ovat tässä ryhmässä enemmän osallisina lauseiden osoittamiin tapahtumiin, kuitenkin heistä pienempi osa on toiminnan kohteena kuin ryhmän miehistä. Naisten kohteena olemiseen liittyvät verbit ovat *hakea, huomata, huutaa, katsoa, kertoa, koota, kuiskata, kysyä, olla rakastunut, tehdä* ja *tutkia*. Miesten puolestaan *ajatella, estää, katsoa, kertoa, kutsua, käskeä, paljastaa, pitää* ja *tehdä*.

Vastaanottajana on kuusi naista (8 prosenttia naisiin viittaavista tarkasteltavista sanoista) ja kolme miestä (7 prosenttia miehiin viittaavista sanoista). Kokijana on seitsemän naista (10 prosenttia naisista) ja yksi mies (2 prosenttia miehistä). Naiset ovat selkeästi useammin kokijoina, mutta vastaanottajina naiset ja miehet ovat yhtäläisesti. Paikkana on yksi mies (*Aku Ankassakin on ollut*) ja antajana yksi nainen (*hän oli saanut synttäräkutsun Iinalta*) sekä uhrina yksi nainen (*Marie sai surmansa*).

7.3.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit

Tehtävien naisiin ja miehiin viittaavia appellatiiveja on kaikkiaan 90 kappaletta, joista semanttisten roolien tarkastelussa on 57 kappaletta. Näistä 32 on naisiin viittaavia (56 prosenttia tarkasteltavista sanoista) ja 25 miehiin viittaavia (44 prosenttia). Tarkasteltavien sanojen jakauma on lähes sama kuin tehtävien naisiin ja miehiin viittaavien appellatiivien kokonaismäärän jakauma, jossa naisiin viittaavia on 57 prosenttia ja miehiin viittaavia on 43 prosenttia. Tehtävien historiallisista propreista semanttisten roolien tarkastelussa ei ole lainkaan naisiin viittaavia sanoja, mutta sekä fiktiivisissä propreissa että appellatiiveissa naisia on määrällisesti enemmän tarkastelun kohteena. Näissä kahdessa ryhmässä naisiin viittaavia sanoja on kaikkiaan muutenkin enemmän kuin miehiin viittaavia sanoja. Tekijöinä olevat ja tekemisen kohteena olevat appellatiivit ovat taulukossa 19.

	Naisista tekijöinä	Miehistä tekijöinä	Naisista kohteina	Miehistä kohteina
Tehtävät: Appellatiivit	56,00% (18 kpl)	68,00% (17 kpl)	25,00% (8 kpl)	12,00% (3 kpl)

Taulukko 19. Tehtävien appellatiivit tekijöinä ja tekemisen kohteina.

Tekijöitä on jälleen eniten. Naisia on tekijöinä 18 kappaletta eli 56 prosenttia tarkasteltavista naisiin viittaavista sanoista. Miehiä on tekijöinä 17 kappaletta eli 68 prosenttia tarkasteltavista miehiin viittaavista sanoista. Vaikka naisia on miehiä enemmän niin kokonaismäärältään ryhmässä kuin semanttisten roolien tarkastelussakin, ovat miehet kuitenkin hieman naisia enemmän tekijöinä. Naisten toimintoja ovat *hymyillä, istua, kaatua, kaivaa, kysellä, lähteä, marmattaa, olla turvassa, puhella, purjehtia, ratsastaa, rynnistää, seisoa, selittää, tietää, vastata ja yrittää*. Miesten toimintoja ovat *elää, istua, kuolla, loistaa, luulla, löytää, näyttää, puuttua, saada, saapua, seisoa, säteillä ja vuokrata*.

Tekijöinä olevien naisten verbeistä 16 kappaletta on intransitiivisia (89 prosenttia tekijöinä olevien naisten verbeistä) ja 2 transitiivisia (11 prosenttia verbeistä). Tekijöinä olevien miesten verbeistä 13 kappaletta on intransitiivisia (76 prosenttia tekijöinä olevien miesten verbeistä) ja transitiivisia 4

kappaletta (24 prosenttia verbeistä). Naisiin liittyvät verbit saavat harvemmin kohteita kuin miehiin liittyvät verbit. Tehtäville näyttää kaikkiaan olevan ominaista, että suurin osa tekijöinä olevien naisten ja miesten verbeistä on transitiivisia. Tehtävien appellatiiveissa naisiin liittyvistä verbeistä 20 kappaletta on konkreettisia (62 prosenttia kaikista naisiin liittyvistä verbeistä) ja 12 kappaletta mentaalisia (38 prosenttia verbeistä). Miehiin liittyvistä verbeistä 21 kappaletta on konkreettisia (84 prosenttia kaikista miehiin liittyvistä verbeistä) ja 4 kappaletta mentaalisia (16 prosenttia verbeistä). Verrattaessa naisiin ja miehiin liitettyjä verbejä käy ilmi, että suurin osa kaikista verbeistä on konkreettisia ja erityisesti tekijöinä toimivien naisten ja miesten verbit ovat isoksi osaksi intransitiivisia.

Kohteena on kahdeksan naista (25 prosenttia tarkasteltavista naisiin viittaavista sanoista) ja kolme miestä (12 prosenttia miehistä). Naiset siis ovat miehiä useammin toiminnan kohteena. Naisiin liittyvät verbit ovat *kaunistua, laittaa kuriin, kesyttää, lainata, lepyttää, olla mieltä, saada mukaansa* ja *törmätä*. Miehiin liittyvät verbit *kertoa, unohtaa* ja *valittaa*. Kokijana ja vastaanottajana kumpanakin on kaksi naista ja yksi mies, paikkana puolestaan yksi nainen ja kaksi miestä. Aiheuttajana on yksi mies (*poika saa aikaan*) ja uhrina yksi nainen (*tyttärensä Marien sai surmansa*).

Tehtävistä selkeimmin nousee esiin naisten puuttuminen historiallisista propreista, joilla on jokin semanttinen rooli. Fiktiivisistä propreista ja naisiin ja miehiin viittaavista appellatiiveista naisilla on miehiä useammin jokin semanttinen rooli. Fiktiivisissä propreissa naisista ja miehistä lähes sama määrä on tapahtumissa tekijöinä, miehet ovat naisia hieman useammin kohteina. Appellatiiveissa puolestaan miehet ovat hieman useammin tekijöinä ja naiset useammin tekemisen kohteina.

7.4 Lainatut tekstit

7.4.1 Historialliset propriit

Lainatuissa teksteissä historiallisia propreja on yhteensä 120, joista 19 saa jonkin semanttisen roolin

lauseen kuvaamissa tapahtumissa. Näistä 5 on naisiin viittaavia (26 prosenttia tarkasteltavista sanoista) ja 14 on miehiin viittaavia (74 prosenttia tarkasteltavista sanoista). Historiallisten proprien tekijöinä ja tekemisen kohteina olevat propriit ovat taulukossa 20.

	Naisista tekijöinä	Miehistä tekijöinä	Naisista kohteina	Miehistä kohteina
Lainatut tekstit: Hist. propriit	80,00% (4 kpl)	93,00% (13 kpl)	20,00% (1 kpl)	0,00% (0 kpl)

Taulukko 20. Lainattujen tekstien historialliset tekijät ja tekemisen kohteet.

Tekijä on jälleen rooleista yleisin. Tekijöistä 4 on naisia (80 prosenttia naisista) ja 13 miehiä (93 prosenttia miehistä). Sekä naisista että miehistä suurin osa on lauseiden kuvaamissa tapahtumissa tekijänä. Naisten toimintaverbejä ovat *esittää*, *huomauttaa*, *mieltä* ja *myöntää*. Näistä kolme viimeisintä on tekstissä, jossa käsitellään kirjoissa esiintyviä koiria ja jossa haastatellaan Tuula Syvänperä -nimistä kääntäjää. Miesten toimintaverbejä ovat *kaventaa*, *kirjoittaa*, *kävellä*, *käynnistää*, *luoda*, *matkata*, *pistää*, *synnyttää* ja *tietää*.

Tekijöinä olevien naisten verbeistä kolme on intransitiivisia (75 prosenttia tekijöinä olevien naisten verbeistä) ja yksi on transitiivinen (25 prosenttia verbeistä). Tekijöinä olevien miesten verbeistä intransitiivisia on seitsemän kappaletta (54 prosenttia tekijöinä olevien miesten verbeistä) ja transitiivisia kuusi kappaletta (46 prosenttia verbeistä). Tekijöinä oleviin miehiin liitetyt verbit siis ovat tasaisemmin intransitiivisia ja transitiivisia kuin tekijöinä oleviin naisiin liitetyt. Kaikista naisiin liittyvistä verbeistä kaksi on konkreettisia ja kolme mentaalisia (40 ja 60 prosenttia naisiin liittyvistä verbeistä). Miehiin liittyvistä verbeistä konkreettisia on yksitoista kappaletta ja mentaalisia kolme kappaletta (79 ja 21 prosenttia miehiin liittyvistä sanoista).

Tekijöiden lisäksi lainattujen tekstien historiallisista propreista löytyy yksi kohteena oleva nainen (*ei taida olla hyvää seuraa Julie Delbylle*) (20 prosenttia naisista) ja yksi kokijana oleva mies (*hän* [George Lucas] *uskoi*). Lainattujen tekstien historialliset propriit noudattavat hyvin samaa linjaa muiden tekstien historiallisten proprien kanssa. Ryhmässä harvat propriit saavat jonkin semanttisen roolin ja rooleja on varsin vähän.

7.4.2 Fiktiiviset propriit

Lainattujen tekstien fiktiivisistä propreista (344 kappaletta) semanttisen roolin saa 236 kappaletta. Naisiin viittaavia on 46 kappaletta (19 prosenttia tarkasteltavista sanoista) ja miehiin viittaavia 190 kappaletta (81 prosenttia). Tässä ryhmässä ero on erittäin suuri, ainoa epätasaisempi on tehtävien historiallisten proprien ryhmä, jossa naisilla ei ole lainkaan semanttisia rooleja. Lainattujen tekstien semanttisten roolien jakauma on varsin lähellä ryhmän kokonaissanojen jakaumaa, sillä kaikista ryhmän sanoista 23 prosenttia viittaa naisiin ja 77 prosenttia miehiin. Fiktiiviset tekijät ja tekemisen kohteet ovat nähtävissä taulukosta 21.

	Naisista tekijöinä	Miehistä tekijöinä	Naisista kohteina	Miehistä kohteina
Lainatut tekstit: Fikt. propriit	59,00% (27 kpl)	64,00% (122 kpl)	22,00% (10 kpl)	16,00% (30 kpl)

Taulukko 21. Lainattujen tekstien fiktiiviset tekijät ja tekemisen kohteet.

Tekijöitä tässä ryhmässä on 149 kappaletta. Naisia on tekijöinä 27 kappaletta eli 18 prosenttia tekijöistä. Miehiä tekijöinä on 122 kappaletta eli 82 prosenttia tekijöistä. Prosenttiluvut ovat lähes samat kuin ryhmän kaikkien tarkasteltavien naisiin ja miehiin viittaavien sanojen suhde (19 ja 81 prosenttia). Suhteutettuna tekijöiden määrät tarkasteltaviin sanoihin käy ilmi, että naisten määrä tekijöinä on 59 prosenttia tarkasteltavien naisten kokonaismäärästä ja miesten määrä tekijöinä on 64 prosenttia tarkasteltavien miesten kokonaismäärästä. Naisista ja miehistä lähes samansuuruiset määrät ovat tekijöinä lauseiden kuvaamissa tapahtumissa. Naisten toimintaverbejä ovat *ehsiä, huomata, hymyillä, kirkaista, kääntyä, lähteä, painaa, sanoa, seisoa, soittaa, tappaa, tanssia, tietää, toivoa, tulla, täyttää, uskoa, vetää ja väristä*. Miesten toimintaverbejä ovat *ajatella, aloittaa, astua, heittää, huomata, huutaa, iskeä, istua, jaksaa, jallittaa, jankata, jäljentää, järjestää, kaatua, katsoa, katsella, kerätä, kirjoittaa, kivahtaa, kompastua, koota, korottaa, kulkea, käsittää, kääntää, käydä päälle, lakata, laskeutua, laukaista, levittää, löytää, mennä, mieltiä, muuttaa, nousta, nyökätä, nyökytellä, oikaista, odottaa, ojentaa, opettaa, osua, ottaa, painaa, paiskata, paiskautua, palata, panna, pelastaa, pitää, poistua, potkaista, puhua, pujahtaa, purra, pystyä, pysytellä, pyytää*

anteeksi, päästää, rakastaa, ratsastaa, rysähtää, sanoa, selittää, selvitä, selvittää, silmäillä, soittaa, säpsähtää, tahtoa, tajuta, takoa, tallata, tarjoutua, tarvita, tehdä, tietää, torjua, tuijottaa, tulla, tähdätä, täytyä, uneksia, upottaa, uskaltaa, viedä, välittää, vältellä ja ymmärtää.

Lainatuissa teksteissä on runsaasti verbejä ja ne ovat huomattavan erilaisia. Monet verbeistä liittyvät jalkapallon pelaamiseen, sillä yksi pisimmistä lainatuista teksteistä kertoo poikakoululaisista ja samalla jalkapallosta. Tekijöinä olevien naisten verbeistä intransitiivisia on 18 kappaletta (67 prosenttia tekijöinä olevien naisten verbeistä) ja transitiivisia 9 kappaletta (33 prosenttia verbeistä). Tekijöinä olevien miesten verbeistä intransitiivisia on 70 kappaletta (58 prosenttia tekijöinä olevien miesten verbeistä) ja transitiivisia 51 kappaletta (42 prosenttia verbeistä). Kaikista lainattujen tekstien fiktiivisiin naisiin liittyvistä verbeistä konkreettisia on 30 kappaletta (65 prosenttia kaikista naisiin liittyvistä verbeistä) ja mentaalisia 16 kappaletta (35 prosenttia verbeistä). Kaikista miehiin liittyvistä verbeistä konkreettisia on 107 kappaletta (56 prosenttia kaikista miehiin liittyvistä verbeistä) ja mentaalisia 83 kappaletta (44 prosenttia verbeistä). Jälleen toiminta näyttäytyy konkreettisena ja intransitiivisena.

Lauseissa toiminnan kohteena on 40 henkilöä. Kohteista 10 on naisia (22 prosenttia tarkasteltavista naisista) ja 30 miehiä (16 prosenttia tarkasteltavista miehistä). Naisista ja miehistä siis lähes yhtä suuret osat ovat tekemisen kohteina. Naisiin liittyvät verbit ovat *heittää, mennä naimisiin, rakastaa, tarkoittaa, tykätä, tähdätä, välittää*. Verbeistä useampi liittyy rakastamiseen ja ne ovat *Romeo ja Julia* -lainauksesta sekä ihastumiseen liittyvästä sketsistä. Miehiin liittyvät verbit ovat *auttaa, harhauttaa, katsoa, kehottaa, korottaa, kutsua, kääntyä, nyökätä, nähdä, ohittaa, ohjata, painaa, painua, paiskata, pidättää, rakastaa, saada, suudella, tuijottaa, tuomita, uskoa, vetää ja vilkaista*.

Kokijoita lainattujen tekstien fiktiivisissä propeissa on 30, joista 5 on naisia (11 prosenttia naisista) ja 25 miehiä (13 prosenttia miehistä). Jälleen määrät suhteutettuina kokonaismääriin ovat lähes samat. Paikkoina on neljä naista ja kaksi miestä. Vastaanottajana puolestaan on yhdeksän miestä eikä lainkaan naisia. Lauseista melkein kaikki ovat poikakoululaisista kertovassa tekstissä. Lisäksi mukana on kaksi uhrina olevaa miestä.

7.4.3 Naisiin ja miehiin viittaavat appellatiivit

Lainattujen tekstien naisiin ja miehiin viittaavista appellatiiveista (yhteensä 230 kappaletta) semanttisen roolin saa 165 kappaletta. Näistä 63 viittaa naisiin (38 prosenttia tarkasteltavista sanoista) ja 102 miehiin (62 prosenttia tarkasteltavista sanoista). Jälleen suhde semanttisen roolin saavien naisten ja miesten välillä on hyvin lähellä kaikkien appellatiivien jakaumaa (41 prosenttia naisiin viittaavia sanoja ja 59 prosenttia miehiin viittaavia sanoja). Taulukosta 22 on nähtävissä lainattujen tekstien appellatiivien jakautuminen tekijöihin ja tekemisen kohteisiin.

	Naisista tekijöinä	Miehistä tekijöinä	Naisista kohteina	Miehistä kohteina
Lainatut tekstit: Appellatiivit	65,00% (41 kpl)	70,00% (71 kpl)	27,00% (17 kpl)	10,00% (10 kpl)

Taulukko 22. Lainattujen tekstien appellatiivit tekijöinä ja tekemisen kohteina.

Tekijöitä tässä ryhmässä on 112, joista 41 naisia (65 prosenttia tarkasteltavista naisista) ja 71 miestä (70 prosenttia tarkasteltavista miehistä). Prosentuaalisesti siis melko samat määrät naisista ja miehistä ovat lauseiden kuvaamissa tapahtumissa tekijöinä. Naisten tekemistä ovat *aavistaa, arvata, huutaa, irrotella, istua, juosta, keittää, kiljua, kirkua, kivahtaa, kuljeskella, kysyä, mennä, nyyhkäistä, ottaa, pukea, pyyhkiä, päästä, räpytellä, saada, sanoa, seisoa, sysiä, syyllistyä, tarvita, tehdä kunniaa, tietää, tulla, tuoda, vartoa, vilkaista, voida ja voihkia*. Miesten tekemisiä ovat *aloittaa, antaa, arvella, ehtiä, elää, hukata, istua, johtaa, juosta, jättää, kaivaa, kulkea, kunnioittaa, kävellä, käydä, lepäillä, levittää, luvata, lähteä, mennä naimisiin, muokata, nousta, nujakoida, näyttää, ojentaa, ottaa, palata, parkkeerata, pelata, poimia, poltella, ponnistella, puhua, pyydellä, päästä, ratsastaa, ryhtyä, räjähtää, sanoa, sopottaa, tarvita, tehdä, tulla, tykätä, tyrkkiä, tyynnytellä, tähtäillä, tökkiä, valmistautua, voittaa, vääntää, ymmärtää ja yrittää*.

Tekijöinä olevien naisten verbeistä intransitiivisia on 29 kappaletta (71 prosenttia tekijöinä olevien naisten verbeistä) ja transitiivisia 12 kappaletta (29 prosenttia verbeistä). Tekijöinä olevien miesten verbeistä intransitiivisia on 47 kappaletta (66 prosenttia tekijöinä olevien miesten verbeistä) ja transitiivisia 24 kappaletta (34 prosenttia verbeistä). Suurin osa toiminnoista ei siis tarvitse objektiota. Kaikista naisiin liittyvistä verbeistä konkreettisia on 26 kappaletta (41 prosenttia kaikista naisiin

liittyvistä verbeistä) ja mentaalisia 37 kappaletta (59 prosenttia verbeistä). Miehiin liittyvistä verbeistä konkreettisia on 66 kappaletta (65 prosenttia kaikista miehiin liittyvistä verbeistä) ja mentaalisia 36 kappaletta (35 prosenttia verbeistä). Naisiin liittyvistä verbeistä suurin osa on mentaalisia ja miesten puolestaan konkreettisia.

Kohteita on 27, joista 17 naisia (27 prosenttia naisista) ja 10 miehiä (10 prosenttia miehistä). Kohteena olevien naisten osuus kaikista naisista on siis lähes kolme kertaa niin suuri kuin kohteena olevien miesten määrä kaikista miehistä. Naisiin liittyvät verbit ovat *esittävä, kehottaa, leikkiä, olla kateellinen, sanotaan, selittää, tulla mieleen, tuntea, tuoda, tynnytellä, uskoa, viedä, välittää ja yhtyä*. Miehiin liittyvät verbit ovat *kuvata, lyödä, löytää, nähdä, panna vauhtia, rauhoittaa, sysiä, takoa ja tuntea*.

Kokijoita on 17, joista 5 naisia (8 prosenttia naisista) ja 12 miehiä (12 prosenttia). Jälleen kokijoiden suhdeluvut ovat lähes saman suuruiset. Paikkana ja vastaanottajana kumpanakin on neljä miestä. Lainattujen tekstien appellatiiveissa on myös yksi sana, jonka voisi luokitella eräänlaiseksi päämääräksi tai tulokseksi: *Ehkei hänestä matemaatikkoa tule, mutta tuleepa **mies** ainakin (77)!*

Lainatuille teksteille on ominaista, että naiset saavat semanttisen roolin huomattavasti miehiä harvemmin. Historiallisista propreista tarkasteluista sanoista naisiin viittaavia on 26 prosenttia ja fiktiivisistä propreista 19 prosenttia. Näitä pienempi osuus on vain tehtävien historiallisissa propreissa, joissa naisia ei ole lainkaan. Lainattujen tekstien appellatiiveissa naisia on sentään 38 prosenttia tarkastelluista sanoista.

Naisten vähäisemmästä määrästä huolimatta monessa kohdassa naisten ja miesten määrät lähenevät toisiaan, jos ne suhteutetaan kummankin sukupuolen kokonaismääriin. Historiallisissa propreissa tekijöinä on 80 prosenttia naisista ja 93 prosenttia miehistä. Fiktiivisissä propreissa puolestaan 59 ja 64 prosenttia. Lainattujen tehtävien appellatiiveissa 65 prosenttia naisista ja 70 prosenttia miehistä on tekijöinä.

Kohteena historiallisista propreista on yksi nainen. Fiktiivisissä propreissa kohteena on 22 prosenttia naisista ja 16 prosenttia miehistä. Appellatiiveissa sen sijaan on isompi ero, sillä kohteina on 27 prosenttia naisista ja 10 prosenttia miehistä. Muut roolit ovat varsin tasaisesti jakautuneita.

Olen koonnut seuraaviin taulukoihin semanttisten roolien tarkastelun oleellimmat luvut kustakin tekstiryhmästä. Taulukosta 23 on nähtävissä, kuinka monella naisella ja miehellä kyseisessä ryhmässä on jokin rooli ja kuinka monta prosenttia ne ovat yhteismäärästä. Lisäksi olen merkinnyt taulukkoon 24, kuinka monta prosenttia naisten ja miesten kokonaismäärästä on tekijänä ja kohteena. Taulukosta 25 on nähtävissä tekijöinä ja kohteina olevien naisten ja miesten yhteismäärät eri tekstiryhmissä sekä koko kirjassa.

	Naisia, joilla on semanttinen rooli	% sanoista	Miehiä, joilla on semanttinen rooli	% sanoista
Opetustekstit: Hist. proprit	9	35,00%	17	65,00%
Opetustekstit: Fikt. proprit	65	32,00%	138	68,00%
Opetustekstit: Appellatiivit	25	58,00%	18	42,00%
Tehtävät: Hist. proprit	0	0,00%	18	100,00%
Tehtävät: Fikt. proprit	70	61,00%	44	39,00%
Tehtävät: Appellatiivit	32	56,00%	25	44,00%
Lainatut tekstit: Hist. proprit	5	26,00%	14	74,00%
Lainatut tekstit: Fikt. proprit	46	19,00%	190	81,00%
Lainatut tekstit: Appellatiivit	63	38,00%	102	62,00%
Yhteensä	315	36,00%	566	64,00%

Taulukko 23. Semanttisten roolien tarkastelussa olevien naisten ja miesten lukumäärät ja prosentuaaliset määrät tarkasteltujen ryhmien sanoista.

	Naisista tekijöinä	Miehistä tekijöinä	Naisista kohteina	Miehistä kohteina
Opetustekstit: Hist. proprit	78,00%	71,00%	11,00%	18,00%
Opetustekstit: Fikt. proprit	51,00%	73,00%	31,00%	15,00%
Opetustekstit: Appellatiivit	48,00%	39,00%	40,00%	33,00%
Tehtävät: Hist. proprit	0,00%	55,00%	0,00%	39,00%
Tehtävät: Fikt. proprit	63,00%	66,00%	17,00%	23,00%
Tehtävät: Appellatiivit	56,00%	68,00%	25,00%	12,00%
Lainatut tekstit: Hist. proprit	80,00%	93,00%	20,00%	0,00%
Lainatut tekstit: Fikt. proprit	59,00%	64,00%	22,00%	16,00%
Lainatut tekstit: Appellatiivit	65,00%	70,00%	27,00%	10,00%

Taulukko 24. Kuinka monta prosenttia naisista ja miehistä on tekijöinä ja kohteina.

Taulukkoa 24 tarkasteltaessa käy ilmi, että monessa tarkastellusta yhdeksästä ryhmästä naisista ja miehistä lähes saman suuruiset määrät ovat tekijöinä. Suurin ero on opetustekstein fiktiivisissä propreissa sekä tehtävien historiallisissa propreissa, joissa naisia ei ole lainkaan. Silti on huomioitava, että vaikka monessa ryhmässä tekijöiden osuus naisten kokonaismäärästä ja miesten kokonaismäärästä on lähes yhtä suuri, ovat miehet kaikesta huolimatta lukumääräisesti enemmän esillä. Taulukosta 23 on nähtävissä, että kuudessa ryhmässä yhdeksästä miesten kokonaismäärä tarkastelluista sanoista (62, 65, 68, 74, 81 ja 100 prosenttia tarkastelluista sanoista) on monta kymmentä prosenttiyksikköä naisten määrää suurempi. Toki vastapainoksi kolmessa ryhmässä naisten määrä (56, 58 ja 61 prosenttia tarkastelluista sanoista) on miesten määrää suurempi. Tosin naisten ylivoimaiset prosentit ovat selvästi miesten ylivoimaisia prosentteja pienemmät.

Naisista ja miehistä varsin samansuuruiset määrät ovat tekemisen kohteina, vaikkakin kuudessa ryhmässä yhdeksästä suurempi osa naisista kuin miehistä on kohteena. Lisäksi yhdessä ryhmässä ei

ole lainkaan naisia.

	Fem. tekijät	Kaikista tekijöistä	Mask. tekijät	Kaikista tekijöistä	Fem. kohteet	Kaikista kohteista	Mask. kohteet	Kaikista kohteista
Op. tekstit	52	30,00%	120	70,00%	30	51,00%	29	49,00%
Tehtävät	62	53,00%	56	47,00%	20	50,00%	20	50,00%
Lainatut tekstit	72	26,00%	206	74,00%	28	41,00%	40	59,00%
Yhteensä	186	33,00%	382	67,00%	78	47,00%	89	53,00%

Taulukko 25. Eri tekstiryhmien ja koko kirjan tekijät ja kohteet.

Taulukosta 25 käy ilmi, että opetusteksteissä ja lainatuissa teksteissä miehet ovat selvästi naisia useammin tekijöinä. Tehtävissä puolestaan naiset ovat hieman miehiä useammin tekijöinä. Kaikkiaan koko kirjan tekijöistä yksi kolmannes on naisia ja kaksi kolmannesta miehiä. Kohteina naiset ja miehet kuitenkin ovat erittäin tasaisesti. Suurin ero on lainatuissa teksteissä ja pienin tehtävissä.

Taulukkoon 26 olen koonnut näkyviin tekijöinä oleviin naisiin ja miehiin liittyvien verbien jaon intransitiivisiin ja transitiivisiin

	Fem. intransitiiviset	Fem. transitiiviset	Mask. intransitiiviset	Mask. transitiiviset
Opetustekstit hist. proprit	29,00% (2 kpl)	71,00% (5 kpl)	50,00% (6 kpl)	50,00% (6 kpl)
Opetust. Fikt. proprit	55,00% (18 kpl)	45,00% (15 kpl)	69,00% (70 kpl)	31,00% (31 kpl)
Opetust. appellatiivit	58,00% (7 kpl)	42,00% (5 kpl)	57,00% (4 kpl)	43,00% (3 kpl)
Opetustekstit yhteensä	52,00% (27 kpl)	48,00% (25 kpl)	67,00% (80 kpl)	33,00% (40 kpl)
Tehtävät hist. proprit	0,00% (0 kpl)	0,00% (0 kpl)	60,00% (6 kpl)	40,00% (4 kpl)
Tehtävät fikt. proprit	63,00% (27 kpl)	37,00% (16 kpl)	52,00% (15 kpl)	48,00% (14 kpl)
Tehtävät appellatiivit	89,00% (16 kpl)	11,00% (2 kpl)	76,00% (13 kpl)	24,00% (4 kpl)
Tehtävät yhteensä	70,00% (43 kpl)	30,00% (18 kpl)	61,00% (34 kpl)	39,00% (22 kpl)
Lainatut t. hist. proprit	75,00% (3 kpl)	25,00% (1 kpl)	54,00% (7 kpl)	46,00% (6 kpl)
Lainatut t. fikt. proprit	67,00% (18 kpl)	33,00% (9 kpl)	58,00% (70 kpl)	51,00% (51 kpl)
Lainatut t. appellatiivit	71,00% (29 kpl)	29,00% (12 kpl)	66,00% (47 kpl)	34,00% (24 kpl)
Lainatut t. yhteensä	69,00% (50 kpl)	31,00% (22 kpl)	60,00% (124 kpl)	40,00% (81 kpl)
Koko kirja yhteensä	65,00% (120 kpl)	35,00% (65 kpl)	62,00% (238 kpl)	38,00% (143 kpl)

Taulukko 26. Tekijöinä oleviin naisiin ja miehiin liittyvien verbien intransitiivisuus ja transitiivisuus.

Kolmea tekstiryhmää ja koko kirjaa tarkasteltaessa käy ilmi, että suurin osa tekijöinä olevien naisten ja miesten verbeistä on intransitiivisia. Pienin ero on opetustekstien naisiin liittyvissä verbeissä ja suurin tehtävien naisiin liittyvissä verbeissä. Miehiin liittyvistä verbeistä transitiivisia on kolme prosenttiyksikköä enemmän kuin naisiin liittyvistä verbeistä eli ero on mitättömän pieni.

Taulukkoon 27 olen jaotellut eri tekstiryhmien verbit konkreettisuuden ja mentaalisuuden mukaan.

	Fem. konkreettiset	Fem. mentaaliset	Mask. konkreettiset	Mask. mentaaliset
Opetustekstit hist. proprit	56,00% (5 kpl)	44,00% (4 kpl)	53,00% (9 kpl)	47,00% (8 kpl)
Opetust. Fikt. proprit	75,00% (49 kpl)	25,00% (16 kpl)	61,00% (84 kpl)	39,00% (54 kpl)
Opetust. appellatiivit	60,00% (15 kpl)	40,00% (10 kpl)	67,00% (12 kpl)	33,00% (6 kpl)
Opetustekstit yhteensä	70,00% (69 kpl)	30,00% (30 kpl)	61,00% (105 kpl)	39,00% (68 kpl)
Tehtävät hist. proprit	0,00% (0 kpl)	0,00% (0 kpl)	72,00% (13 kpl)	28,00% (5 kpl)
Tehtävät fikt. proprit	30,00% (21 kpl)	70,00% (49 kpl)	55,00% (24 kpl)	45,00% (20 kpl)
Tehtävät appellatiivit	62,00% (20 kpl)	38,00% (12 kpl)	84,00% (21 kpl)	16,00% (4 kpl)
Tehtävät yhteensä	40,00% (41 kpl)	60,00% (61 kpl)	67,00% (58 kpl)	33,00% (29 kpl)
Lainatut t. hist. proprit	40,00% (2 kpl)	60,00% (3 kpl)	79,00% (11 kpl)	21,00% (3 kpl)
Lainatut t. fikt. proprit	65,00% (30 kpl)	35,00% (16 kpl)	56,00% (107 kpl)	44,00% (83 kpl)
Lainatut t. appellatiivit	41,00% (26 kpl)	59,00% (37 kpl)	65,00% (66 kpl)	35,00% (36 kpl)
Lainatut t. yhteensä	51,00% (58 kpl)	49,00% (56 kpl)	60,00% (184 kpl)	40,00% (122 kpl)
Koko kirja yhteensä	53,00% (168 kpl)	47,00% (147 kpl)	61,00% (347 kpl)	39,00% (219 kpl)

Taulukko 27. Naisiin ja miehiin liittyvien verbien konkreettisuus ja mentaalisuus.

Miehiin liittyvät verbit ovat läpi kirjan enimmäkseen konkreettisia. Kaikissa kolmessa eri tekstiryhmässä sekä koko kirjaa tarkasteltaessa kaksi kolmesta verbistä on luokiteltavissa konkreettiseksi toiminnaksi. Naisiin liittyvät verbit sen sijaan vaihtelevat tekstiryhmittäin, mutta koko kirjaa tarkasteltaessa verbit jakautuvat lähes puoliksi konkreettisiin ja mentaalsiin. Opetusteksteissä 70 prosenttia naisiin liittyvistä verbeistä on konkreettisia, mutta tehtävissä vain 40 prosenttia. Lainatut tekstit puolestaan noudattavat koko kirjan jakaumaa, niissä naisiin liittyvistä verbeistä 51 prosenttia on konkreettisia.

8 Lopuksi

Tutkimukseni lähtee liikkeelle lakipykälästä ja niiden vaatimuksista. Laissa vaaditaan, että sukupuolten välistä tasa-arvoa on edistettävä kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Tämä koskee myös koulua ja opettamista. Laissa tuodaan myös esille, että viranomaisten on huolehdittava, että ”opetus, tutkimus ja oppiaineisto tukevat tämän lain tarkoituksen toteutumista” (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986). Tutkimukseni onkin pyrkimys tämän toteuttamiseen.

Ennako-oletukseni oli, että tutkimani kirja on sukupuolineutraali ja molempia sukupuolia tuodaan yhtäläisesti esille. Jo pelkän aineiston sanajakaumaa tarkasteltaessa käy ilmi, että aiempien tutkimusten tavoin (Tainio 2002; Niemikorpi 1998; Siirinen 1988; Karlsson 1874) myös tässä aineistossa miehet ovat lukumäärällisesti naisia huomattavasti enemmän esillä. Aineiston 1782 sanasta 36 prosenttia on naisiin viittaavia ja 64 prosenttia miehiin viittaavia sanoja, miehet siis ovat kaksi kertaa useammin esillä kuin naiset. Tarkastelin aineistoani kolmen tekstiryhmän näkökulmasta. Tätä varten jaoin aineiston opetusteksteihin, tehtäviin ja lainattuihin teksteihin. Näistä kolmesta tekstiryhmästä naisten ja miesten esiintymisien kannalta tasaisin on tehtävät, joissa naisia on 48 prosenttia viittauksista ja miehiä 52 prosenttia viittauksista eli lähes puolet ja puolet. Opetusteksteissä naisia on 34 prosenttia ja miehiä 66 prosenttia, lainatuissa teksteissä puolestaan naisia on 30 prosenttia ja miehiä 70 prosenttia. Opetustekstit ja lainatut tekstit eivät siis tässä suuresti eroa toisistaan.

Kielessä oleva miesten määrällinen ylivoima näkyy myös tarkasteltaessa pienempien jaotteluryhmien sanamääriä. Opetustekstien fiktiivisistä propreista miehiin viittaa 71 prosenttia propreista, tehtävien historiallisista propreista 78 prosenttia, lainattujen tekstien historiallisista propreista 71 prosenttia ja lainattujen tekstien fiktiivisistä propreista 77 prosenttia. On siis erittäin selvää, että opetusteksteissä puhutaan enemmän miehistä kuin naisista. Naisiin viittaavat sanat ovat lievästi hallitsevampia vain kahdessa tekstiryhmässä. Tehtävien fiktiivisistä propreista 53 prosenttia viittaa naisiin ja tehtävien appellatiiveista 57 prosenttia, mutta nämä ovat vielä kaukana miesten määrällisestä ylivoimasta. Lukumääriltään tasa-arvoisin tekstiryhmä on tehtävien fiktiiviset propret,

jossa on naisiin viittaavia sanoja 53 prosenttia ja miehiin viittaavia sanoja 47 prosenttia.

Kirjan epätasa-arvoisin ja tasa-arvoisin osio ovat molemmat tekstintekijöiden tekemiä, mutta tehtävinä ne kuitenkin viittaavat myös lainattuihin teksteihin. Epätasa-arvoisin osio on tehtävien historialliset propriit, jossa naisiin viittaavia sanoja on 22 prosenttia ja miehiin viittaavia sanoja 78 prosenttia. Tasa-arvoisin on tehtävien fiktiiviset propriit, jossa naisiin viittaavia sanoja on 53 prosenttia ja miehiin viittaavia sanoja 47 prosenttia. Laskettaessa kaikki oppikirjantekijöiden tekemien tekstien sanat yhteen käy ilmi, että niistä 39 prosenttia viittaa naisiin ja 61 prosenttia miehiin. Lainattujen tekstien kaikista sanoista 30 prosenttia viittaa naisiin ja 70 prosenttia miehiin. Lainatuissa teksteissä ero on siis hieman opetustekstejä suurempi. Aiempien tutkimusten kanssa yhteneväistä on myös se, että tekstissä faktuaaliset naiset jäävät marginaaliin ja faktuaaliset miehet nousevat esille.

Tarkastelemassani oppikirjassa ihmisistä puhutaan erityisesti nimien kautta. Aineiston sanoista 75 prosenttia on propreja (1343 kappaletta) ja 25 prosenttia appellatiiveja (439 kappaletta). Ominaista on myös, että henkilöihin viittaavat sanat esiintyvät useimmiten nominilausekkeensa ainoana sanoina. Kaikista kirjan naisiin viittaavista sanoista nominilausekkeensa ainoana sanana on 70 prosenttia sanoista ja 30 prosenttia sanoista on lausekkeessa, jossa on myös muita sanoja. Miehiin viittaavista sanoista lausekkeensa ainoita on 65 prosenttia sanoista ja useampisanaisissa lausekkeissa on 35 prosenttia sanoista. Miehet siis saavat hieman naisia useammin määritteitä tai ovat toisen sanan määritteinä.

Nominilausekkeitä tarkasteltaessa lainatut tekstit nousevat hieman esiin, sillä niissä on kolmesta tekstiryhmästä eniten lausekkeen ainoana sanana olevia naisiin ja miehiin viittaavia sanoja. Lainattujen tekstien naisiin viittaavista sanoista lausekkeensa ainoita on 75 prosenttia ja miehiin viittaavista sanoista puolestaan 74 prosenttia. Tässä tekstiryhmässä siis naiset ja miehet saavat lähes yhtä usein määritteitä tai ovat toisen sanan määritteinä. Opetusteksteissä naisten ja miesten prosenttiluvut ovat täysin samat: 67 prosenttia naisten ja miesten viittauksista on lausekkeensa ainoana sanana. Tehtävissä puolestaan lausekkeensa ainoana sanana on 66 prosenttia naisiin viittaavista sanoista ja vain 40 prosenttia miehiin viittaavista sanoista. Omistajamääritteinä olevia propreja ja appellatiiveja eri tekstiryhmissä on varsin tasaisesti. Opetusteksteissä 15 prosenttia

naisten viittauksista ja 17 prosenttia miesten viittauksista on nominilausekkeessa omistajamäärityksenä. Tehtävissä luvut ovat suuremmat, 19 prosenttia naisista ja 25 prosenttia miehistä, ja lainatuissa teksteissä pienemmät, 11 prosenttia naisista ja 14 prosenttia miehistä.

Opetusteksteissä propriit ovat useimmiten nominilausekkeensa ainoana sanana, appellatiivit puolestaan ovat harvemmin nominilausekkeensa ainoita sanoja. Miehiin viittaavat propriit (sekä historialliset että fiktiiviset) ovat naisiin viittaavia useammin genetiivimuotoisina omistajamäärityksinä eli näyttävät lauseissa omistavina. Opetustekstien appellatiiveissa naiset ovat hieman miehiä useammin omistajamäärityksinä. Opetusteksteissä sekä naisia että miehiä määritellään positiivisiksi ja negatiivisiksi luokiteltavilla adjektiiveilla, myös adjektiivien määrät ovat hyvin tasaiset. Miehiä määritellään adjektiivien lisäksi naisia useammin relatiivilauseilla, predikatiivilauseilla ja appositorakenteiden avulla.

Tehtävissä naisiin ja miehiin viittaavat sanat ovat useammin nominilausekkeissa edussanana tai määrityksenä, tosin naisiin viittaavat sanat ovat miehiin viittaavia sanoja useammin nominilausekkeensa ainoana sanana. Kuten opetusteksteissä myös tehtävissä miehiin viittaavat propriit ovat naisiin viittaavia useammin genetiivimuotoisina määrityksinä, mutta naisiin viittaavat appellatiivit ovat miehiin viittaavia useammin omistajamäärityksinä. Fiktiivisiä miehiä määrittävät adjektiivit ovat lähes kaikki positiivisia, mutta muuten kaikissa ryhmissä sekä naisia että miehiä määritellään niin positiivisilla kuin negatiivisillakin adjektiiveilla. Huomioitavaa on, että tehtävissä adjektiiveilla määritellään useammin miehiä kuin naisia. Adjektiivien lisäksi predikatiivilauseita ja tuloslausetta käytetään enemmän miesten kuin naisten kuvailemiseen.

Lainatuissa teksteissä yksisanaiset naisiin ja miehiin viittaavat nominilausekkeet ovat selkeästi yleisempiä kuin kirjantekijöiden kirjoittamissa opetusteksteissä ja tehtävissä. Lainatuissa teksteissä miehet ovat huomattavasti naisia useammin genetiivimuotoisina omistajamäärityksinä. Kaikissa kolmessa tekstiryhmässä miehet siis näyttävät omistavampina kuin naiset. Lainatuissa teksteissä miehiä määritellään naisia useammin adjektiivien avulla, tosin lähes kaikki naisia kuvaavat adjektiivit ovat positiivissävytteisiä ja miehiä kuvaavista osa on negatiivisia.

Kaikille kolmelle tekstiryhmälle näyttää olevan tyypillistä subjektiivisten adjektiivien suuri määrä.

Opetusteksteissä naisiin viittaavista adjektiiveista subjektiivisia on 71 prosenttia ja miehiin viittaavista 65 prosenttia. Lainatuissa teksteissä jakauma on hyvin samankaltainen, naisiin viittaavista adjektiiveista subjektiivisia on 73 prosenttia ja miehiin viittaavista 63 prosenttia. Tehtävissä puolestaan luvut ovat käänteiset. Naisia määrittävistä adjektiiveista 68 prosenttia on subjektiivisia ja miehiä määrittävistä 76 prosenttia. Koko kirjaa tarkasteltaessa naisiin viittaavista adjektiiveista subjektiivisia on 71 prosenttia ja miehiin viittaavista 68 prosenttia. Jälleen prosenttimäärät ovat varsin suuret, mutta erittäin lähellä toisiaan.

Semanttisten roolien tarkastelun yhteydessä yksi oleellisimmista havainnoista on, että naiset ja miehet saavat samassa suhteessa semanttisia rooleja kuin esiintyvät aineistossa. Aineiston sanoista naisiin viittaa 36 prosenttia ja miehiin 64 prosenttia. Semanttisen roolin saaneista sanoista naisiin viittaavia on 36 prosenttia ja miehiin viittaavia 64 prosenttia. Toiminnan kohteina naiset ja miehet ovat prosenttilukujen perusteella varsin yhtäläisesti. Koko aineiston kohteista naisia on 47 prosenttia ja miehiä 53 prosenttia. Opetusteksteissä naisia on kohteista 51 prosenttia ja miehiä 49 prosenttia, tehtävissä jako menee täysin tasan 50 ja 50 prosenttia. Lainatuissa teksteissä puolestaan miehet ovat useammin kohteina, 59 prosenttia kohteista, kuin naiset, 42 prosenttia kohteista. On kuitenkin huomioitava, että miesten mainintoja on kirjassa kaikkiaan kaksi kertaa enemmän kuin naisten mainintoja, eli todellisuudessa naiset ovat huomattavasti useammin toiminnan kohteina kuin miehet. Tekijöistä naisia on 33 prosenttia ja miehiä 67 prosenttia. Tässä prosenttijakauma noudattelee koko aineiston jakautumista naisiin ja miehiin. Opetusteksteissä tekijöistä 30 prosenttia on naisia ja 70 prosenttia miehiä. Lainatuissa teksteissä puolestaan 26 ja 74 prosenttia. Tehtävissä suhteet ovat aivan muuta. Tekijöistä 53 prosenttia on naisia ja 47 prosenttia miehiä. Suhteutettuna naisten ja miesten kokonaisjakaumaan naiset ovat tehtävissä ylivoimaisesti useammin tekijöinä, mutta muissa tekstiryhmissä yhtä usein kuin miehetkin.

Opetusteksteissä sekä naiset että miehet ovat useissa eri rooleissa. Varsinkin kokijoina naisia ja miehiä on lähes yhtäläisesti, sen sijaan uhreina ovat vain miehet (*Odysseus*). Omistajina miehet ovat hieman naisia useammin. Toimijoina opetusteksteissä ovat useammin miehet kuin naiset, naiset puolestaan ovat hiukan useammin toiminnan kohteina. Tämä tuntuu hyvin stereotyyppiseltä jaolta. Tehtävissä huomion kiinnittää historiallisten naisten puuttuminen tarkasteltavista sanoista, historialliset naiset eivät saa tehtävissä minkäänlaisia semanttisia rooleja. Tehtävissä fiktiiviset naiset ja miehet ovat lähes yhtä usein toiminnan tekijöinä, mutta miehet ovat hieman useammin

kohteina. Appellatiiveissa sen sijaan miehet ovat hieman useammin tekijöinä ja naiset kohteina.

Lainatuille teksteille on ominaista, että naiset saavat semanttisen roolin huomattavasti miehiä harvemmin. Tästä huolimatta kaikissa kolmessa ryhmässä (historialliset propriit, fiktiiviset propriit, appellatiivit) tekijöinä on lähes yhtä suuret prosentuaaliset määrät naisista ja miehistä, jos määrä suhteutetaan naisten ja miesten kokonaismääriin eikä tekijöiden yhteismäärään. Kohteena lainattujen tekstien naiset ovat tekstien miehiä useammin.

Tarkastelemalleni oppikirjalle on tyypillistä runsas intransitiiviverbien käyttö. Kaikista naisiin liittyvistä verbeistä intransitiivisia on 65 prosenttia ja transitiivisia 35 prosenttia. Miehiin liittyvistä verbeistä intransitiivisia on 62 prosenttia ja transitiivisia 38 prosenttia. Jakaumat ovat jälleen lähes samat. Naisiin liittyvistä verbeistä tasaisin tekstiryhmä on opetustekstit, joissa intransitiivisia verbejä on 52 prosenttia ja transitiivisia 48 prosenttia. Tehtävät ovat naisiin liittyvien verbien suhteen epätasaisimmat, intransitiivisia on 70 prosenttia verbeistä ja transitiivisia 30 prosenttia verbeistä, mutta lainatuissa teksteissä prosentit ovat melkein samat, 69 ja 31 prosenttia. Miehiin liittyvistä verbeistä epätasaisin ryhmä on opetustekstit, joissa intransitiivisia verbejä on 67 prosenttia verbeistä ja transitiivisia 33 prosenttia verbeistä. Tehtävät ja lainatut tekstit noudattavat melko samoja prosenttijakaumia: tehtävissä intransitiivisia on 61 prosenttia ja transitiivisia 39 prosenttia, lainatuissa teksteissä puolestaan 60 ja 40 prosenttia.

Konkreettisuutta ja mentaalisuutta tarkasteltaessa miehiin liittyvät verbit ovat eri tekstiryhmissä varsin lähellä toisiaan. Opetustekstien miehiin liittyvistä verbeistä konkreettisia on 61 prosenttia ja mentaalisia 39 prosenttia, lainatuista teksteistä konkreettisia on 60 prosenttia ja mentaalisia 40 prosenttia. Tehtävissä ero on hieman suurempi, konkreettisia on 67 prosenttia ja mentaalisia 33 prosenttia. Kaikista kirjan miehiin liittyvistä verbeistä lähes kaksi kolmannesta eli 61 prosenttia ja mentaalisia reilu yksi kolmannes eli 39 prosenttia. Naisiin liittyvät verbit eivät jakaudu eri tekstiryhmissä samoin. Kaikkiaan aineiston naisiin liittyvistä verbeistä 53 prosenttia on konkreettisia ja 47 prosenttia mentaalisia, jakauma on siis erittäin tasainen. Lainatuissa teksteissä prosenttijakauma on lähes sama, 51 prosenttia konkreettisia ja 49 prosenttia mentaalisia verbejä. Tehtävissä puolestaan konkreettisia on 40 prosenttia ja mentaalisia 60 prosenttia, mutta opetusteksteissä 70 prosenttia on konkreettisia ja 30 prosenttia mentaalisia. Miehiin siis liittyy

suurimmaksi osaksi konkreettista toimintaa kuvaava verbi, mutta naisilla konkreettisuus ja mentaalisuus jakautuu tasan koko aineistossa, mutta vaihtelee tekstiryhmittäin.

Tarkasteleman *Taito*-oppikirja ei analyysini perusteella ole erityisen tasa-arvoinen. Miehet ovat määrällisesti naisia useammin esillä, tämä toki on yleistä kielelle ylipäätään. Huomiota voisi kiinnittää erityisesti siihen, tuodaanko teksteissä yhtäläisesti esiin esimerkiksi nais- ja miespuolisia kirjailijoita ja keneltä näytetekstejä lainataan. Miehiin liittyvät verbit ovat naisiin liittyviä verbejä useammin konkreettista toimintaa. Naiset ovat kokonaissanamääriin suhteutettuna huomattavasti useammin kohteina kuin miehet. Kuitenkin monissa asioissa kirja on varsin tasa-arvoinen. Naisiin ja miehiin liittyvät verbit ovat varsin samassa suhteessa intransitiivisia ja transitiivisia eli naisten ja miesten toiminta voi saada yhtäläisesti jonkin objektin. Analyysissa oppikirjantekijöiden ja lainattujen tekstien välillä ei noussut selkeitä eroja, vaikka lainatuissa teksteissä naiset oppikirjoja useammin nominilausekkeensa ainoana sanana ja saavat miehiä harvemmin jonkin semanttisen roolin.

Kaikkiaan oppikirjan teksteissä miehet ovat hieman naisia useammin toimijoina, mutta erot ovat erittäin pieniä. Tämä toki vain silloin, jos naisten ja miesten määrät suhteutetaan kaikkiin kyseisen sukupuolen tarkasteltaviin sanoihin eikä kaikkiin tekijöihin, sillä silloin miehet ovat määrällisen hallitsevuutensa takia huomattavasti useammin tekijöinä. Kohteina naiset ja miehet ovat varsin yhtäläisesti, vaikkakin joissain ryhmissä naiset ovat selkeästi miehiä useammin toiminnan kohteita.

Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt tarkastelemaan naisten ja miesten määriä tekstissä, naisten ja miesten saamia määritteitä sekä semanttisten roolien jakautumista. Otteeni on ollut varsin kvantitatiivinen, mutta uskon selkeiden laskennallisten lukujen auttavan esiintymien määrien hahmottamista. Pro gradu -työn luonne rajasi lopulta tutkimuksen koskemaan vain yhtä oppikirjaa. Mielenkiintoista olisikin verrata eri vuosiluokkien oppikirjoja keskenään ja lisätä vertailukohdaksi myös toisen kirjasarjan kirjoja. Pidemmälle laajennettaessa tutkittavaksi olisi mahdollista ottaa eri oppiaineiden kirjoja ja erilaisia vanhoja kirjoja. Näiden pohjalta voisi saada uutta tietoa oppikirjojen kielestä eri vuosikymmeninä sekä verrata eri oppiaineiden käyttämää kieltä.

Lähdeluettelo

Tutkimusaineisto

Taito = AHONEN, KAARINA, LUUKKA, MINNA-RIITTA & MIKKOLA, ANNE-MARIA 2005: *Taito. Äidinkieli ja kirjallisuus 7*. Porvoo: WSOY.

Painetut lähteet

ALHO, IRJA – KAUPPINEN, ANNELI 2008: *Käyttökielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

HANNUS, MATTI 1996: *Oppikirjan kuvitus. Koriste vai ymmärtämisen apu*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C 122.

HIIDENMAA, PIRJO 2003: *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Otava

HUSU, LIISA – TAINIO, LIISA 2004: Tiedenäiset suomalaisten sanoma- ja aikakauslehtien haastatteluissa. – *Tiedotustutkimus* 2004:4–5 s. 56–76.

HÄKKINEN, KAISA 2007 [1994, 7. painos]: *Kielitieteen perusteet*. Tietolipas 133. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HÄKKINEN, KAISA 2002: *Suomalaisen oppikirjan vaiheita*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat.

ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2005: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.

KARLSON, FRED 1974: Sukupuoliroolien kielellisistä heijastumista. Teoksessa *Sananjalka. Suomenkielen seuran vuosikirja 16*. Turku: Suomen kielen seura. Sivut: 24–33.

KARVONEN, PIRJO 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: SKS

KUIRI, KAIJA 2000: *Semantiikan peruskurssi. Luennot ja harjoitukset*. Tampere: Tampereen yliopisto, suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

LAHELMA, ELINA 1992: *Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 132. Helsinki: Yliopistopaino

LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LAPPALAINEN, ANTTI 1992: *Oppikirjan historia. Kehitys sumerilaisista suomalaisiin*. Porvoo:

WSOY

- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2000: Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. – Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.) *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. 2000 s. 191–217. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto.
- MANTILA, HARRI 1998: *Jätkät ja jässikät, don juanit ja gentlemannit* eli Perussanakirjan mieskuva. – Heikkinen, Vesa, Mantila, Harri & Varis, Markku (toim.) *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. 1998 s. 15–31. Tietolipas 154. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄNTYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. (s. 18)
- NIEMIKORPI, ANTERO 1998: Suurifrekvenssinen mies. – Heikkinen, Vesa, Mantila, Harri & Varis, Markku (toim.) *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. 1998 s. 32–48. Tietolipas 154. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALMU, TARJA 2003: *Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä. Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilla*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 189. Helsinki: Yliopistopaino.
- PIETIKÄINEN, SARI 2000: Kriittinen diskurssintutkimus. – Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.) *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. 2000 s. 191–217. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto.
- POPS = *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet* 2004. Vammala: Opetushallitus.
(Saatavilla myös internetissä:
http://www.oph.fi/koulutuksen_jarjestaminen/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus 22.4.2010)
- SAUKKONEN, PAULI 2001: *Maailman hahmottaminen teksteinä: tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- SAVOLAINEN, KATRI 2001: Peruskoulun oppilas äidinkielen oppikirjan lukijana. – Charles, Mirjaliisa & Hiidenmaa, Pirjo (toim.) *Tietotyön yhteiskunta – kielen valtakunta* 2001 s. 247–259. AFinLAn vuosikirja 2001/nro 59. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA.
- SIIROINEN, MARI 1988: Aito naisellinen tunteenpurkaus eli Nykysuomen sanakirjan naiskuva. – Laitinen, Lea (toim.) *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. 1988 s. 41–46. Helsinki: Yliopistopaino.
- Sisu 7* = KUUKKA, VÄINÖ – LEHTINEN, KIRSTI – NAMPAJÄRVI, SISKU 2005: *Sisu 7. Peruskoulun äidinkieli ja kirjallisuus*. Vammala: Tammi.
- SJÖBLÖM, PAULA 2004: Kognitiivinen näkökulma proprien semantiikkaan. *Virittäjä* 108. 80–91.
- TAINIO, LIISA 2001: *Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä*.

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

TAINIO, LIISA 2002: Tieteellisen tekstin sukupuoli. Teoksessa Kinnunen, Merja – Löytty, Olli (toim.): *Tieteellinen kirjoittaminen*. Tampere: Vastapaino. Sivut 51–63.

TIITILÄ, ULLA 1994: Kielenhuolto ja kielellinen seksismi. Pitäisikö puhemiehestä tehdä puheenjohtaja? – *Kielikello* 2/1994 s. 16–19.

OJUTKANGAS, KRISTA – LARJAVAARA, MERI – MIESTAMO, MATTI – YLIKOSKI, JUSSI 2009: *Johdatus kielitieteeseen*. Porvoo: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Painamattomat lähteet

HEINONEN, JENNY 2007: *Kirjallisuushistorian sukupuoli – Suomen kirjallisuushistorioiden rakentuminen sukupuolen näkökulmasta lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston taideaineiden laitos.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1998. –
<http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1986/19860609> 8.3.2010

Perusopetuslaki 1998. – <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628> 8.3.2010

Suomen perustuslaki 1999. – <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/1999073> 8.3.2010

TAINIO, LIISA – TERÄS, TIINA 2010: *Sukupuolijäsennys peruskoulun oppikirjoissa*. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset 2010:8. –
http://www.oph.fi/julkaisut/2010/sukupuolijasennys_perusopetuksen_oppikirjoissa

VALO, MARJAANA 2006: *Miten sukupuoli näkyvät Sisu-oppikirjassa*. Tutkielma yhden 7. luokan äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjan sisältämistä sukupuolikuviista. Proseminarityö. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos. (Tekijän hallussa.)

VÄISÄNEN, JAAKKO 2005: *Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? : 1960- ja 1990-luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin silmin*. Kasvatustieteen väitöskirja. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.

WSOYPro. – <http://www.wsoyoppimateriaalit.fi/oppi/?aste=YA#> 26.4.2010